

ксѣвнѣ дѣйствительно приходилась двоюродною сестрою никейской императрицѣ Иринѣ, дочери Θεодора Ласкариса отъ первой жены его Анны Алексѣвны. Въ разсматриваемомъ свидѣтельствѣ Акрополиты заслуживаетъ особаго вниманія указаніе на то, что *Гуламъ* изъ Албана, по нашему мнѣнію, изъ Кройской области, подчинился въ 1253 году императору Іоанну Ватацѣ, «склонившись на ласковыя его слова и письменныя обѣщанія». Сопоставляя съ этимъ указаніемъ вышеприведенное свидѣтельство письма папы Иннокентія IV о томъ, что около 1250 года арбанскій епископъ, по нашему мнѣнію—Кройскій, выражалъ желаніе присоединиться къ римской церкви, можно, кажется, думать, что Албанская или Арбанская область до 1253 года пользовалась нѣкоторою политическою самостоятельностью, которую она, повидимому, сохранила и послѣ означеннаго тутъ года. На это, кромѣ свидѣтельства Акрополиты о *письменныхъ обѣщаніяхъ*, которыми никейскій императоръ привлекъ *Гулама* на свою сторону, указываютъ и нѣкоторыя другія свидѣтельства. Припомнимъ, наприм., Орвіетскій договоръ 1267 г., въ которомъ изгнанный изъ Константинополя латинскій императоръ Балдуинъ II уступаетъ Карлу I Анжуйскому третью часть своихъ мнѣмыхъ правъ на владѣнія эвпрскаго деспота Михаила II, а также на королевства албанское и сербское¹⁾.

Занимающія насъ здѣсь указанія Хоматіана проливаютъ свѣтъ и на нѣкоторыя болѣе позднія историческія извѣстія, тоже остающіяся загадочными. Въ той самой Албанской области, во главѣ которой, какъ видно изъ вышесказаннаго, въ первой половинѣ XIII-го вѣка стояли мужья сербской Комнины и ея дочери, около конца того же вѣка мы встрѣчаемъ севаста Алексія Аріанити, а нѣсколько позднѣе — *Матеранно Аріанити Комнина*, отъ котораго произошло многочисленное потомство Аріанити-Комниновъ, игравшихъ здѣсь видную роль въ XIV-мъ и XV вѣкахъ²⁾. Указанія Хоматіана не оставляютъ, кажется, сомнѣнія, что всѣ эти Аріанити назывались Комнинами по нашей сербской Комнинѣ и вмѣстѣ съ старѣйшимъ изъ нихъ, севастомъ Алексѣемъ-Аріанити, вели свой родъ отъ нея и, повидимому, отъ втораго мужа ея, севаста Григорія Камоны.

1) Макушевъ, «Историческія разысканія о славянахъ въ Албаніи въ средніе вѣка», 20—21.

2) Макушевъ, тамъ же, 36, 39, 40, 58, 62. Porf, Chroniques, 535: Famille des Arianiti-Comnènes.

Харьковъ, 1894 г.
4-го іюня.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΜΗΝΑΙΩΝ.

Α'.

Τὰ δώδεκα μηναῖα τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς ἐκκλησίας ἐμπεριέχουσι προῖον ἐλληνικῆς ποιήσεως ἀθρόως ἐμφανισθείσης ἀνά τὴν ὀγδόην ἰδίᾳ καὶ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα, πρὸς διαμαρτύρησιν αὐτῆς αἰώνιον κατὰ τε τῶν εἰκονομάχων καὶ τῶν μανιχαίων καὶ κατὰ τῶν αἰρέσεων ἀπασῶν ἀποτελοῦσι δὲ τὴν τοιαύτην ποίησιν ἄσματα πολυάριθμα καὶ πολυποίκιλα καὶ κατὰ ῥυθμόν ἴδιον συντεταγμένα, ἃ ποιηταὶ καὶ μελωδοὶ συνέταξαν τὸ σγῆμα κληρικοί, μοναχοὶ ἢ πατριάρχαι καὶ ἀρχιερεῖς, ἢ ἀπλῶς ἱερεῖς, ἐκπαιδευθέντες ἐν μοναστηρίοις, ὧν τὴν πρώτην τάξιν ἐπέχει Σάββα τοῦ ἡγιασμένου ἢ μεγάλη λαύρα, ἢ παρὰ τὴν πόλιν Ἱερουσαλήμ ἐν ἐρήμῳ τόπῳ καθιδρυμένη· ἦτις ἀπὸ Ἀνδρέου Κρήτης ἀρχιεπισκόπου καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ μέχρι Στεφάνου Σαβαΐτου τοῦ σημειοφόρου παρήγαγε τὰ πρώτιστα καὶ ἐξοχώτερα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἄσματων, ἰδίᾳ δὲ τοὺς ἰαμβικούς καὶ τοὺς καταλογάδην ἐρρυθμούς ἄσματικούς κανόνας· ἀπὸ δὲ ταύτης ἀμέσως ἢ περὶ τὰ τοιαῦτα κεκανονισμένη τέχνη μετεδόθη τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ τὴν ἐκεῖ σχολὴν ἀπετέλεσεν ἄσματογραφίας, τὴν ἐν τῇ μονῇ τῶν Στουδίου, ἧς ὑπῆρξε διδάσκαλος ἀκμαϊότατος ὁ πολὺς ἐν τοῖς γράμμασι Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁ ποιητὴς τῶν τριψάδιων¹⁾. Εὐδὴλον οὖν, ὅτι τοῦ μηναιῶν τὴν πρῶ-

1) Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ καὶ διάδοχος, Μιχαὴλ ἡγούμενος τῶν Στουδίου, γράφει ταῦτα: «Ὁ τοίνυν πατὴρ ἡμῶν Θεόδωρος κῆρις τὴν οἰκίαν μονὴν τοῦ Στουδίου παραλαβὼν καὶ τῶν διασπρέντων αὐτοῦ φοιτητῶν αὐτοὶ συνδραμηκότων εἶχετο... τῆς πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἐξ ἔθους διδασκαλίας... καὶ οὕτω πάλιν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἠῤῥανεν καὶ τὸ στίφος τῶν μαθητῶν ἐβελτιούτο αὐξανόμενον σφόδρα· καὶ ἦν ἀληθῶς ὁ εὐπρεπέστατος οὗτος χώρος οἰά τις ποικίλος καὶ εὐδαλῆς παράδεισος, ἐκ παντὸς γένους φυτῶν λογικῶν ἐν ἑαυτῷ περιέχων, ἐν οἷς πᾶν εἶδος ἐπιστήμης ὥσπερ τις καρπὸς πέπειρος χρησίμως ἐθεωρεῖτο· μετὰ γὰρ τῆς εἰς ἄκρον κοινοβιακῆς εὐταξίας καὶ τῆς πρακτικῆς ὡς ἐν: φιλοσοφίας, οὐδὲ τῶν λογικῶν ἀμέτοχοι καθεστήθησαν τεχνῶν· ἀλλὰ καὶ γραμματικῆς παρ' αὐτοῖς ἐφιλοπονεῖτο κατάρθωσις, δι' ἧς ἢ τε πρὸς τὸ γράφειν ὀρθῶς ἐγγίνεται τοῖς πεπονηκόσιν εἰδησις, καὶ ἢ πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν ἐντυποῦται αὐτοῖς ἡθικότης· καὶ φιλοσοφίας δὲ τεχνολογία καὶ δογματικῶν πα-

την γένεσιν ὀφείλομεν εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ ὅτι τοῦτο κατ' ἀλήθειαν, ὡς νῦν ὑπάρχει, μνημεῖον ἁσματικόν ἐστὶ μάλλον τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ ἐκκλησία τῶν ὀρθοδόξων ἐξημιώθη παντοιοτρόπως ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων, τῶν ἀποσφειράντων ἔξω τῶν ἄλλων λειτουργικῶν βιβλίων καὶ τὰ καθ' ἡμέραν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκ παλαιοῦ μέχρι τότε ψαλλόμενα παλαιὰ ποιήματα· ἴσως δὲ λείψανα τούτων εἰσὶ τὰ ποιήματα τὰ κληθέντα εἰρμοί, δι' ὧν οἱ κατόπιν ἁματογράφοι τὰ τροπάρια καὶ τοὺς κανόνες καὶ τὰ λοιπὰ ποιητικὰ τῆς ἐκκλησίας εἶδη κατεκανόνισαν. Οἱ καταλογάδην ἁσματικοὶ κανόνες, ἐξ ὧν ἰδίᾳ τὰ μνηαῖα πληροῦνται, φαίνονται πεπονημένοι πάντες ὡς ἐκ προσώπου τῶν ὀρθοδόξων ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἐκ τῶν εἰκονομάχων διωγμῶν καὶ τῶν ἐκβολῶν τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν· καὶ ἐπειδὴ τῶν κανόνων οἱ ποιηταὶ σφοδρῶς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀγωνισθέντες ἐκηρύχθησαν ἐνωρὶς ἅγιοι καὶ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ἅγια παραυτὰ καὶ τὰ ποιήματα κατωνομάσθησαν αὐτῶν, ὡς ἐρμηνεύσαντα πιστῶς τὰς δόξας τῆς ὀρθοδόξου τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίας ἐν ᾧ χρόνῳ παρὰ τῶν εἰκονομάχων ἢ μεσιτεία τῆς Θεοτόκου παρὰ τῷ Θεῷ καὶ τῶν ἁγίων ἢ πρεσβεία παρὰ τούτῳ διὰ τῆς καταστροφῆς ἢ τῆς ἀποβολῆς τῶν εἰκόνων ἐπεδεικνύετο καθὰ δόγμα σφαλερόν εἰς τὸν λαόν, ἐπὶ σκοπῷ φθορᾶς τῶν ἡθῶν καὶ τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐλαβείας αὐτοῦ. Τὰ τοιαῦτα μὲν οὖν ἅσματα, τῶν ὀρθοδόξων ἐκδιωκομένων, ὑπὸ τῶν ὑπερασπιστῶν συνταττόμενα τῆς ὀρθοδοξίας καὶ διανεμόμενα πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς εὐσεβείας ἐψάλλοντο τὸ πρῶτον ἐν μοναστηρίοις ἐν σπηλαίοις καὶ φυλακαῖς, ἢ ἐν ἐκκλησίαις ἐρημικαῖς· συνήθη δὲ γενόμενα βραδέως τοῖς ὀρθοδόξοις ἐνωρὶς εἰσεχώρησαν εἰς τὰς ἐκκλησίας, τὰ πρῶτιστα συναποτελέσαντα λειτουργικὰ μνηαῖα τῆς ἐτι διωκομένης ἐκκλησίας· ἀλλ' ὕστερον αὐτῆς ἀποκατασταθείσης ἐτι 842-φ, μέρος ἐκεῖνα τῶν ἱερουργικῶν ἀπετέλεσαν ἔγκυρον ἀναπόσπαστον εἰς τὸ ἐξῆς¹, περισυλλεγέντα παν-

τερικῶν ἀποστήθης, δι' ὧν πάσης αἰρέσεως φληνάφους ἀνατρέπειν εἶχον ἰσχυροῦθιας, συλλογισμοῖς ἀληθείας καὶ συμπεράσματος χρώμενοι· ἐξ ὧν σοφώτατοί τε καλλιγράφοι καὶ ἱεροψάλται, κονθακάριοι τε καὶ ἁματογράφοι, ποιηταὶ τε καὶ ἀναγνώσται πρῶτιστοι, μελισταὶ τε καὶ αἰοδόπουλοι ἐν Χριστῷ ἐξεφάνθησαν». Mai Novae bibliothecae Patrum t. VI, pars II, σ. 322—323. Ὅρα καὶ σελ. 351, ἐνθα διήγησις ὑπάρχει περὶ τῶν ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου γεγραμμένων τριψάδιων.

1) Οἱ ἁσματικοὶ κανόνες μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς τροπαρίων ἄδονται κυρίως ἐν καιρῷ τῶν ἀγρυπνιῶν. Διηγῆται περὶ τῆς Κυριακῆς τῆς Ὀρθοδοξίας ἱστοροῦσι ταῦτα Μεθόδιος ὁ πατριάρχης συνταξάμενος τῇ Θεοδώρα συζύγῳ τοῦ θανόντος εἰκονομάχου βασιλέως Θεοφίλου ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ παλατίου· «ἐλθὼν δὲ ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ προσεκαλέσατο ἅπαντα τὸν τίμιον καὶ ὀρθοδόξον λαόν, ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, καὶ πρό γε τούτων μητροπολίτης τε καὶ ἐπισκόπου, πρεσβυτέρους τε καὶ διακόνους μονάζοντας καὶ ἐρημίτας, στυλίτας τε καὶ ἐγκλείστους· ἐξ ὧν ἦσαν ὅ τε ἐν ἁγίοις πατῆρ ἡμῶν καὶ θαυματουργός Ἰωαννίκιος ὁ τοῦ Ὀλύμπου, Θεόδωρος τε ὁ ὁμολογητής καὶ ἡγούμενος τῶν Στουδίου, καὶ Θεοφάνης, ὁμοίως καὶ αὐτὸς ὁμολογητής καὶ ἡγούμενος, ὁ τοῦ Με-

ταχόθεν, ἵνα συναποπληρώσωσι τὰ καθολικὰ μνηαῖα. Τὰ μνηαῖα τοῖνυν τὰ καθολικὸν ἔχοντα χαρακτῆρα τὸ πρῶτον εἰσάγονται εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐπισήμως, ὡς ἐγὼ νομίζω, τῆς ἐνάτης ἐκατονταετηρίδος ἀκμαζούσης, ἐπὶ Φωτίου πατριάρχου τοῦ μεγάλου τῆς ἐκκλησίας ὀργανωτοῦ, ταχθεισῶν ἔκτοτ' ἐν αὐτοῖς μηνὸς ἐκάστου τῶν ἐορτῶν μετὰ τῶν προσηκόντων αὐταῖς ἁσμάτων· πᾶς δ' ὁ μετὰ προσοχῆς ἐξετάζων τῶν μνηαῖων τὴν ὕλην ἀνακαλύπτει, ὅτι περιέχουσι ταῦτα μεγάλης θλιβερᾶς ἐποχῆς ἐλληνικὴν ἐποποιάν, δι' ἧς αἰσθημα θρησκευτικὸν ἐρριζωμένον ἐν ταῖς καρδίαις Ἑλλήνων ὀρθοδόξων, ὅπερ ἐχθροὶ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης αὐτεξουσιότητος ἀντίπαλοι προσέβαλλον, ἐξέφρασαν ὅτι κάλλιστα τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβειαν, ἐξαιτησάμενον ἀπ' αὐτοῦ τε κατ' εὐθείαν, μεσιτεία δὲ τῆς Θεοτόκου καὶ πρεσβεία τῶν δεδοξασμένων ἁγίων, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως, τῆς συνειδήσεώς τε καὶ τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς. Τὰ μνηαῖα παριστῶσιν ἐτι μνημεῖον γλωσσικὸν ἀμελέτητον ὅλως ἄχρι τοῦδε γραμματικῶς καὶ λεκτικῶς, ὅπερ ἢ ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἀξιοὶ τάξει μετὰ τῆς παλαιᾶς κοινῆς καὶ τῆς ἀπὸ τῆς δεκάτης ἐκατονταετηρίδος μεγάλως ἄχρι τοῦδε μορφωθείσης ἐμμίκτου γραπτῆς γλώσσης τῶν Ἑλλήνων· παριστῶσι δὲ καὶ μέρος τῆς χριστιανικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτῶν ἱστορίας. Ἄνευ τῆς σπουδῆς τῶν μνηαῖων ἱστορικὰ ζητήματα περὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν δογμάτων ἀπομένουσι δύσληπτα· ἐν αὐτοῖς γὰρ ἐρμηνεύονται καὶ κατασαφηνίζονται χριστιανικαὶ παραδόσεις, μάλιστα δὲ δόγματα, πάλης ἱστορικῆς ἀποτελέσματα κατὰ τῶν μετὰ Χριστὸν ἐμφανισθεισῶν αἰρέσεων· ἐν τούτοις ἀπόκειται καὶ τῆς εἰκονομαχίας ἢ ἱστορία κατακεκριμένη διὰ ποικίλων ἁσμάτων, καὶ θαυμάζει τις ἀναγινώσκων αὐτά, ὅτι τούτων οἱ ποιηταὶ μαχηταὶ τοῦ λόγου θείας ἐμπνεύσεως ἐμπλεοὶ συναποβάντες ἠδυνήθησαν ὡς ἀληθῶς μετὰ τοῦ λοιποῦ λαοῦ καταδαμάσαι καὶ καταστρέψαι τῆς ἐκκλησίας ἐχθροὺς ὀπλισμένους ὕλικούς ὄπλους καὶ τῆς ἐν ἀνθρώποις αὐταρχικῆς ἐξουσίας ἀρχηγούς ἰσχυροτάτους. Ὅμως δὲ τὰ μνηαῖα τὰ τετυπωμένα, ὡς νῦν ἔχουσι, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ παλαιότερα καὶ πιστότερα τῶν ἀντιγράφων ἀποβαίνουσιν ἀνεπαρκῆ πρὸς ἀπό-

γῆλου Ἀγροῦ, Μιχαὴλ τε ὁ ἀγιώτατος ὁμολογητής καὶ σύγκελλος ὁ Ἄγιοπολίτης, καὶ σὺν αὐτῷ Θεόδωρος μοναχός καὶ ὁμολογητής ὁ Γραπτός, ὡσαύτως δὲ καὶ Θεοφάνης μητροπολίτης Νικαίας ὁ ποιητής καὶ Γραπτός, καὶ ἕτεροι πλεῖστοι, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἀντεχόμενοι μέχρι θανάτου· οὗτοι πάντες κοινὴν εὐχὴν καὶ ἀγρυπνίαν σὺν νηστεία ποιήσαντες καὶ δάκρυα πλεῖστα ἐκχέαντες τῇ πρώτῃ ἐβδομάδι τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς πανυχίας τε καὶ ψαλμοφῶδιαις ἀενάως τὸν θεὸν ἐξελιπάρουν τοῦ δοθῆναι συγγνώμην καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν Θεοφίλῳ τῷ βασιλεῖ. Ἐκτοτε οὖν καὶ μέχρι τῆς δευρὸ ἐξετέθησαν αἱ παννυχίαι ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ τῇ πρώτῃ ἐβδομάδι τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς». W. Regel, *Analecta byzantino-russica*, σ. 31—32.

δειξίν τοῦ κεκρυμμένου ἐν τοῖς ἐξ ἀρχῆς ἄσμασι γλωσσικοῦ τε καὶ ποιητικοῦ θησαυροῦ· ἀνίκανα δὲ συγχρόνως ἀποδείκνυνται καὶ πρὸς τὴν ἐντελῆ κατάληψιν τῆς τέχνης τῆς ῥυθμικῆς καὶ τῆς μελωδίας τῶν ἁσμάτων αὐτῶν· τὰ γὰρ τετυπωμένα μηναιὰ προῆλθον εἰς τὴν δημοσιότητα διὰ νεωτάτων ἀντιγράφων ἀτελῶν ἐσφαλμένων ἐφθαρμένων, προνοίας ἀνευ ἐκκλησιαστικῆς ἐπισήμου· βαθμιαίως δ' εἰς τὰς ἀπανταχοῦ τῶν ὀρθοδόξων ἐλληνικὰς ἐκκλησίας εἰσχωρήσαντα, διὰ τὸ μικρὸν τῆς τιμῆς αὐτῶν ἀπεδίωξαν ἀρχαῖα πλήρη χειρόγραφα, συναποσβέσαντα κατὰ τόπους ἔθιμα τάξεων ἐκκλησιαστικῶν κὰν ταῖς βιβλιοθήκαις ἀπορρίψαντα, καθὰ μνημεῖα τὸ λοιπὸν ἄχρηστα, τυπικὰ καὶ μηναιὰ τοπικὰ, παλαιοτάτην ἔχοντα καταγωγὴν· ἐφ' ᾧ συνέβη βραδέως ἔκτοτε τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει νεωτάτην τῶν συνάξεων τάξιν ἐκγενικευθῆναι καὶ συνήθη γενέσθαι κατὰ τόπους, ἐν οἷς ἄλλοτε παραδοτικῶς ἦσαν ἐν χρήσει τυπικὰ τῶν ἑορτῶν ἴδια καὶ σεβαστὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὀρθοδόξοις, οἷον ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ. Ἡ πρώτη μὲν οὖν τῶν μηναιῶν ἐκτύπωσις ἐγένετο δι' ἀντιγράφων, ὡς φαίνεται, γεγραμμένων περὶ τὸ τέλος τῆς πεντεκαίδεκάτης ἢ περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς μετὰ ταύτην ἑκατονταετηρίδος· πόθεν δὲ ταῦτα προῆλθον καὶ ποῦ νῦν ὑπάρχουσιν, ἀγνοῶ παντελῶς. Ἦσαν ἄρα γε μηναιὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίας, ἢ τῶν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει μοναστηρίων, ἢ ἄλλου τινὸς τόπου; Πρὸς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπόκρισις δοθήσεται τότε μόνον, ὁπότεν τὰ πρῶτιστα τυπωθέντα μηναιὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ μεταγενέστερα τῶν ἀντιγράφων· τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ σπουδαιότατον ἔργον ἐξ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως· ζητεῖται γὰρ πρῶτον τόδε· τὰ σημερινὰ μηναιὰ παριστῶσι τύπον ἐκ Παλαιστίνης ἢ Κωνσταντινουπόλεως ἢ μοναστηρίου τινὸς ἢ τοπικῆς ἐτέρας ἐκκλησίας, οἷον Κυπριακῆς ἢ Κρητικῆς ἢ Κερκυραϊκῆς, εἰς τὴν καθόλου τῶν Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἐκκλησίαν, ὡς ἔχουσιν, εἰσφρήσαντα; καὶ δεύτερον τὸ διατὶ ταῦτα διαφθαρέντα περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ἀτελῆ καὶ συγκεχυμένα, καθὼς αὐτῶν ἢ πρὸς τὰ χειρόγραφα συμπαράβολῃ καταδείκνυσι.

Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς πρῶτην ἔκδοσιν τῶν μηναιῶν ὑπέλαβε τὸ πρῶτον ἦν αὐτὸς εὔρεν ἐν Κερκύρα, ὃ ἐστὶ τὴν ἔτει 1551-φ γενομένην ἐν Βενετίᾳ¹, καὶ κατ' αὐτὴν ἀντιπαρέβαλε τὸ κείμενον, ὅπερ ἐξ ἐντολῆς ἐξέδιδε πατριαρχικῆς²· κατόπιν ὁμοῦς εὔρε μηναιῶν τοῦ μηνὸς Ἰανου-

1) Παράδοξον ὅτι Πίτρας ὁ καρδινάλιος ἔτη πολλὰ μετὰ τὸν Βαρθολομαῖον ἐδίδαξεν, ὅτι πρῶτη τῶν μηναιῶν ἔκδοσις ἐστὶν ἡ γενομένη μετὰ τῶν ἐτῶν 1586 καὶ 1596, προστοιμασθεῖσα κατ' αὐτὸν ἀπὸ τοῦ 1545-ου ἔτους, ἐπὶ Διονυσίου πατριάρχου Κηρύκειου (I. B. Pitra, Hymnographie de l'église grecque. Rome 1867, σ. 12).

2) Μηναιῶν τοῦ Σεπτεμβρίου. Βενετία 1843, σ. 1ε'.

αρίου, τετυπωμένον ὡσαύτως ἐν Βενετίᾳ ἔτει 1533-φ, ὅπερ οὔτε τυπικὰς ἐμπεριεῖχεν ὀδηγίας, οὔτε τὴν ἐν τῷ μεγάλῳ ἁγιασμῷ τῶν Θεοφανείων εὐχὴν, ἢς ἡ ἀρχὴ «Τριάς ὑπερούσιε» παρετήρησε δ' ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ὅτι κανὼν ἁσματικὸς ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ποιηθεὶς εἰς τὸν ὅσιον Εὐθύμιον εἰρμὸν εἶχε κατὰ τὴν ὀγδόην ὠδὴν τοῦ σημερινοῦ διάφορον, ἀρχόμενον ὡδε· «Γίους τῆς Σιών ἐν τῇ καμίνῳ»· τοῦθ' ὅπερ ἐβεβαίου τοῦ κανόνος ἡ ἀκροστιχίς¹· καὶ ὁμοῦς ἄχρι τοῦδε τῶν μηναιῶν αἱ μετατυπώσεις ἔχουσιν εἰρμὸν ἕτερον, ἄσχετον πρὸς τὸ ποίημα· καὶ παράδοξον ὅτι τὸ σφάλμα μετὰ τῆς κακίστης ὑποσημειώσεως οὐκ ἀποσβεννύασιν οἱ τῶν μηναιῶν ἐπιθεωρηταί². Ἡ δὲ μέχρι τοῦδε γνωσθεῖσα παλαιῶν ἐντύπων βιβλίων ὕλη ἀκριβῶς οὐχ ὥρισε τὸ πότε πρῶτον ἐτυπώθησαν τὰ μηναιὰ, οὐδ' ἐξαρκοῦσιν, ὡς ἔχουσι νῦν αἱ περὶ τὰ παλαιὰ τετυπωμένα βιβλία μελέται, πρὸς τὸ συνεπιτρέψαι πιθανολογεῖν ὅτι τὰ μηναιὰ τὸ πρῶτον ἐξετυπώθησαν περὶ τὸ τέλος τῆς πεντεκαίδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Οὐχ ἦττον ὁμοῦς ἀνεῦρον ἐγὼ μηναιῶν ἐντυπον τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου, καὶ ἐν Χάλκῃ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ ἀλλαχοῦ, τετυπωμένον ἔτει 1526-φ, συνιστάμενον μὲν ἐκ φύλλων 118 πρῶτου μικροῦ μήκους, ἔχον δὲ τὸ κείμενον δίστηλον καὶ σημείωμα τοιοῦτον ἐν τῷ προτελευταίῳ φύλλῳ· «α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ ν ξ ο: — | Tutti sono quaderni. L ultimo Terno. | «Stampata in Venetia per Maestro Stefano | da Sabio: il quale habita a Santa Maria | formosa: ad instantia di miser Damian | di santa Maria da Spici. M. D. XXVI. nel mese di Luio». Τὸ πρῶτον φύλλον ἀπλούστατα περιέχει γράμμασι κοκκίνοις τὸ — : СЕПΤΕВРІОС: — Τὸ δὲ κείμενον ἀρχεταὶ ἐκ τοῦ δευτέρου φύλλου, προτεταγμένον ἔχον κόσμημα κόκκινον, παρεμφερὲς πρὸς λίαν ἐκτεταμένον γράμμα Π. Εἶδον ἐπίσης ἐν Χάλκῃ, ἐν τῇ μονῇ τῆς Θεοτόκου, καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις, μηναιῶν τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου, τετυπωμένον ὡσαύτως ἐν Βενετίᾳ ἔτει 1527-φ, ὅπερ ἐκ φύλλων σύγκειται 120· τούτων δὲ τὸ προτελευταῖον ἐν τῇ προσθίῳ σελίδι περιέχει τὸ σημείωμα τοῦτο, μετὰ τὸ τέλος τοῦ κειμένου· «Venetiis in edibus Ioā. Antoni et Fratres | de Sabio: impensis vero Dni Damiani | de Santa Maria M. D. XXVII. | mensis Septembris». Εἶδον ὡσαύτως αὐτόθι καὶ μηναιῶν τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς (1527), οὗ τὸ πρῶτον φύλλον ἔλλειπε, τὰ δὲ τελευταῖα δύο φύλλα παντελῶς ἦσαν ἀτύπωτα· εἶχε καὶ τοῦτο μετὰ τὸ κείμενον σημείωμα τοιοῦτον· «αα ββ γγ δδ εε ζζ γγ ηη θθ ιι κκ μμ νν οὐ ρρ σσ ττ. | Omnes quaterniones preter t Terniones. | «Venetiis per | Ioan.

1) Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ ὑπόμνημα ἱστορικὸν περὶ τῆς κατὰ Χάλκην μονῆς τῆς Θεοτόκου. Ἐν Κηρύκει: 1846, σ. 87.

2) Μηναιῶν τοῦ Ἰανουαρίου. Βενετία 1890, σ. 158.

Antonium et | Fratres de Nicolini de Sabio: | sumptu et reqsitione D. Da|miani de Sancta Maria | MDXXVII. | mense Ianuario». Αὐτόθι καὶ μηναῖον ὑπάρχει τοῦ μηνός Ἰανουαρίου, ὅπερ εἶδε καὶ Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανός, ὡς ἐλέγχθη, τετυπωμένον ἔτει 1533 φ. Καὶ τούτου τὸ πρῶτον φύλλον ἔλλειπεν· ἔχει μέντοι μετὰ τὸ κείμενον τὸ σημεῖωμα τοῦτο· «α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ ν ξ ο π ρ ς τ υ: | ἅπαντά εἰσι τετράδια, πλὴν υ ἔστιν ἐξάδιον [sic]. | a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u. Omnes sunt quaterni preter u qui est sesternus. | Venetiis per Stephanum de Sabio, sumptu et requisitione | D. Damiani de sancta Maria. | MD xxxiii mense Octobris». Αὐτόθι καὶ μηναῖον εἶδον τοῦ Φεβρουαρίου μηνός ἐκ φύλλων 91, οὗ τὸ πρῶτον ἔφερε γράμμασι κοκκίνοις ἀπλούστατα τὸ ΦΕΥΡΟΥΑΡΙΟΣ: —, ἐν δὲ τῇ προσθήῃ σελίδι τοῦ τελευταίου φύλλου σημεῖωμα τοιοῦτον· «Τέλος, τοῦ Φεβρουαρίου μηνός. | α β γ δ ε ζ η θ ι κ λ μ. | Omnes sunt quaterni preter μ qui est duernus. | «Venetiis in aedibus Stephani de Sabio: | sumptu ex requisitione domini Da|miani de sancta Maria. MD | XXXVI Mense Septembr». Ταῦτα τοίνυν εἰσὶ τὰ παλαιότερα γνωστά μοι τετυπωμένα μηναιῖα, γενόμενα, καθὰ φαίνεται, παρὰ τυπογράφων ἕνεκα χρηματισμοῦ· τούτων δὲ ἡ διάδοσις οὐ μόνον ὑπῆρξε μεγίστη, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἔπειτα τυπώσεις ἐπισήμους ἢ ἀνεπισήμους ἐλήφθησαν ὡς βάσις ἐκεῖνα διὰ τὰ καθολικά μηναιῖα τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ὧν ὠρίζε τὸν τύπον ἡ Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησία διὰ τινος ἐλλογίμου κληρικοῦ.

Τύπον ἐπίσημον ὁπωσοῦν ἀναπαρίστησι τῶν μηναιῶν ἐκτύπωσις γενομένη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1548 καὶ 1549· κατὰ δὲ τὴν προτεταγμένην ἐν τῷ μηναιῷ τοῦ Σεπτεμβρίου τῆς τοιαύτης ἐκδόσεως ἐπιστολὴν Ἀντωνίου τοῦ Ἐπάργου πρὸς Διονύσιον τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ἐπεμελήθη ταύτης αὐτός οὗτος ὁ Ἀντώνιος καὶ Νικόλαος ὁ Μαλαξός, Ναυπλίου πολεως πρωτοπαπᾶς, ὅστις, εἰ καὶ ποιητῆς ἁσμάτων ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτυχῆς, αὐτοβούλως ὅμως εἰσήγαγεν εἰς ἐκεῖνα τὰ μηναιῖα ποιήματα τῆς αὐτοῦ μούσης· ἃ κατόπιν ὠβελίσθησαν, μεμετρημένα δὲ τινὰ χρήσιμα κριθέντα κατ' ἀπόφασιν ἄχρις ἡμῶν ἡ ἐκκλησία παρεδέξατο· τοιαῦτα δὲ καὶ Γρηγόριος ὁ Μαλαξός ἴδια ποιήματα παρεἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ 1551-ου ἔτους· μεθ' ὃ πολυάριθμοι τυπώσεις ἐγένοντο, διαφέρουσαι σχεδὸν πᾶσαι κατὰ τινὰ, μέχρις οὗ κατ' ἐπίσημον ἐντολὴν ἀνεθεώρησε τὰ μηναιῖα πάντα Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανός. Ἄλλ' οὗτος διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν, ὡς φαίνεται, χρόνου μερικῶς ἐπεθεώρησε ταῦτα· συνέγραψεν ὅμως σημεῖωματα καὶ πρόλογον, δι' ὧν ὁ ἀνὴρ φαίνεται κατανοήσας τὸ περὶ τὰ μηναιῖα συμβάν ὑπὸ τῶν χρόνων, τουτέστι τὴν διαφθοράν καὶ

τὴν ἀλλοίωσιν αὐτῶν· ἴσως δὲ πεπαλαιωμένοι συνήθειαι τῶν κληρικῶν ἠνάγκασαν αὐτὸν ὀλίγα τινὰ μόνον, καὶ ταῦτα δευτερεύοντα κατὰ σημασίαν, ἐπιδιορθῶσαι· ἀλλ' ὁ πρόλογος, εἰ καὶ βραχύς, ἐπαρκῶς ἐφανερώσεν, ὅτι τὰ μηναιῖα μετὰ τσσαύτας ἐκτυπώσεις ἐπισήμους ἢ ἀνεπισήμους εἰσὶ διεφθαρμένα, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἢ ἑλληνικὴ στέρεται τῶν πρωτοτύπων, καὶ ὅτι τῶν φιλολόγων ἔργον ἐστὶ τὸ προετοιμάσαι κριτικὴν ἐκδόσιν πλήρη, ἐν' ἀπὸ ταύτης ὕστερον ἐκπηγάσῃ τὸ πρέπον τῇ ἐκκλησίᾳ κείμενον, ἐπαναφερούση βραδέως οὕτως εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸ παλαιὸν αὐτῆς τυπικόν. Προετοιμάζεται δὲ τὸ ἔργον, ἢ διὰ τῆς συγγραφῆς διατριβῶν ἀποδεικνυσῶν εὐκρινέστατα τὰς φθοράς καὶ τὰς ἀλλοιώσεις, ἢ διὰ τῆς ἐκτύπωσης τῶν ἐκλεκτοτέρων ἀπογράφων καὶ τῆς ἀντιπαραβολῆς αὐτῶν πρὸς τὰ νῦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συνήθη κείμενα. Τῆς προπαρασκευῆς οὖν ἔργον πρῶτον τὸ ζητῆσαι τὰς πρωτίστας ἐκτυπώσεις τῶν μηναιῶν καὶ τῇ συναντιβολῇ τούτων ἀποδείξαι τὸ πόθεν ἐπήγασαν ἐκεῖνα, πότερον ἐξ ἀπογράφων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίας ἢ ἄλλης τινός· δεύτερον τὸ συμπαραβαλεῖν τὰς κατόπιν ἐκδόσεις, ἵνα δηλωθῶσιν αἱ βαθμιαῖαι τούτων διαφοραὶ καὶ ἀναπτύξεις καὶ ἀλλοιώσεις, ἀποδειχθῆ δὲ καὶ τὸ εἰ μετὰ τέχνης ἐπιστήμονος ἢ ἀνεπιστήμονος οἱ κατὰ καιροὺς ἐκδύονται λεξείδια τῶν ἁσμάτων ἠλλοίωσαν ἢ φράσεις ὅλας, ἀκαταλήπτους ὑπὸ τοῦ χρόνου συναποβάσας· τρίτον τὸ περιγράψαι κατ' ἐποχὰς τὰ χειρόγραφα μηναιῖα καὶ τὰς διαφορότητας αὐτῶν πρὸς τὰ τετυπωμένα φανερώσαι μεθοδικῶς, ἐκτυπῶσαι δὲ καὶ τὰ περιεχόμενα ἐν αὐτοῖς ἀτύπωτα ποιήματα, χρήσιμα τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνωδίας· τέταρτον, βοηθεῖα τῶν ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων ἁσμάτων σχηματίσαι λεξικὸν τῆς ὑμνολογίας καὶ συντάξαι μελέτας περὶ τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τῆς γενέσεως τῶν ἁσμάτων καὶ περὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς μελωδίας αὐτῶν, ἣν ὁ προτεταγμένος αὐτοῖς εἰρμός ὀρίζει· ἐπειδὴ δὲ πάλιν ὁ εἰρμός ὑπάρχει τῆς τροπαρολογίας ὁ κανὼν, ἐπιταῖ ὅτι παρίστησιν οὗτος τὸ πρὸ τοῦ τροπαρίου καὶ τοῦ κανόνος ἐκκλησιαστικὸν ἄσμα. Συμφέρει τοίνυν, ὅπως ἐρευνηθῶσι καὶ συνεκδοθῶσιν ἀπαράλλακτα τὰ παλαιότατα τῶν εἰρμολογίων, ἵνα τῇ μελέτῃ τῶν ἐν αὐτοῖς σημείων καὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀρχαίων ἢ μεταγενεστέρων μελικῶν συγγραφέων ἀνευρεθῆ τὸ μέλος, ὃ τοῖς εἰρμοῖς ἐξ ἀρχῆς ὠρίσαν οἱ μελωδοί.

Ἴνα δὲ κατανοηθῆ τὸ πόσον τὰ περιεχόμενα ἐν τοῖς μηναιῖοις ἄσματα διεφθάρησαν ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ μετεβλήθησαν, παράγω τινὰ παραδείγματα, δυνάμενα συναποδείξαι συγχρόνως, ὅτι Βαρθολομαίου τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ ἢ περὶ τὰ μηναιῖα διατριβὴ σχετικῶς ὑπῆρξε μικρά. Τὸ μηναιῖον τοῦ μηνός Ἀπριλίου παραδίδωσι τῇ 30-ῇ ἡμέρᾳ κανόνα πρὸς τὸν ἅγιον Ἰάκωβον τὸν Ζεβεδαίου, οὗ ἡ ἀκροστιχίς· «Τὸν βροντῆς Ἰάκωβον εὐφρονα παῖδα γε-

ραίρω» συνετέθη δὲ τὸ ποίημα τοῦτο παρὰ τοῦ μελωδοῦ Θεοφάνους. Ὁ Βαρθολομαῖος ὑποσημειοῦται ταῦτα: «ἐκ τῆς ἀκροστιχίδος ταύτης ἐλλείπουσι τροπάρια τεσσάρων γραμμάτων PONT, καὶ τῶν μὲν πρώτων τεσσάρων ᾠδῶν τὰ θεοτοκία ἀποκλείονται αὐτῆς· εἰς δὲ τὰς λοιπὰς τέσσαρας, συμπεριλαμβανομένων καὶ αὐτῶν, παρεντίθενται ἔτι πρὸς τούτων καὶ ἀνά ἐν τροπάριον, μήτε εἰς τὴν ἀκροστιχίδα ἀνήκοντα, μήτε ἐν τοῖς χειρογράφοις ὄντα». Ἀναφέρεται δὲ τὸ σημεῖωμα τοῦτο πρὸς τὴν σημερινὴν ἔντυπον κατάστασιν τοῦ κανόνος, ὃν ὁ ἐκδότης διὰ τὴν ἀπορίαν ἀρχαίων ἀντιγράφων ἀφῆκεν ὡς εἶχεν ἐν ταῖς προτέροις ἐκδόσεσιν. Ἔχομεν ἄρα κανόνα τοῦ Θεοφάνους ἠκρωτηριασμένον κατὰ τέσσαρα τροπάρια, συνάμα δ' ἐφθαρμένον ἑτεροτρόπως· ἐγὼ δὲ τὴν διαφθοράν, ἣν ὁ Βαρθολομαῖος εἰκασεν, οὕτως ἐρμηνεύω. Τὰ λείποντα τῆ ἀκροστιχίδι γράμματα PONT μαρτυροῦσιν ἀπλούςτατα, ὅτι τῶν μηναιῶν οἱ μεταρρυθμιστὰι κατέστρεψαν αὐτὸν τὸν κανόνα κατὰ μίαν ὅλην ᾠδὴν ἀποβαλόντες τὴν δευτέραν· ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, δείκνυσιν ἀντίγραφον τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, μηναιῶν τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου, ὅπερ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ πατριαρχείου κεῖται τῶν Ἱεροσολύμων (ἀριθ. 167 τῆς Ἀγιοσαβιτικῆς συλλογῆς, φύλ. 152). Ἡ λείπουσα τοίνυν ᾠδὴ ἔχει οὕτως ἐν τούτῳ τῷ κώδικι.

ᾠδὴ β'. Πρόσεχε οὐρανὸν καὶ λαλήσω:

Ῥήμασι | τοῦ δεσπότη πιστεύσας, | ἱερομύστα σοφέ,
οἰκονόμος ἐδείχθης | τῆς χάριτος, ἀξιάγαστε.

Ὅλον σου | ἀνατέθεικας βίον | τῷ παντεπόπτη Χριστῷ
καὶ φωτὶ κατηυγάσθης | τῷ τούτου, ἀξιοθαύμαστε.

Νόμους σε | τῆς καινῆς διαθήκης | ὡς μαθητὴν ὁ Χριστὸς
αὐτουργὸν ἐκδιδάσκει, | προφήτης ὡς προκατήγγειλεν.

Θεοτοκίον.

Τέλειος | ἐν θεότητι μείνας | τὴν ἀνθρωπότητα
ἐκ παρθένου φορέσας | τῷ κόσμῳ σωτὴρ ἐπέλαμψας.

Προστιθεμένης οὖν ἤδη τῆς ἀποβληθείσης ταύτης ᾠδῆς εἰς τὸ νῦν μηναιῶν, ἀποκτῶμεν οὕτως ἄσμα τέλειον τοῦ ποιητοῦ Θεοφάνους. Ἄλλ' οὐχ ἱκανεῖ τοῦτο μόνον εἰς τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ ποίημα διεφθάρη· καταδηλοῖ γὰρ ἡ ἐλλείπουσα ᾠδὴ καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐφθάρη τὸ ποίημα παρὰ τῶν μεταγενεστέρων μεταρρυθμιστῶν τῶν μηναιῶν. Ἔχει δηλαδὴ τὸ ὅλον ἡ ᾠδὴ μετὰ τοῦ θεοτοκίου τροπάρια τέσσαρα· ὅπερ ἐστὶ μαρτυρία τοῦ ὅτι πᾶσα τοῦ κανόνος ᾠδὴ συνετέθη παρὰ τοῦ ποιητοῦ διὰ τεσσάρων τροπαρίων ἐξ ἀρχῆς, καὶ ὅτι οὕτω κατὰ τὴν πρωτότυπον αὐτοῦ σύνταξιν ἄχρι τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐψάλλετο· σήμερον ὁμοῦς ἐν τῷ τετυπωμένῳ μηναιῷ πᾶσα τοῦ ποιήματος ᾠδὴ συναριθμεῖ τῷ θεοτοκίῳ

τροπάρια πέντε. Προσετέθη γοῦν ἐν ἐκάστῃ τῶν ᾠδῶν ὑστερον ἓν, καὶ οὕτως ὁ κανὼν ἐμπεριέλαβεν ὀκτῶ περιττὰ τροπάρια, ἅπερ ὁ ποιητὴς ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἐποίησε. Πῶς δὲ τῆς προσθήκης ἡ περίστασις ἐπῆλθεν; Κατὰ τὴν πρώτην ᾠδὴν ὁ μεταρρυθμιστὴς τοῦ μηναιῶν μὴ νοήσας τὸ θεοτοκίον αὐτῆς, νομίσας δ' ὅτι λείπει τοιοῦτον, ἐκεῖνο μὲν ὡς τελευταῖον ἐξέλαβε τροπάριον τῆς ᾠδῆς, αὐτὸς δὲ συνέταξεν ἢ παρέλαβεν ἐξ ἑτέρου ποιήματος θεοτοκίον ἕτερον, ὃ καὶ προσεκόλλησε τῇ ᾠδῇ, οὔτε τὴν ἀκροστιχίδα παρατηρήσας, οὔτε τὸ ποσὸν τῶν τροπαρίων τῶν ἐν ταῖς λοιπαῖς ᾠδαῖς, ἀλλ' οὐδὲ τὸν ῥυθμὸν αὐτὸν τῆς ᾠδῆς ἔκ τοιαύτης οὖν ἀρχῆς εὐρίσκειται σήμερον ἐν τῷ τετυπωμένῳ μηναιῷ τὸ πράγματι θεοτοκίον τοῦ ποιητοῦ τόπον ἐπέχον ἐγκωμιαστικοῦ τροπαρίου, εἰ καὶ περὶ τῆς Θεοτόκου τοῦτο πραγματεύεται κυρίως, μετὰ δὲ τοῦτο θεοτοκίον ξένον ὅλως εἰς τὸν ποιητὴν καὶ κατὰ ῥυθμὸν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν εἰρμόν τῆς ᾠδῆς. Τῆς δὲ τόλμης ταύτης ἀρχὴν οὕτω λαβούσης, εὐνόητον ὅτι τοῦ καταστροφῆως ἡ ὁρμὴ καὶ πρὸς τολμηρότερα προέβη· τῆς μὲν γὰρ ἕκτης ᾠδῆς τὸ θεοτοκίον ἀφῆκεν, ὡς εἶχε, παρενέβαλεν ὁμοῦς εἰς αὐτὴν τροπάριον ἓν, διακόπτον τὴν ἀκροστιχίδα· τοῦτ' αὐτὸ κατετόλμησε καὶ περὶ τὰς λοιπὰς ᾠδὰς. Ἴνα δὲ κατανόησῃ τις ὅποσα ξένα τροπάρια περιλαμβάνει τὸ ποίημα, παρατίθεμαι νῦν ὡδε τὴν ἀκροστιχίδα τούτου, σημειούμενος ἐν αὐτῇ κεφαλαιώδεσι γράμμασι τὰ μεταγενεστέρως εἰσφρήσαντα: «Τὸν βδ[ρον]τῆς ἰάτκωβον εὐφ-ΜροΔνα παῖτδα γεπραίττω». Οὕτως ἐπῆλθεν ἡ διαφθορά, ἣν ὁ Βαρθολομαῖος ὑπόπτεισεν· ἀλλ' ἡ τοιαύτη διαφθορὰ τεχνικὴ μόνον οὐκ ἔστι, ἔστι δὲ καὶ περὶ τὴν ὕλην αὐτὴν τοῦ κανόνος, καθὰ μαρτυροῦσι τὰκόλουθα παρατηρήματα. Ὁ ποιητὴς δηλαδὴ τῷ πρώτῳ τροπαρίῳ τῆς πρώτης ᾠδῆς πέρασ ἐδωκε τοιοῦτον: «μαθητὰ καταξίωσον»· σήμερον ὁμοῦς ἀντικαθίστησι τοῦτο τὸ «τὴν ἁγίαν εὐόδωσον», ἔνθα τὸ εὐόδωσον ὑπάρχει κακόζηλον· ζητεῖται γὰρ τὸ «ὑμνεῖν σου μνήμην». Σημαντικώτερον δὲ μεταβολὴν ὑποδείκνυμι ταύτην. Τὸ δεύτερον δηλαδὴ τροπάριον τῆς τρίτης ᾠδῆς ἐν τῷ κώδικι τῷ παλαιῷ οὕτως ἔχει: «Σὲ ὡσπερ βέλος ἐκλεκτὸν ὁ λόγος ἠκονημένον ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν ἀπιστέλλει, διαρρήσσον τὰς ψυχὰς τῶν ἐναντίων, πάνσοφε, καὶ προνομεῦον, μάκαρ, τούτων τὰ σκύλα, Ἰάκωβε». Σήμερον ὁμοῦς οὕτως: «Σὲ ὡσπερ βέλος ἐκλεκτὸν... ἐν καρδίαις τῶν ἐχθρῶν ἐμπηγνύει, διαρρήσσοντα ψυχὰς τῶν ἐναντίων... καὶ προνομεύοντά σε τούτων» κτλ. Τολμηρότερα δὲ μεταβολὴ περὶ τὸ πρῶτον ἐγένετο τροπάριον τῆς τετάρτης ᾠδῆς· ἐν τούτῳ γὰρ ὁ ποιητὴς ἐξ ἀρχῆς ἔγραψε τὸ «καὶ τῶν οὐρανίων τὰ ῥέοντα ἀμειβόμενος», τὸ ἐπέξηγούμενον τῷ κατόπι κώλῳ· ἀλλ' ἡ διαφθορὰ μετέβαλε τὸ χωρίον εἰς «καὶ τῶν ἐπιγείων τὰ μένοντα ἀμειψάμενος». Τοιαῦται μεταβολαὶ πολλαχοῦ τοῦ κανόνος ὑπάρχουσι. Διὰ παραδειγμάτων

οὐν ἐξ ἑνός καὶ μόνου ποιήματος λαμβανομένων ἀποβαίνει σαφές τὸ ὅτι τὰ σήμερον ἔντυπα μηνιαῖα γέμουσι παντοειδῶν ἀλλοιώσεων. Σημειωτέον ἤδη καὶ ἐτέραν διαφθορὰν ἐν τῇ αὐτῇ ἀσματικῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου. Τὸ ἱεροσολυμιτικὸν ἀπόγραφον ἔχει στιχηρὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀκολουθίας εἰς ἦχον τέταρτον, ψαλλόμενα πρὸς τὸ «Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσι» πρὸ τοῦ κανόνος, ἅπερ ἔδει ψάλλεσθαι κατὰ τὸν ἐσπερινόν· ἀλλὰ ταῦτα σήμερον ἄδονται κατὰ τοὺς αἶνους¹, διὰ δὲ τὸν ἐσπερινόν οἱ μεταρρυθμισταὶ προσέθηκαν ἕτερα στιχηρὰ κατ' ἦχον πλάγιον δ', μηκύναντες οὕτω τὴν ἀσματολογίαν· ἅπερ εἰσὶ μεταγενέστερα συνθέματα, καθὼς ἀποδείκνυσι τὸ πρῶτον αὐτῶν· συνετέθη γὰρ αὐτὸ κατὰ τὸ στιχηρὸν τὸ ἐν τῷ κώδικι, τὸ πρὸ τοῦ κανόνος, καὶ προτιμηθὲν τοῦ στιχηροῦ Θεοφάνους εἰσεχώρησεν εἰς τὰ νεώτερα τῶν ἀντιγράφων· αὐτὸ δὲ τὸ τοῦ Θεοφάνους, ἐξ οὗ, καθάπερ ἐρρήθη, τὸ μεταγενέστερον ἐπήγασεν, ἀνέκδοτον ἀπομεῖναν οὕτως ἔχει·

¹ Ἄλλο· ἦχος πλάγιος δ' πρὸς τὸ Ὡ τοῦ παραδοξοῦ:

Μάκαρ θεόπτα Ἰακώβε, | γένος ὑπάρχων Θεοῦ
τοῦ τὴν σάρκα πτωχεύσαντος | καὶ πιστοὺς πλουτίσαντος
καὶ τὰ πάντα φωτίσαντος, | ὡς παρρησίαν ἔχων δεήθητι
τῆς σωτηρίας ἀξιωθήσεσθαι | τοὺς ἀνυμνοῦντάς σε
καὶ τὴν σὴν πανίερον | χαρμονικῶς
μνήμην ἐορτάζοντας, | θεομακάριστε.

Προβῶμεν εἰς ἕτερα παραδείγματα διαφθορῶν ἐν τοῖς μηνιαίοις. Τῇ 20-ῇ Μαρτίου μηνὸς ἐορτάζονται σήμερον οἱ ἀναιρεθέντες ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάβα πατέρες, οὓς ὑμνησεν ὁ ὁσιος μελωδὸς Στέφανος ὁ Σαβαίτης, γράφας στιχηρὰ τινα, τὸ κάθισμα καὶ κανόνα φέροντα τὴν ἀκροστιχίδα ταύτην· «Ἵμνοις γεραίρω μάρτυρας² μονοτρόπους». Ἄλλ' ἡ σημερινὴ κατάστασις τοῦ κανόνος ἐμφανίζει τὴν πρώτην λέξιν τῆς ἀκροστιχίδος οὕτως· «Ἵνοις» ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι διεφθάρη τὸ ποίημα τῇ ἀποβολῇ τροπαρίου τινός, ὅπερ ἀπὸ τοῦ Μ γράμματος ἀρχόμενον ἔκειτο μετὰ τὸ πρῶτον τῆς πρώτης ᾠδῆς τροπάριον. Τὸ λείπον ὁμοῦς ἀνεῦρον ἐγὼ ἐν τινι μηνιαίῳ τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅπερ ἦν παρ' Ἀντωνίνῳ τῷ σοφῷ Ῥώς ἀρχιμανδρίτῃ, τῷ τὴν ῥωσικὴν ἀντιπροσωπεύσαντι παρὰ τῷ πατριαρχείῳ τῶν Ἱεροσολύμων ἐκκλησίαν· ἔχει δὲ κατὰ λέξιν ὡδε· «Μύσος | ἀπεστράφητε σαρκὸς | καὶ πνεύματος, πανολβιοι, | καὶ κόσμου ψυχοφθόρου

1) Τὸ πρῶτον στιχηρὸν τῶν εἰς τοὺς αἶνους ψαλλομένων ἔχει νῦν ἐν τῷ τετυπωμένῳ μηνιαίῳ σφάλμα συντακτικόν εὐδιάκριτον, ὅπερ ὁ κώδιξ ἐπιδιορθῶ, δηλαδὴ τὸ ἀναδείξαντος διορθωτέον εἰς ἀναδείξαντα.

2) Τὸ τετυπωμένον μηνιαῖον (ἔτει 1890-φ) ἡμικρημένως ἔχει τὸ «μάρτυρες».

ἡδονὰς ἐκφυγόντες, | ἰσάγγελον βίον τε, | ὡς πεπολιτευμένοι, | πρὸς τὴν ἄνω | μετέστητε λῆξιν». Τὸ αὐτὸ μηνιαῖον ἀποδείκνυσι προσέτι, ὅτι τὸ πάλαι τὴν μνήμην ἐπανηγύριζε τῶν ὁσίων ἀββάδων ἢ ἐκκλησία τῇ 21-ῇ Μαρτίου μηνός· ἀντιβολὴ δὲ τῶν ἀδομένων αὐτοῖς ἀσματίων ἐνεφάνισε τὰς διαφορὰς ταύτας· τὸ πρῶτον δηλαδὴ στιχηρὸν προσόμοιον ἀρχεται σήμερον οὕτως· «Ἐφρετῶν τὸ ἀκρότατον ὀλικῶς ἀγαπήσαντες»· ἀλλ' ὁ κώδιξ ἀποδίδωσι τὴν φράσιν ταύτην ὡδε· «Ἐφρετῶν πρὸς ἀκρότατον ὀλικῶς ἀντικείμενοι»· καὶ κατωτέρω ἀντὶ τοῦ σπηλοδιαίτοι ὁ κώδιξ ἔχει τὸ σπηλαιδιαίτοι. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ προσομοίῳ παρουσιάζονται μεταθέσεις λέξεων, ἃς ὁ κώδιξ ἀποδίδωσι τῷ οἰκείῳ τόπῳ λέγων· «Καὶ πυρὶ δαπανώμενοι | καὶ πνιγμῷ συγκλειόμενοι --- | θύματα μάρτυρες ἐνδοξοῖ» κτλ. Σημειωτέον ἤδη καὶ τὰς ἐν τῷ κανόνι τοῦ ποιητοῦ Στεφάνου γενομένας ἀλλοιώσεις. Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρώτῳ τροπαρίῳ τῆς πρώτης ᾠδῆς ὁ ποιητὴς ἔγραψε θεόστεπτον πληθύν, ἔνθα τὸ θεόστεπτον ὀρθῶς ἔχον ἐξ ἀρχῆς ἠλλοιώθη κατόπιν εἰς θεόπνευστον· τὸ δὲ τρίτον τροπάριον ὀνομάζει σήμερον «ὄλβον τὸν φθειρόμενον ἐν γῇ καταλιπόντες ἅγιον»· ἀλλὰ τὸ ἅγιον ἀπαιτεῖ, κατὰ τὸν κώδικα, διόρθωσιν εἰς ἅγιοι· τὸ δ' ἐν τῷ σημερινῷ θεοτοκίῳ τῆς αὐτῆς ᾠδῆς ὑπάρξας ἀμαρτάνει κατὰ τὸν κώδικα, λέγοντα καλῶς «ἐξ ἧς ἀρρήτῳ λόγῳ προῆλθεν ὁ ἄσαρκος σὰρξ ἀτρέπτως γενέσθαι ὑπὲρ λόγον ἐκ σοῦ, Θεοτόκε». Καὶ πάλιν ἐν τῇ τρίτῃ ᾠδῇ τὸ ἐν τῷ πρώτῳ τροπαρίῳ ἅγιον ἀντικατέστησε τὸ πρότερον ἐκεῖ γεγραμμένον μάρτυρες· τὸ δ' ἐν τῷ δευτέρῳ τροπαρίῳ ὁδὸν παράφρασις ἐστὶ τοῦ τρίβον, ὅπερ ὁ ποιητὴς ἐξ ἀρχῆς ἔγραψε· τὸ δὲ τρίτον τροπάριον τῆς αὐτῆς ᾠδῆς ἔχει μὲν ἤδη τὸ «καὶ τῶν δακρύων ῥοαῖς», ἀλλ' ὁ ποιητὴς ἐξ ἀρχῆς ἔγραψε τοῦτο ὡδε· «καὶ τῶν δακρύων πηγαῖς». Καὶ τῆς τετάρτης ᾠδῆς τὸ τρίτον τροπάριον ἐμφανίζει τρεῖς ἀλλοιώσεις· «φυγαδεῦσαι μὲν τούτους οὐκ ἴσχυσε τοὺς ἀηττήτους ὁ τῶν δικαίων ἀντίπαλος, νικηθεὶς δ' ἀοράτως» κτλ., ἐνθ' ἀντὶ τοῦ μὲν ὁ κώδιξ ἔχει τὸ ὡς, κατὰ δ' ἀκολουθίαν οὐδὲ τὸ δ' ἐν αὐτῷ κεῖται· πλὴν ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίων ἀντικατέστησε τὸ ἀγίων, ὅπερ ἦν πρότερον ἐν τῷ ῥηθέντι τροπαρίῳ. Τὸ τροπάριον οὖν ἐξ ἀρχῆς οὕτω συνετάχθη· «Ἀγρίως τὰ κύκλω | περιλαβών, ὡς ἐπόθησε, | φυγαδεῦσαι ὡς τούτους οὐκ ἴσχυσε | τοὺς ἀηττήτους | ὁ τῶν ἀγίων ἀντίπαλος, | νικηθεὶς ἀοράτως | ὀφθαλμοφανῶς ἐπεστράτευσεν». Εὐχερῆς ἦν ἡ διόρθωσις τοῦ ἐν τῷ πέμπτῳ τροπαρίῳ τῆς αὐτῆς ᾠδῆς ἀκατανόητου «ἀπήτουν ὄλης χρυσίου φθαρτοῦ θησαυρούς»· τρέψον τὸ ὄλης εἰς ὕλης, καὶ ἔχεις ἰδέαν εὐνόητον, ὡς δείκνυσιν ὁ κώδιξ. Διὰ δὲ τὴν πέμπτην καὶ τὴν ἕκτην ᾠδὴν οὐδὲν ὁ κώδιξ, ὡς ἔχει, διδάσκει· λείπει γὰρ αὐτοῦ φύλλον ἐν, ὅπερ ἤρχετο ἐκ τοῦ θεοτοκίου τῆς τετάρτης ᾠδῆς καὶ εἰς

τὸ μέσον ἔληγε τοῦ τρίτου τροπαρίου τῆς ἐβδόμης ᾠδῆς· τὸ δὲ λοιπὸν ἡμῖς τούτου μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ ἔπτηξαν ἀντικατέστησε τὸ ἔπτησσόν. Τὸ δὲ κατόπιν αὐτοῦ τροπάριον ἀρχεται σήμερον οὕτως: «Ὁλον---μεταθέντες--τὴν ἐπιθυμίαν». Ὁ κῶδιξ ἔχει καλῶς τὸ Ὁλην. Καὶ τὸ κατόπι τροπάριον εἶχε πρότερον τὸ θεόγραφον ἀντὶ τοῦ σημερινοῦ θεόγραφον, καὶ κατωτέρω τὸ «ἐν πλαξὶ ταῖς» ἀντὶ τοῦ τῶν· καὶ πάλιν αὐτοῦ τὸ τέλος πρότερον εἶχε σύμφωνα τῷ ῥυθμῷ τὸ «ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν». Καὶ ἐν τῷ θεοτοκίῳ τῆς αὐτῆς ᾠδῆς ὁ κῶδιξ ἔχει τὸ «τὴν Θεοτόκον τὴν ἀληθῆ ὡς ἐλπίδα τῶν ψυχῶν ἡμῶν». Οὐ μὴν ἀλλ' ὁ τολμήσας ἀλλοιωσαί πάντα τὰ κατηριθμημένα μέχρι τοῦδε ῥησιδία, μετέβαλε καὶ ἕτερα· οἷον τὸ «εὐλογεῖτε μέλλοντες», τὸ ἐν τῷ τρίτῳ τροπαρίῳ τῆς ὀγδόης ᾠδῆς, ὅπερ ἠλλοίωσεν ὡδε: «ὕμνετε βοῶντες». Κατὰ τὸν κώδικα τὸ κατόπι τροπάριον εἶχεν ἐξ ἀρχῆς οὕτως: «Ὁλοτρόπως σῶμα ψυχὴν τε καὶ πνεῦμα καθηράμενοι ὀλοκαυτώματα προσηνέχθητε ἐν πυρὶ φλογισθέντες, πατέρες πανόλβιου». Καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ τροπαρίῳ, ὅπερ ὁ κῶδιξ ὀνομάζει θεοτοκίον, ἀπαιτεῖται πρὸ τοῦ προσκυνεῖται τὸ Χριστέ. Διὰ δὲ τὴν ἐνάτην ᾠδὴν ὁ κῶδιξ ἐθέλει ταῦτα· ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τροπαρίῳ τὸ ἡσχυραν ἀντὶ τοῦ «ἰσχυσαν--βαρβαρικὴν ἀπόνοιαν», καὶ κατόπι τὸ πρὸς ἀντὶ τοῦ ἐκ' ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τροπαρίῳ τὸ πεφοινισμένοι ἀντὶ τοῦ πεφοινιγμένοι, καὶ τὸ ἐμπνιγέντες ἀντὶ τοῦ ἐκπνιγέντες· ἐν δὲ τῷ τρίτῳ τὸ νενικήκατε ἀντὶ τοῦ ἐνικήσατε, καὶ τὸ μνήσθητι ἀντὶ τοῦ μέμνησθε.

Κατὰ τὸν αὐτὸν παλαιότατον κώδικα τοῦ πατρὸς Ἀντωνίνου περιγράφωμεν ἤδη τὸν ψαλλόμενον ἀσματικὸν κανόνα πρὸς τὸν ὅσιον Ἰάκωβον τὸν ὁμολογητὴν τῆ 21-ῃ Μαρτίου μηνός. Τούτου μὲν οὖν τὴν μνήμην ὀρίζει τὸ μνηαῖον ἐκεῖνο τῆ 22-α τοῦ αὐτοῦ μηνός ἡμέρα, τὸ δὲ τετυπωμένον ἐμπεριέχει κανόνα τὸ ὄνομα φέροντα τοῦ ποιητοῦ Ἰγνατίου· τὸ παλαιὸν ὅμως μνηαῖον διδάσκει, ὅτι τοῦ ποιήματος συντάκτης ἐστὶ Θεοφάνης ὁ ὁμολογητής, καὶ ὅτι κατὰ τὴν πρωτότυπον αὐτοῦ σύνταξιν ἐποιήθη μετὰ δευτέρας ᾠδῆς, ἣτις ἐψάλλετο μετὰ πασῶν τῶν ἄλλων ᾠδῶν· ἐπειδὴ δὲ καὶ αὕτη λείπει, παρατίθεται ταύτην ὡδε συμπληρώσεως ἕνεκα τοῦ ποιήματος.

Ῥδὴ β'. Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἶμι ὁ ἐν θαλάσῃ:

Κόσμου τερπνότητα, | βίου τὸν τάραχον
τὰς ἐμπαθεῖς ὀρέξεις
τοῦ ταπεινοῦ τούτου, | πάτερ, ἔλιπες σώματος,
καὶ ἀφήμενος πόλεις | καὶ δήμους καὶ λαούς,
τοὺς συγγενεῖς τε καὶ γνωστούς | καὶ ἐπίκληρον πλοῦτον
ἐμόνας εὐσεβῶς | βιώσας, Ἰάκωβε.

Βαλὼν τὴν χεῖρά σου, | πάτερ, ἐπ' ἄροτρον
τοῦ ἐναρέτου βίου,
εἰς τὰ ὀπίσω οὐδ' ὄλωσ | ἐστράφης, ὅσι·
καὶ ἑτέρους δὲ τοῦτο | παθόντας καθορῶν
οὐκ ἐχαυνώθης τῷ νοί, | ἀλλ' ἐβάδισας χαίρων
τὴν φέρουσαν πρὸς ζωὴν | τρίβον τὴν οὐράνιον.
Θείοις ἐπόμενος | πατέρων ἔχγεσι
καθηγητῇ ὀσίῳ
καθυποκλίνεις ἀυχένα | τελῶν ὑπήκοος
καὶ εἰς τρίβους βαδίζεις | προθύμῳ λογισμῷ
τῆς ταπεινώσεως Χριστοῦ, | δι' ἧς, πάτερ, ὑψώθης
ἐνθέοις ταῖς ἀρεταῖς, | θεόφρον Ἰάκωβε.
Θεοτοκίον.

Κόρη πανάμωμε, | μῆτερ ἀπειρανδρε
θεοκυῆτορ, μόνη
ἐν γυναιξίν ὑπὲρ πάσας | σὺ κεχαρίτωσαι,
τὸν δεσπότην τεκοῦσα, | ῥυόμενον ἡμᾶς
τοὺς παραβάσει ἐν βυθῷ | ἀπωλείας κειμένους·
διό σε τὴν¹ τῶν καλῶν | αἰτίαν δοξάζομεν.

Μιάς οὖν ὅλης ᾠδῆς ἐκβληθείσης οὕτω τοῦ μνηαῖου, ἐπόμενον ὅτι καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ ποιήματος καταστροφᾶς τινος ὑπέστη καὶ μεταβολᾶς. Καὶ τῷ ὄντι· τὸ μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς πρῶτον αὐτοῦ τροπάριον τῆς τετάρτης ᾠδῆς, οὗ ἡ ἀρχὴ «Ὁλονύκτις δεήσεις», μετετοπίσθη καὶ τὴν δευτέραν ἤδη τάξιν ἀριθμεῖ· τὸ δ' ἐξ ἀρχῆς δεύτερον τὴν πρώτην ἔσχε τάξιν· μάλιστα δὲ τῆς ἐνάτης ᾠδῆς ἀπερρίφθη τροπάριον ἐν καὶ τὸ θεοτοκίον, ὅπερ ὁ ποιητὴς ἐξ ἀρχῆς ἔγραψε διὰ ταύτην· εἶχε δὲ τὸ μὲν τροπάριον ὡδε κατὰ τὸν Ἀντωνίνου κώδικα: «Γῆς διακρίσεως λύχνος, | τῆς αἰσθήσεως θρόνος | ἀκέραιος καὶ πᾶρος, συμπαθῆς | καὶ εὐκατάνυκτος γέγονας, | θρηνηδῶν τε καὶ λούων | τὴν κλινὴν, καθὼς ψάλλει ὁ Δαβὶδ· | μεθ' οὐ πάντων τῶν πίστει | τιμώντων σε μνημόνευε». Ἀντὶ δὲ τοῦ πρωτοτύπου τούτου τροπαρίου, ὅπερ ἠρίθμει τάξιν δευτέραν ἐν τῇ ῥηθείῃ ᾠδῇ, συνετάχθη διάφορον, ἢ ἄλλοθεν ἕτερον ἐλήφθη, καὶ τοῦ τρίτου πρωτοτύπου μετατεθέντος εἰς δευτέραν τάξιν ἔσχε τὸ ξένον τὴν τρίτην τάξιν ἐν τῇ ᾠδῇ². Τὸ δὲ θεοτοκίον τὸ πρωτότυπον, τὸ ἀποβληθέν, ἔχει κατὰ τὸν αὐτὸν κώδικα οὕτως: «Ὡς κραταῖαν προστασίαν, | ὡς ἐλπίδα καὶ τεῖχος | καὶ ἄγκυραν καὶ σκέπην ἀσφαλῆ | καὶ ἀπροσμάχητον ἔρεισμα | καὶ ἀχέιμαστον ὄρμον | καὶ μόνον

1) Προσέθηκα τὸ τὴν ὡς ἀναγκαῖον εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ῥυθμοῦ.

2) Ἀρχεται δὲ τὸ ξένον οὕτως: «Αἱ τῶν θακρῶν λιβάδες» κτλ.

καταφύγιον, ἀγνή, | κερτημένοι σε πάντες | σφζόμεθα, πανύμνητε»¹. Ἐξω δὲ τῶν δύο τούτων καταστροφῶν ἐδέξατο τὸ ποίημα καὶ τινὰς ἀλλοιώσεις· οἶον τὸ μὲν πρῶτον τροπάριον τῆς πρώτης ᾠδῆς ἀρχὴν εἶχε τοιαύτην· «Τὸν φωτισμὸν | τὸν τῆς τριάδος, Ἰάκωβε, | ἐν τῇ ψυχῇ δεξάμενος | κόσμου κατέλιπες | ἀγλυώδη ἀπάτην» κτλ., σήμερον δὲ φέρεται μεταβεβλημένον ὡδε· «Τὸν φωτισμὸν | τοῦ σου δεσπότου, Ἰάκωβε, | --- | κόσμον κατέλιπες» κτλ. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τροπαρίῳ τὸ πρωτότυπον ἐπηκολούθησας ἐγένετο κατηκολούθησας· τῆς δὲ τρίτης πάλιν ᾠδῆς τὸ πρῶτον τροπάριον ἐκ τούτων ἤρχετο τῶν λέξεων· «Ὁ βίος σου τερπνός | ὁ λόγος ἄλατι | ἀγάπης, θεόφρον, ἐξηρτυμένος»· σήμερον δὲ τὰ γεγραμμέν' ἀραιῶς ἐνταῦθα μεταλλαγέντα φέρονται ὡδε· «ὁ λόγος ἐνθεος, ἀγάπης ἄλατι ἠρτυμένος». Ἀλλὰ καὶ τὸ σημερινόν ἐν τῷ δευτέρῳ τροπαρίῳ φανέντος ἀλλοιώσις ἐστὶ τοῦ πρωτοτύπου ὀφθέντος, ὡς καὶ τὸ πόνους, ὅπερ ἀντικατέστησε τὸ θλίψεις. Καὶ πάλιν ἐν τῷ τρίτῳ τροπαρίῳ πρότερον ὑπῆρχε τὸ «ένώσει τῆς ἀπαθείας», ὅπερ εἰς «νεκρώσει τῆς ἀμαρτίας» ὑστερον ἠλλοιώθη· ἀλλὰ καὶ τῷ θεοτοκίῳ τῆς αὐτῆς ᾠδῆς ἀνεγινώσκето πρότερον τὸ «τοῦ μάννα καὶ θεῖον ὄρος», ὅπερ ὁ χρόνος ἠλλοίωσεν εἰς τὸ «τοῦ θείου μάννα καὶ θρόνον». Τὸ δὲ θεοτοκίον τῆς τετάρτης ᾠδῆς εἶχε πρότερον τὸ «ἢ τὸν θεὸν ἐν μήτρᾳ δεξάμενη»· ὅπερ ἠλλοιώθη κατόπιν ὡδε· «ἢ τὸν θεὸν ἀφράστως συλλαβοῦσα». Τὸ δὲ νῦν ἐν τῷ πρώτῳ τροπαρίῳ τῆς πέμπτης ᾠδῆς ἀληθοῦς προῆλθεν ἐκ τοῦ πρότερον ἀληθῶς, καὶ τὸ σεαυτὸν τοῦ δευτέρου τροπαρίου ἐκ τοῦ ἑαυτὸν, καὶ τὸ ἐν ἀγρυπνίᾳ ἐκ τοῦ καὶ ἀγρυπνία. Μεταβολὰς δὲ καὶ τὸ θεοτοκίον τῆς ἕκτης ᾠδῆς ὑπέστη· εἶχε γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὡδε· «Ὁ βουλήσει τὸ πᾶν ἐργαζόμενος (ἦδη: ἐργασάμενος) | μήτραν βουλευθεὶς ἀπειρόγαμον ὤκησε, | τοὺς τὴν φθορὰν (ἦδη: τῇ φθορᾷ) νοσήσαντας | ἀφθαρσία τιμήσας (ἦδη: πλουτίσας), ὡς εὐσπλαγγος». Ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶτον τροπάριον τῆς ἐπομένης ᾠδῆς εἶχε τὸ «εἰκονομάχους ἐκτρεπόμενος, | ὀρθοδοξία λαμπόμενος, | πάντας τοὺς ὀρώντας φωτίζων»· ὅπερ ἠλλοιώθη κατόπιν οὕτως· «εἰκον. ἐκτρεπ. ὡς ζηλωτῆς ἐνδικιώτατος, πάντας» κτλ. Καὶ τὸ τρίτον αὐτῆς τροπάριον εἶχε ὀρθότερα τὸ παρορμώμενος, ἀντὶ τοῦ σημερινοῦ ποιμαίνόμενος, καὶ τὸ ἐγνωρίσθη ἀντὶ τοῦ νῦν ἀνεδείχθη. Τὸ δὲ θεοτοκίον ἀρχεται σήμερον ὡδε· «Μαρία σεμνή, ἀπειρόγαμε» κτλ. Μεταβολὰς ἐδέχθη λεκτικὰς καὶ ἡ κατόπιν ᾠδή, ἥς τὸ πρῶτον τροπάριον εἶχε τὸ «τὴν ἀγλὴν τῶν παθῶν», ἔτι δὲ τὸ «κράζων εὐλογεῖτε Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας», ὃ μεταβλήθη πρὸς τὸ «Χριστὸν

ἀνυμνεῖτε κραυγάζων εἰς αἰῶνας». Τὸ δὲ κατόπι τροπάριον εἶχε ἐξ ἀρχῆς ὡδε· «Πεπυρωμένα τοῦ ἐχθροῦ | βέλη ἔσβεσας σοφέ», καὶ τελευταίαν λέξιν τὸ ἀπάτας, ἀντὶ τοῦ νῦν ἀκάνθας· καὶ ἐν τῷ συνεπομένῳ τροπαρίῳ ἀλύτρωσαι εὐχαῖς» ἔγραψεν ἐξ ἀρχῆς ὁ ποιητής, ὡς φαίνεται, ἀντὶ τοῦ νῦν φύλαττε. Δύο δὲ μικραὶ μεταβολαὶ λεκτικαὶ κατεσκευάσθησαν ἐν τῇ ἐνάτῃ ᾠδῇ· τὸ μὲν γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ τροπαρίῳ τανῦν ἀληθεῖς προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀληθῶς, τὸ δ' ἐν τῷ δευτέρῳ νῦν «ὑπάρχον ἀνάπλεων» ὀρθότερον ἔκειτο πρότερον ὡδε· «ὑπάρχοντα ἐμπλεων --- τιμῶμεν σε Ἰάκωβε». Καὶ τοιαῦτα μὲν ἐτολήθησαν περὶ τὸ ἄσμα· ἀντὶ δὲ τοῦ καθίσματος καὶ τῶν στιχηρῶν προσομοίων, ἅτινα πρὸ τοῦ κανόνος ὁ Θεοφάνης ἐποίησε, κατὰ τὸ ἔθος, ἐτέθησαν ἐν τοῖς μνηαῖς ὑστερον ἕτερα. Τὰ δὲ πρωτότυπα καὶ τέως ἀνέκδοτα στιχηρὰ τοῦ Θεοφάνους ἔχουσιν οὕτω·

Κάθισμα· ἦχος δ' πρὸς τὸ Τεχὺ προκατάλαβε:

Χριστῷ ἠκολούθησας | κόσμου ἀφρέμενος
καὶ σάρκα ὑπέταξας | δι' ἐγκρατείας σαφῶς,
παμμακάρο Ἰάκωβε· | ὄθεν ἱερωσύνης
χρῆσμα ἅγιον ἔσχε· | νῦν δὲ πρὸς τὰς αὐλούς
μετετέθης χορείας, | πρεσβεύων ὑπὲρ πάντων
ἡμῶν τῶν εὐφημούντων σε.

Στιχηρά· ἦχος δ' πρὸς τὸ Ἐδωκας σημείωσιν τοῖς:

Τὴν διαιωνίζουσαν | καὶ μηδαμῶς διαρρέουσαν
ἐνθυμούμενος εὐκλειαν | δοξῆς κατεφρόνησας
καὶ ἀπολλυμένης, | καὶ τὸν σταυρὸν ἀναλαβῶν
τῷ σταυρωθέντι κατηκολούθησας
καὶ σάρκα καθυπέταξας | ἀσκητικαῖς ἀγωνίσμασι·
διὰ τοῦτο τὴν μνήμην σου | ἐκτελοῦμεν Ἰάκωβε.

Κόσμῳ καὶ τοῖς πάθεσιν | ἐσταυρωμένος, Ἰάκωβε,
τὴν ψυχὴν διετήρησας | ἄσπιλον ἀμόλυντον,
ἀμιγῆ τῶν κάτω, | πάτερ, χαρακτήρων,
καὶ θεωρίαις μυστικαῖς | ἀνεπτερώθης
πρὸς τὰ οὐράνια, | ἐν ᾧ σου τὸ πολίτευμα
προσανατέθεικας, ὅσιε,
ὡς Χριστοῦ δοῦλος, | ὡς θεράπων πιστότατος.

Ἄκακος ἀκέραιος | καὶ συμπαθῆς καὶ φιλάδελφος,
ταπεινόφρων καὶ μέτριος, | ἀγάπης ἐμπλεως,
ἐλεημοσύνη κατηγλαῖσμένος, ὑπομονῇ καρτερηκῶς,

1) Τὸ ξένον θεοτοκίον ἀρχεται ἐκ τοῦ «Φεῖσσί μου, κύριε, φεῖσσι» κτλ.

πίστει ἐλπίδι ὠραϊζόμενος
 ἐδείχθης, παναοίδιμε, | ταῖς προσευχαῖς καλλυνόμενος
 καὶ ταῖς θείαις λαμπρότησιν | ἱερῶς ἀστραπτόμενος.

Καὶ πάλιν κατὰ τὸν αὐτὸν ἀρχαιότατον κώδικα τοῦ πατρὸς Ἀντωνίνου δείκνυμι διαφθορᾶς ἕτερον παράδειγμα, τοῦτο. Τῇ 6-ῃ τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου πανηγυρίζεται τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Εὐτυχίου ἡ μνήμη, οὗ τὸν ἀσματικὸν κανόνα συνέγραψεν ὁ αὐτὸς ὑμνωδὸς Θεοφάνης ἔχει δ' ἀκροστιχίδα, κατὰ τὸ μηναιῖον, τοιαύτην· «Τὸν θαυματουργὸν Εὐτύχιον θαυμάσω». Κατὰ τὴν ἐκδοσιν ὁμοίως αὐτοῦ τοῦ κανόνος ἡ ἀκροστιχὶς ἐμφανίζεται σήμερον ὧδε· «Τὸν [θ]αυματουργὸν Εὐτ[ύ]χιον θαυμάσω». Λείπουσιν ἄρα δύο τροπάρια· ταῦτα δὲ τὸ μηναιῖον ἔσωσε τοῦ Ἀντωνίνου· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τὸ τρίτον τροπάριον τῆς πρώτης ὠδῆς ὑπάρχον οὕτως ἔχει· «Θύσας θυσίαν, παμμάκαρ, | ὡς ἀληθῶς | τῷ θεῷ, αἰνέσεως | ἀποδοῦς τε τὰς εὐχὰς | τῷ ὑψίστῳ λέλυσαι παθῶν, | τὸν ῥυσάμενον ὑμῶν | Χριστόν, Εὐτύχιε»· τὸ δ' ἕτερον τροπάριον, προσῆκον τῇ ἕκτῃ ὠδῇ, οὕτως ἔχει· «Υπάρχων ἀνάπλεως | διδαγμάτων εὐσεβῶν, | τούτων τῇ χλόῃ ποίμνιον | τὸ λογικὸν ἐξέθρεψας, θολερῶν | ναμάτων ἀμέτοχον | ἐναντίον δογμάτων δείξας, ὅσιε». Φαίνεται γοῦν, ἥ ὅτι τὸ περὶ Εὐτυχίου ποίημα τοῦ Θεοφάνους περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἐξ ἀντιγράφων ἐφθαρμένων, ἥ ὅτι τοῦτο διέφθειραν οἱ τῶν μηναιῶν ἐπιθεωρηταί· ἔξω γὰρ τοῦ ἐκπεσοῦ τῶν εἰρημένων στροφῶν, ἔχει τὸ ποίημα σήμερον καὶ ξένα τροπάρια δύο, τὰ τελευταῖα, ἅπερ ἢ τῶν ἀρχαίων ἐκ τῶν ἀντιγράφων ἐκπεσόντων ἕτερος ἀνεπλήρωσεν, ἥ κατὰ σύστημ' ἀπειρόκαλον ἐξωβλήθησαν τὰ παλαιά, ἵνα δώσωσι τὸν τόπον αὐτῶν εἰς ἕτερα κανόνος ἑτέρου. Ἐγὼ μὲν οὖν ἀναπληρῶ νῦν τὸ λείμμα, κατὰ τὸν Ἀντωνίνου κώδικα, ἐν ᾧ τὸ ποίημα τοῦ Θεοφάνους ἄρτιον ὑπάρχει, παρατιθέμενος ὧδε τὰ γνήσια καὶ λείποντα τροπάρια τοῦ κανόνος· εἰσὶ δὲ ταῦτα:

Ὡς ὦν | ἀγγέλων νῦν ὁμοδίαιτος, | πατριαρχῶν
 μαρτύρων καὶ ὁσίων ὁμόσκητος,
 σὺν αὐτοῖς ἐκδυσώπει τὸν Κύριον
 λύσιν ἀμαρτημάτων | πᾶσι δωρήσασθαι
 τοῖς τὴν ἱεράν σου ἐπὶ γῆς
 μνήμην τελοῦσι, σοφέ.

Θεοτοκίον

Υἱὸν | ἀχρόνως πατρός ἐκλάμψαντα | σὺ ἐν γαστρὶ
 ἀρράστως συλλαβοῦσα ἐκύησας,
 θεομητορ ἄχραντε παρθένε ἀγνή·

πρέσβευε, παναγία, | ὑπὲρ τῶν δούλων σου
 τὸν μόνον φιλόανθρωπον Θεὸν
 σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν.

Καὶ πάλιν ἔξω τῶν ἐκβολῶν τούτων ἡ ἀσματικὴ ἀκολουθία τοῦ πατριάρχου Εὐτυχίου διεφθάρη καὶ διὰ τινὰ μεταβολήν· τὰ γὰρ ἐν τοῖς παλαιότατοις μηναιοῖς ὠνοματισμένα ποιήματα, ὃ ἔστιν οἱ κανόνες, ἔχουσι προτεταγμένα τὸ κάθισμα τῆς ἑορτῆς καὶ τὰ στιχηρὰ προσόμοια, ἅπερ, εἰ καὶ παντελῶς ἀνώνομα πανταχοῦ, φαίνονται συνθέματα τοῦ κανόνος εἶναι τοῦ ποιητοῦ, ὃν ἔχει τὸ παλαιὸν μηναιῖον· ὁ μὲν γὰρ ὑμνωδὸς ὁ ἀναλαβὼν ἵνα συνθέσῃ τὸν ἔπαινον ἑορτῆς τινος οὐ συνέγραψε κανόνα μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὃ τι μετὰ τούτου συνεδέετο, ὃ ἔστι τὸ κάθισμα, μάλιστα δὲ τὰ στιχηρὰ προσόμοια, ἅπερ ἐπέχουσι προοίμιον τόπον εἰς τὸν κανόνα· ἐποίει δὲ ταῦτα κατὰ τὰς περιστάσεις· εἰ μὲν ὁ ἀνυμνούμενος ἅγιος ἑορτάζετο πανηγυρικώτατα, συνέγραψε διττὰ ἢ τριττὰ προσόμοια στιχηρὰ, τὰ μὲν κατὰ τόνδε τὸν ἦχον τὰ δὲ καθ' ἕτερον· εἰ δὲ ἡ πανήγυρις ἦν ἐκ τῶν συνήθων, ἔγραφε στιχηρὰ καθ' ἓνα καὶ μόνον ἦχον· εἰς τούτου δὲ τοῦ τεχνικοῦ συστήματος τὴν διάκρισιν ὠδήγησάν με τὰ μέχρι τέλους τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἀντιγεγραμμένα μηναιῖα, ἐν οἷς, ὅταν ὑπὸ τὸν πρῶτον κανόνα συνανατᾶται κανὼν ἕτερος εἰς ἕτερον ἅγιον ἢ μάρτυρα, προτάσσονται τοῦ προτέρου κανόνος ἕτερα στιχηρὰ, διακρινόμενα μὲν τῶν πρώτων, ἐξυμνοῦντα δὲ τὸν ἕτερον ἅγιον, εἰς ὃν ὁ κανὼν ὁ δεῦτερος ἀναφέρεται· ὅπερ ἔστιν ἀπόδειξις ἐπαρκῆς εἰς τὸ πιστεῦναι, ὅτι τὰ τοιαῦτα δευτέρα στιχηρὰ προσόμοια συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τοῦ δευτέρου κανόνος· ὁμοίως δὲ ὁ κανὼν ὁ δεῦτερος ἀναφέρεται πολλάκις εἰς τὸν αὐτὸν ἅγιον, ὃν ὑμνησεν ὁ ποιητὴς τοῦ προτέρου κανόνος· ἀλλὰ καὶ τότε τὰ τῷ κανόνι τούτῳ προσήκοντα στιχηρὰ διακρίνονται παρὰ τοῦ γινῶσιν ἔχοντος τῆς τάξεως τῶν ἀρχαίων μηναιῶν· ἀνευρίσκονται γὰρ τὰ τοῦ δευτέρου πρὸ τοῦ κανόνος ἀμέσως τοῦ προτέρου· τὰ τοιαῦτα μέντοι στιχηρὰ προσόμοια μετετίθεντο πολλάκις εἰς τοὺς αἰῶνας οἱ μεταγενέστεροι. Τὸ παρ' Ἀντωνίνῳ μηναιῖον ἀρχεται τῆς εἰς τὸν ἅγιον Εὐτύχιον ἑορταστικῆς ἀκολουθίας ἀπὸ τοῦ καθίσματος· μετὰ δὲ τοῦτο προστίθησι στιχηρὰ προσόμοια τέσσαρα καὶ κατόπιν ἀμέσως αὐτὸν τὸν κανόνα, οὗ τὸν ποιητὴν ὀνομάζει Θεοφάνην ἐν τῷ κρασπέδῳ διὰ μονογράμματος. Κατὰ τὴν ἐμὴν οὖν ὑπόληψιν καὶ τὸ κάθισμα καὶ τὰ στιχηρὰ συνεγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοφάνους, ἵνα τὴν ἑορτὴν ὁ ποιητὴς ὑμνήσῃ τελείως· καὶ τὸ μὲν κάθισμα καθ' ἦχον τρίτον μελίσθην, σύμφωνα τῷ «Θείας πίστεως» εἰρμῷ, ὑπάρχει καὶ σήμερον ἐν τῷ τετυπωμένῳ μηναιῖῳ,

μετὰ τὴν τρίτην ἀδόμενον ὥδην· ἀλλὰ κἀν τούτῳ τῆς μεταβλησίας ἡ μανία μετέβαλε κῶλον ὄλον, τὸ ἐξῆς· «κλῆρον τὸν ἄνω ἐνδίκως ἀπειλήφρας» ὅπερ ἔχει σήμερον οὕτω· «παλινδρομεῖς εἰς αὐτὴν δοξαζόμενος». Τὰ δὲ στιχηρὰ προσόμοια, τρία τὸν ἀριθμὸν ἐν τῷ σημερινῷ μηναιῷ, κατ' ἦχον δὲ πλάγιον ἡρμωσμένα τέταρτον καὶ μεμελισμένα τῷ εἰρμῷ «Κύριε, εἰ καὶ κριτηρίῳ», τὸ παλαιὸν ἡριθμοῦντο τέσσαρα, κατὰ δὲ λέξιν ἦσαν ἕτεροῖα παντάπασι, μεμελισμένα μὲν ὡσαύτως εἰς πλάγιον ἦχον τέταρτον, ἐρρυθμισμένα δὲ σύμφωνα τῷ εἰρμῷ «Οἱ μάρτυρές σου Κύριε». Ἐπεὶ δ' ἐμάθομεν ἤδη, ὅτι περὶ τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ κανόνος ὑπάρχουσι δύο ξένα τροπάρια, φανερόν ἄρα, ὅτι καὶ τὰ σημερινὰ προσόμοια, ὡσπερ καὶ τὰ ῥηθέντα ξένα τροπάρια, προσήκουσιν ἑτέρῳ ποιητῇ, τὸν πατριάρχην ὡσαύτως Εὐτύχιον ὑμνήσαντι κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Θεοφάνους, ἀλλ' οὐ τὸ κύριον ἄσμα, τουτέστιν ὁ κανὼν, ἐξέπεσε, προτιμηθέντος τοῦ Θεοφανείου. Τὰ μηναιῶα τοίνυν τὰ σημερινὰ παριστώσιν ἁσματικὴν ἀκολουθίαν εἰς τὸν Εὐτύχιον ἐμμίκτως ἐκ δύο διαφόρων ἀποσχηματισθεῖσαν ἀκολουθιῶν, τῆς μὲν παλαιότερας ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους συντεθείσης, τῆς δὲ μεταγενεστέρας ἀγνώστου ποιητοῦ. Ἦδὴ δὲ τὸν κανόνα τοῦ Θεοφάνους ἀποκαταστήσας εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ κατάστασιν, παρατίθεμαι νῦν, ἀπὸ τοῦ κώδικος Ἀντωνίνου παραλαβών, καὶ τὰ στιχηρὰ προσόμοια τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, ἵνα τῶν μηναιῶν οἱ μελετηταὶ τέλειον οὕτως ἔχωσι τὸν κύκλον τῆς Θεοφανείου ἁσματολογίας εἰς τὸν ἅγιον Εὐτύχιον.

Στιχηρὰ· ἦχος πλάγιος δ', πρὸς τὸ «Οἱ μάρτυρές σου, Κύριε»:

Εὐτυχήσας, Εὐτύχιε, | βίον οὐράνιον | ἐν γῆ τελέσας
καὶ δυστυχέστατα | μειώσας πάθη | τῇ συνεργίᾳ Χριστοῦ,
οὐ τῇ ἀγαπήσει κραταιούμενος | θλίψεις ἀνενδότους ἐκαρτέρησας·
διὸ ταῖς σαῖς πρεσβείαις | αἴτησαι τοῦ σωθῆναι τοὺς εὐφημοῦντάς σε.

Ὁ μέγιστος Εὐτύχιος | καλλωπιζόμενος | τῇ ἀπαθείᾳ
πάθη ἰάσατο | δυνάμει θείᾳ | καὶ ἀρρωστήματα ψυχῶν·
ποίμνην βακτηρίᾳ θείας γνώσεως | ἔδρεψεν ἐφ' ὕδωρ ἀναπαύσεως·
αὐτοῦ ταῖς ἱκεσίαις | δώρησαι τῷ λαῷ σου τὸ μέγα ἔλεος.

Ὁ πάνσοφος Εὐτύχιος | πρὸς καὶ ἄκακος | γεγεννημένος
χαίρων ἐσκήνωσεν | ἐν γῆ πραέων, | καὶ ἐξορίας προσομιλῶν
ἅπασαν ἐξώρισε δυσσέβειαν· | ὅθεν πατριάρχαις συναγάλλεται·
αὐτοῦ ταῖς ἱκεσίαις, | εὐσπλαγγνε, πᾶσι δίδου τὸ μέγα ἔλεος.

Ὁ ὀσιός σου, Κύριε, | τὸν θεῖον πόθον σου | ἐν τῇ καρδίᾳ
εἰσοικισάμενος | τῶν ἐπικήρων | πᾶσαν τὴν σχέσιν ἀπηρνήσατο·

ὄθεν καὶ ἀγνώως σοι ἱερούργησεν, | αἶνον ἀναμέλπων χαριστήριον·
αὐτοῦ ταῖς ἱκεσίαις | δώρησαι πᾶσιν ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

Τὰ μέχρι τοῦδε λεπτομερῶς ἐξετασθέντα τρία παραδείγματα συνήδων ἁσματικῶν ἀκολουθιῶν σαφῶς ἀποδεικνύουσι, νομίζω, ὅτι τῶν σημερινῶν μηναιῶν ἡ κατάστασις ἀποτέλεσμα διαφθορᾶς ὑπάρχει μεγάλης, καὶ ὅτι τούτων οἱ κατὰ καιροὺς ἀντιγραφεῖς ἐκδόται μεταρρυθμισταὶ τολμηρῶς ἐξ ἀγροικίας ἢ ἄλλης τινὸς αἰτίας ἀκαταλήπτου μοι τὰ τῶν ποιητῶν ἄσματα κατὰ τὸ δοκοῦν ἐφθειρον ἢ μετήλλασσον.

В'.

Φέρε δὲ νῦν ἐξετάσωμεν ἕτερον ἐρώτημα, σπουδαιότατον ὡσαύτως διὰ τὴν σημερινὴν τῶν μηναιῶν κατάστασιν. Διατί τὰ μηναιῶα τὰ μέχρι τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἀπογεγραμμένα καὶ καθολικῶς μεταχειριζόμενα διαφέρουσι πρὸς τὰ κατόπι γεγραμμένα μεγάλως; τίνας δ' αὐτῶν αἱ διαφοροῦσιν; Μηναιῶν ἀρχαιότερον τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἀγνώω παντάπασιν ἐξ αὐτοψίας, εἰ καὶ πολλὰς ἄχρι τοῦδε χιλιάδας ἐλληνικῶν ἐγνώρισα χειρογράφων. Καὶ ὅμως, εἰ μὴ σφάλλωμαι, νομίζω ὅτι μηναιῶα παλαιότατα τοῦ μὴ καθολικοῦ κύκλου, γεγραμμένα μεταξὺ τῆς ὀγδόης καὶ τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος εὗρον ἐγώ, ἀλλ' ὦν τὴν ὕλην ἀνεξέταστον εἶσασα διὰ τὴν ἀπορίαν χρόνου καὶ διὰ τὴν σημερινὴν αὐτῶν κατάστασιν καὶ διὰ τὴν ἀτυχίᾳ μου τῶν ὀφθαλμῶν δοκιμασίαν κατὰ τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν αὐτῶν ἀνάγνωσιν. Ὁ λόγος δηλαδὴ περὶ κώδικος ἐνός, ὃν εἶδον ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ μονῇ Κοσινίτζης, ἀριθμὸν ἐκεῖ φέροντος τὸν 123-ον· ἔστι δὲ σχήματος μεγάλου καὶ φύλλα συναριθμεῖ μεμβράνινα παλιμψηστα 305, ὦν τὸ μὲν νεώτερον κείμενον ἐμπεριέχει πλήρες εὐαγγέλιον λειτουργικόν, τὸ δὲ παλαιόν, τὸ ξεσθὲν, ἵνα τὸ εὐαγγέλιον ἀποτελεσθῇ, γέγραπται γράμμασι κεφαλαϊώδεσι μικροῖς· ὅπερ ἐγὼ μετὰ μακρὰν ἐπίπνον ἐν τισὶ φύλλοις ἀνάγνωσιν ἐξέλαβα μηναιῶν ἁσματικῶν ὕλην διὰ τε τὸν Δεκέμβριον καὶ τὸν Ἰανουάριον μῆνα· προσέδηλωσα δὲ τὸ πιθανὸν εὑρεμα τοῦτο διὰ τῆς ἔτει 1886-φ τυπωθείσης ἐκδόσεως παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ¹. Χρήσιμον οὖν, ὅπως τὸν κώδικα τοῦτον ἕτερος, εὐκαιρίαν ἔχων καὶ πείσμα μεῖζον ἐμοῦ περὶ τὰ παλαιόγραφα, λεπτομερῶς ἐξετάσῃ, πρὸς βεβαίωσιν ἢ μὴ βεβαίωσιν τῆς πρώτης μου ἀντιλήψεως· εἰ γὰρ ἀληθῶς ὁ κώδιξ ἐκεῖνος οὐχ ὑποκρύπτει μηναιῶα, καθὼς ἐξ ἀρχῆς ἐπίστευσα, τὰ παρ' ἐμοῦ λοιπὸν ἐν αὐτῷ διακριθέντα πεισμόνῳ ζητήσῃ πανη-

1) Ἑλλην. Φιλολογ. Σύλλογος, τ. ΙΖ', ἀρχαιολογ. παράρτ. σ. 25.

γύρεων ἂν ὧσι μᾶλλον ὀνόματα καὶ μέρη συναξαρίου τῶν εὐαγγελίων. εἰ δ' ὅμως ἀποδειχθῆ τούναντίον, ἢ τῶν μηναιῶν ἐπιστήμη μνημεῖον αὐτῆς οὕτως ἀπαριθμήσει δυνάμενον ὑποδειῖναι τὴν πρωτίστην αὐτῶν διάταξιν. Βέβαιον δ' ὅτι λείψανα τινὰ μικρότατα μηναιῶν ἐγνώσθησαν ἤδη, παρὰ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ληφθέντα λαύρας τοῦ ἁγίου Σάβα καὶ τῆς ἐν τῷ Σινά μονῆς· οἷα εἰσι τὰ διὰ τοῦ Tischendorf ἐκεῖθεν ἀποκομισθέντα, τὰ τ' ἐν Πετροπόλει καὶ Λονδίῳ¹· ἀλλὰ πάντα ταῦτα μέχρι τοῦδε παντελῶς ἀμελέτητά μένουσιν.

Ὅπως δὲ τῶν μηναιῶν ἡ τάξις εἶχεν ἐξ ἀρχῆς, ἀποδεικνύσασιν κάλλιστα τὰ σωζόμενα τῶν ἀντιγράφων τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Τῆς γὰρ ἁσματικῆς ἀκολουθίας ἐκάστης ἑορτῆς τὴν ἀρχὴν ἔχουσι τὰ τοιαῦτα παλαιὰ μηναιῶν πρῶτον ἀπὸ τοῦ καθίσματος, ὃ καὶ τροπάριον ἀπλῶς ἐκαλεῖτο, κατὰ τὰ συναξάρια· μετὰ δὲ τοῦτο καταγράφουσι τὰ στιχηρὰ προσόμοια, καὶ μετὰ ταῦτ' ἀμέσως ἐμφανίζουσι τὸν κανόνα πληρέστατον, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐγράφη, παρ' οὐδενὸς ἀπολύτως ἐτέρου διακοπτόμενον ἁσματος, ἢ τοῦ κονδακίου ἢ σταυροθεοτοκίου ἢ συναξαρίου· βιβλία γὰρ ἕτερα, οἷον τὸ εὐαγγέλιον, ὁ ἀπόστολος, τὸ προφητολόγιον, τὸ εἰρμολόγιον, ἢ παρακλητικὴ, τὸ κονδακίον, τὸ τριῶδιον καὶ τὸ συναξάριον, ἀνεπλήρουν τὸν λειτουργικὸν τῆς ἑορτῆς κύκλον· τούτων δὲ τῶν βιβλίων τὸ μὲν συναξάριον, ἔξω τοῦ συντόμου βίου, περιεῖχε τὸν τύπον τῆς τελετῆς καὶ τὸ τροπάριον αὐτῆς, ὃ ἐστὶ τὸ καθίσμα, καὶ τὸ ἀπολυτίκιον· τὸ δ' εἰρμολόγιον, αἰεὶ μετὰ παρασημάνσεως ἀρχαιοτάτης, ὠρίζε τὸ μέλος τῶν ἐν τῷ μηναιῷ κειμένων ἁσμάτων καὶ τοὺς μελιστάς αὐτῶν, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ τοὺς ὑμνωδοὺς ὠνόμαζεν· ἀλλὰ διὰ τὴν κατόπιν ἀδιακρίσιαν μεταξύ μέλους καὶ ποιήματος εἰσήχθησαν ἐν τοῖς μηναιῶν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μελουργῶν, παρὰ τῶν εἰρμολογίων καὶ τῶν στιχηραρίων ληφθέντα, καὶ οὕτω συμβαίνει σήμερον ὅπως τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων ὑπολαμβάνονται ποιητῶν ὀνόματα, εἰ καὶ τὰ πλείω τῶν στιχηρῶν προσομοίων ἢ δοξαστικῶν εἰσι ποιήματα τῶν ποιητῶν, οἷς οἱ ἐν τοῖς μηναιῶν ἁσματικοὶ προσγράφονται κανόνες· ὑπῆρξαν μὲν καὶ μελωδοὶ ἢ μελισταὶ ἢ μελουργοὶ συντάσσοντες στιχηρῶν εἰρμῶν καὶ κανόνων, ἀλλὰ τῶν τοιούτων τὰ ὀνόματα μετὰ τῶν ἁσματικῶν αὐτῶν ἔργων δηλοῦσι καὶ τὰ μηναιῶν τὰ παλαιότατα καὶ τὰ στιχηράρια καὶ τὰ εἰρμολόγια· τὸ δὲ κονδακίον πάλιν ἐμπεριελάμβανε τὸ κονδάκιον, ὅπερ ἤρχετο ἐξ αὐτοῦ τοῦ κυρίως κονδακίου — ἦν δὲ τοῦτο ποιημάτιον μονὸν ἢ διπλοῦν ἐξ ὀλιγίστων στίχων —, τόπον ἐπέχοντος προοιμίου εἰς ἄσμα πολ-

λῶν στροφῶν, οἶκος ὀνομαζόμενον, καθ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ρυθμὸν συντεταγμένων καὶ μεγάλην ἢ μικρὰν ἀκροστιχίδα συναποπληρουσῶν, ἧτις πρὸ τοῦ κονδακίου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτοῦ καταγράφετο· τοῦτο δὲ τὸ πολυστροφον ἄσμα, ἐξ ἑνὸς ἀρχόμενον ἁσματίου, τοῦ κυρίως κονδακίου, ὅπερ, ὡς φαίνεται, μετὰ μέλους ἐβάλλετο, καὶ ἐκ τῶν στροφῶν τοῦ οἴκου συνιστάμενον, αἱ πολλάκις ἠριθμοῦντο μέχρι τριάκοντα καὶ δύο καὶ χύμα συναγεγινώσκοντο μεγαλοφώνως ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας, ἢ ἐπ' ἄμβωνος, μετὰ τῆς τρίτης καὶ τῆς ἑκτῆς ᾠδῆς τοῦ κανόνος, ἄχρι που τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὀλόκληρον ἢ ἐκκλησία μετεχειρίζετο, εἰ καὶ ἀπὸ τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὁ τούτου διασπαραγμὸς τὴν ἀρχὴν, ὡς φαίνεται, λαμβάνει· καὶ γὰρ ἕκτοτε τὸ μὲν προοίμιον τοῦ κονδακίου, τουτέστιν αὐτὸ τὸ κυρίως κονδάκιον ἀποσπασθὲν ἐκ τοῦ συνόλου τοῦ ποιήματος εἰσεχώρησεν εἰς τὸ μηναιῶν, συμπαρασύραν ἐκ τοῦ οἴκου μίαν καὶ μόνην στροφὴν· τῶν δὲ λοιπῶν αὐτοῦ στροφῶν ἔναι παντελῶς ἀγνώριστοι κατόπι περιελήφθησαν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις ὡς ἀπλᾶ στιχηρὰ τροπάρια, καὶ οὕτως ἐπῆλθε βραδέως ἄχρι τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἢ τοῦ κονδακαρίου παντελῆς ἐρείπωσις. Λέγουσιν οἱ τινες, ὅτι τὸ κονδακίον ἐξετόπισε τῶν μηναιῶν ἢ ἐμφάνισις· ἀλλ' ἡ τοιαύτη γνώμη φανερώς ἐστὶν ἡμαρτημένη· τούναντίον γὰρ ὑπὸ ποιητῶν κανόνων καὶ τοῦτο κατεπλουτίζετο, μεταγενεστέρον ὡς εἰκὸς τοῦ μελωδοῦ Ῥωμανοῦ, οἷον Κοσμά, Στεφάνου τοῦ Σαβαΐτου, Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, Ἰωσήφ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ ἐτέρων.

Τὰ παλαιότερα τοῖνον τῶν μηναιῶν οὐκ ἐμπεριέχουσι φόρτον, οἷον τὰ μεταγενέστερα παρουσιάζουσιν, ἀλλ' οὐδὲ ποικίλα τῶν ποιημάτων ὀνόματα, εἰ μὴ καθ' ἑορτᾶς ἐκτάκτους. Τὸ παρ' Ἀνωτίνῳ τῷ ἀρχιμανδρίτῃ μηναιῶν, ὅπερ ἐστὶ τὸ παλαιότερον τε καὶ τελειώτερον ἐξ ὧν ἐγὼ μηναιῶν εἶδον ἄχρι τοῦδε — ἐγράφη γὰρ, ὡς φαίνεται, περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος —, ἐγκλείει τὰς ἁσματικὰς ἀκολουθίας τοῦ Μαρτίου καὶ τοῦ μηνός Ἀπριλίου. Ἐν τούτῳ μὲν δὴ τῷ μηναιῷ τῶν μὲν συνήθων ἑορτῶν αἱ ἀκολουθίαι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ καθίσματος ἔχουσι, μεθ' ὃ παρατίθενται τὰ στιχηρὰ προσόμοια καὶ μετὰ ταῦτ' αὐτὸς ὁ κανὼν· κατὰ δὲ τινὰ διπλὴν ἑορτὴν, οὐ κοινήν, οἷα ἢ τῆς κδ' Ἀπριλίου μηνός, περιέχονται τὸ μὲν πρῶτον ἐν αὐτῷ καθίσματα δύο μεμελισμένα καθ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἦχον, εἰς τὰ προέβριτ' ἀναφερόμενα τῆς Θεοτόκου· εἶτα δὲ στιχηρὰ τρία προσόμοια κατ' ἦχον πρῶτον εἰς τὸ «Κύριε ἐκέκραξα» ψαλλόμενα, μετὰ δὲ ταῦτ' αὐτὸς ὁ κανὼν ἐστὶν ὅλως ἀδιάκοπος εἰς ἦχον δ', οὗ ποιητῆς ὁ μελωδὸς Γεώργιος, ἐν ᾧ προεορτίως ὁ εὐαγγελισμὸς ἐγκωμιάζεται τῆς Θεοτόκου. Τῆς ἀπάσης οὖν ἀκολουθίας ὁ Γεώργιος ἐστὶ ποιητῆς, διὰ λόγον ἴδιον ἐκ τοῦ τυπικοῦ πηγάζοντα δύο καθίσματα ποιήσας· ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν

1) Catalogue des manuscrits grecs de la bibliothèque Impériale publique. St Pétersbourg 1864, σ. 17. Catalogue of ancient manuscripts in the British Museum, part I, Greece. Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. II, σ. 720.

ἡμέραν ἐορτάζεται καὶ Βήρυλλος ὁ Κατάνης, οὗ τὴν ἐν ἄσμασιν ἀνάμνησιν αἱ ἐκκλησίαι κατελίμπανον, διὰ τὸ μῆκος τῆς πανηγύρεως, καὶ πιθανὸν ὅτι τούτου τὴν ὑμνολογίαν ἔφαλλον ἐν τοῖς μοναστηρίοις, ἢ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν αὐτῆς τῆς Κατάνης, ἢ κατ' ἄλλην τινὰ λειψάνῳ τοῦ σώματος αὐτοῦ φημιζομένην. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ τούτου πανήγυρις οὐκ ἦν κοινή, διὰ τοῦτο τὸ παρ' Ἀντωνίνῳ μηναῖον μετὰ τὸν εἰρημένον τοῦ Γεωργίου κανόνα διακεκριμένως ἔχει τὴν ἅπασαν ὑμνολογίαν τοῦ Βηρύλλου, ἢ συνίσταται κατὰ τὸ σύνθηδες ἐξ ἑνὸς καθίσματος, ἐκ τριῶν προσομοίων στιχηρῶν καὶ ἐξ ἑνὸς ἄσματικῶν κανόνος, ὃν ἐποίησεν ὁ ποιητὴς Θεοφάνης ὁ Σικελός. Κατὰ τὸ αὐτὸ μηναῖον ἐξαιρετικὴν ὡσαύτως ἔχει διάταξιν ἢ τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου πανήγυρις, ἧς ἡ ἀκολουθία τὴν ἀρχὴν ποιεῖται διὰ τεσσάρων ἀλλεπαλλήλων καθισμάτων εἰς τὸ «Θεὸς κύριος» ψαλλόμενων, ὧν κατ' ἦχον μὲν τέταρτον τὸ πρῶτον καὶ τὸ τρίτον, κατὰ δὲ τρίτον ἦχον τὸ δεύτερον, κατὰ δὲ πλάγιον τέταρτον τὸ πέμπτον· εἶτα δὲ παρατίθενται στιχηρὰ προσόμοια τρία, ψαλλόμενα εἰς τὸ «Κύριε ἐκέκραξα» κατ' ἦχον δ' καὶ δοξαστικὸν στιχηρὸν εἰς τὸν στίχον ἀδόμενον κατὰ πρῶτον ἦχον, καὶ πάλιν ἕτερον ἰδιόμελον· μεθ' ὃ παρουσιάζονται στιχηρὰ προσόμοια τρία κατ' ἦχον πρῶτον ὡσαύτως, ἕτερα τέσσαρα κατ' ἦχον δ' καὶ κανόνες ἄσματικοὶ τρεῖς ἢ τέσσαρες διαφόρων ποιητῶν· εἰ δὲ πρὸ τούτων ὑπάρχουσι κονδάρια καὶ οἶκοι, ἢ ἕτερα τίνα ποιημάτων εἶδη, κατ' ἐξαιρέσιν ἐνταῦθα παρεμβληθέντα, τὸ γε νῦν ἀδυνατῶ βεβαιώσῃ· ἐγὼ γὰρ οὐκ οἶδ' ὅπως ἀμελέτητα παρῆλθον ἐκ τούτου τοῦ σπουδαιοτάτου βιβλίου φύλλα πέντε πρὸ τῶν κανόνων ὑπάρχοντα, τῶν ἐξαιρέτως ἀναγνωσθέντων ὑπ' ἐμοῦ.

Παρατίθεμαι δὲ νῦν καὶ μεταγενεστέρου μηναίου διάταξιν. Ἔστω παράδειγμα μηναῖον Ὀκτωβρίου μηνός, γεγραμμένον ἢ περὶ τὸ τέλος τῆς δεκάτης ἢ περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς κατόπιν ἑκατονταετηρίδος, ὅπερ ἔχει τὸ πατριαρχεῖον τῶν Ἱεροσολύμων ἐν τῇ Σαβαίτικῇ συλλογῇ (ἀριθ. 578). Ἐν τούτῳ μὲν οὖν αἱ μὲν ἀνεπίσημοι τῶν ἐορτῶν ἀκολουθίας ἔχουσιν ἀρχομένας ἀπὸ τοῦ καθίσματος καὶ τῶν στιχηρῶν προσομοίων· μεθ' ἃ, κατὰ τὸ σύνθηδες, μόνος ὁ κανὼν ὑπάρχει τέλειος· ἐν τινὶ δὲ τῶν ἐορτῶν, ἢ περὶ ἐξαιρετικῶς ἐν τῇ Κωνσταντίνου πόλει μεγαλοπρεπῶς ἤγετο, τουτέστιν ἐν καιρῷ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἐγκαίνιων τοῦ ἐκεῖ ναοῦ Θωμᾶ τοῦ ἀποστόλου, τὸ μηναῖον ἐμφανίζει μετὰ τὸ καθίσμα τὸ κονδάριον, τροπάριον ἐν δηλαδὴ, τὸν οἶκον ἐκ μιᾶς καὶ μόνης στροφῆς, καὶ μετὰ τοῦτον στιχηρὰ προσόμοια τέσσαρα, ψαλλόμενα εἰς τὸ «Κύριε ἐκέκραξα» κατ' ἦχον πλάγιον δεύτερον· μετὰ δὲ ταῦτα στιχηρὰ δοξαστικά δύο, τὸν κανόνα, καὶ μετὰ τοῦτον εἰς τοὺς αἶνους ἀδόμενα στιχηρὰ προσόμοια. Καὶ πάλιν μηναῖον ἕτερον, τοῦ μηνός Μαρτίου, γεγραμμένον ἴσως μεσοῦσης τῆς ἐνδεκάτης ἐκα-

τονταετηρίδος (ἀριθ. 241 τῆς αὐτῆς συλλογῆς) ἐμφανίζει μετὰ τὸ καθίσμα τὸ κονδάριον καὶ τὸν οἶκον, τὰ στιχηρὰ προσόμοια καὶ τὸν κανόνα. Μηναῖον ὁμοῦ τῆς δυοκαιδεκάτης (ἀριθ. 184), οἷον τοῦ Μαΐου μηνός, ἀρχεται τῶν ἀκολουθιῶν ἀπὸ τοῦ τύπου τούτου· «Εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα ἰστώμεν στίχους τόσους κατ' ἦχον δεῖνα» κτλ. Καὶ μετ' αὐτὸν παρατίθενται τὰ στιχηρὰ τοῦ ὁσίου ἢ τοῦ ἁγίου, τὸ ἀπολυτικίον, ὁ κανὼν «εἰς τὰ ἀπόδειπνα» ψαλλόμενος, τὸ καθίσμα μετὰ τὴν ἕκτην ᾠδὴν τούτου, καὶ μετὰ τὴν ἐνάτην εὐθὺς τὰ στιχηρὰ· εἰς δὲ τὸν ὄρθρον ὁ κανὼν τῆς ἡμέρας μετὰ τῶν εἰρμῶν, καὶ μετὰ τὴν πέμπτην ᾠδὴν αὐτοῦ παρεμβάλλεται τὸ κονδάριον καὶ ὁ οἶκος, μετὰ δὲ τὴν ἐνάτην τὸ ἐξαποστειλάριον. Οὕτως οὖν κατὰ τὴν δυοκαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα τὸ μηναῖον ἐμφανίζεται σφόδρα διάφορον, μᾶλλον ἀνεπτυγμένον· ἔλαβον δὲ τὸν χαρακτήρα τοῦτον ἐκ τῆς ἐορτῆς τῆς ἰε' ἡμέρας, καθ' ἣν ἡ μνήμη τελεῖται τοῦ τε ὁσίου Παχωμίου καὶ τοῦ ὁσίου Βαρβάρου τοῦ θαυματουργοῦ· καὶ ὁ μὲν εἰς τὸ ἀπόδειπνον ψαλλόμενος κανὼν ἐγκωμιάζει τὸν ὁσίον Βάρβαρον, ὁ δ' εἰς τὸν ὄρθρον τὸν ἕτερον ὁσίον· ἀλλὰ τῇ 27-ῃ ἡμέρᾳ, ὅτε πανηγυρίζεται μόνη Θεράποντος τοῦ ἱερομάρτυρος ἡ μνήμη, παρεμβάλλεται τὸ καθίσμα μετὰ τὴν τρίτην ᾠδὴν, κονδάριον δὲ καὶ οἶκος οὐκ ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ στιχηρὰ μετὰ τὴν ἐνάτην ἐμφανίζονται. Καὶ πάλιν τῇ 24-ῃ ἡμέρᾳ, ὅτε πανηγυρίζεται Συμεῶν ὁ Θαυματοροεῖτης, μετὰ τὰ στιχηρὰ προσόμοια παρουσιάζεται τὸ δοξαστικόν, εἶτα τὸ «Καὶ νῦν» τῆς ἡμέρας καὶ τὸ προκείμενον τῆς αὐτῆς· μετὰ δὲ τοῦτο προτρέπονται οἱ ψάλλται τἀαναγνώσματα διεξελθεῖν· ἀλλὰ ταῦτα διὰ τὸ εὐρίσκεσθαι ἐν τῷ προφητολογίῳ παραλείπει τὸ μηναῖον· προστίθησιν ὁμοῦ ὕστερον τῆς προτροπῆς ἐκείνης στιχηρὰ ψαλλόμενα εἰς τὸν στίχον τῆς ἡμέρας, καὶ τὸ δοξαστικόν· μετὰ δὲ τοῦτο διατάττει τὸν ψάλλον ἄσιν τὸ «Καὶ νῦν» τῆς ἡμέρας καὶ τὸ ἀπολυτικίον. Καὶ ταῦτα μὲν τὸ μηναῖον διὰ τὸν ἑσπερινόν· εἰς δὲ τὸν ὄρθρον ἀναγράφει πρῶτον τὸν πολυέλεον, εἶτα τὸ καθίσμα· μετὰ δὲ τοῦτο ταῦτα διατάττει· «Δόξα τὸ τέλος. Καὶ νῦν τῆς ἡμέρας. Οἱ ἀναβαθμοὶ --- Προκείμενον --- Στίχος --- τὸ Πᾶσα πνοή, τὸ εὐαγγέλιον, μετὰ δὲ τὸν πεντηκοστὸν ψαλμὸν στιχηρὸν», ὃ καὶ παρατίθεται· μετὰ τοῦτο «ὁ κανὼν τῆς ἡμέρας μετὰ τῶν εἰρμῶν εἰς ς', καὶ τοῦ ὁσίου εἰς ς'»· μετὰ δὲ τὴν τρίτην ᾠδὴν ὑπάρχει «τὸ κονδάριον τῆς ἡμέρας», εἶτα τὸ καθίσμα, εἶτα τὸ «Καὶ νῦν. Θεοτοκίον»· καὶ μετὰ τὴν ἕκτην ᾠδὴν κονδάριον ἕτερον καὶ οἶκος, μετὰ δὲ τὴν ἐνάτην ἐξαποστειλάριον, ἕτερον τῆς ἡμέρας, εἰς τοὺς αἶνους «Πᾶσα πνοή», καὶ μετὰ τοῦτο παρατίθενται στίχοι καὶ στιχηρὰ· μεθ' ἃ πάλιν τὸ «Καὶ νῦν», δοξολογία μεγάλη καὶ ὁ ἀπόστολος, ἔνθα καὶ παύει τὸ μηναῖον ἅπασαν τὴν ἱεράν τῆς ἐορτῆς ἀκολουθίαν.

Ἔστω δὲ καὶ παράδειγμα μεταγενέστερον, τῆς τρίτης καὶ δεκάτης

ἐκατονταετηρίδος, ὅτε παρουσιάζονται καθολικά μηναια τὸν κύκλον ἅπαντα μιᾶς ἐκάστης τῶν ἑορτῶν ἐμπεριλαμβάνοντα. Τοιούτων ἀπόγραφον ἔχει πληρέστατον ἡ Πετροπολίως αὐτοκρατορική μεγάλη βιβλιοθήκη (ἀριθ. 227). Τοῦ μηνός Ὀκτωβρίου λόγου χάριν ἡ μεγάλη πανήγυρις, ἡ τελομένη τῇ 26-ῃ ἡμέρᾳ πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου καὶ σεισμοῦ τινος, ἔχει τοιαύτην ἐν ἐκείνῳ τάξιν: παρατίθενται πρῶτον στιχηρὰ διὰ τὸν ἅγιον Δημήτριον, εἶτα στιχηρὰ ἕτερα διὰ τὸν σεισμόν, κατόπι δοξαστικόν μετὰ παρασημάνσεως, προφητειῶν ἀναγνώσματα, στιχηρὰ πάλιν, ἰδιόμελα μετὰ παρασημάνσεως ἀδόμενα εἰς τὸ «Καταξίωσον», καὶ ἀπολυτικά δύο· μετὰ δὲ ταῦτα παρατίθενται κανόνες δύο μεμιγμένους, ὁ μὲν διὰ τὸν ἅγιον Δημήτριον, ὁ δὲ διὰ τὸν σεισμόν, τουτέστι μετὰ τὴν πρώτην ὠδὴν τοῦ πρώτου κανόνος ἀμέσως ἡ πρώτη παρατίθεται τοῦ δευτέρου κανόνος ὠδὴ, μετὰ δὲ τὴν τρίτην τοῦ πρώτου ἢ τρίτη τοῦ δευτέρου, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ἄχρι τέλους· αἱ ἕκται μέντοι ὠδαὶ διαχωρίζονται τῶν ἐβδόμων ὑπὸ τοῦ κονδακίου, τοῦ τε οἴκου καὶ τῶν συναξαρίων καὶ μνημῶν ἑτέρων ἁγίων αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ παρὰ τῆς ἐκκλησίας ἐορταζομένων· μετὰ δὲ τὰς ἐνάτας ὠδὰς ὑπάρχουσι πρῶτον ἐξαποστειλάριον ἐν, εἶτα στιχηρὰ ἰδιόμελα μετὰ παρασημάνσεως εἰς τοὺς αἴνους ἀδόμενα, κατόπι δοξαστικόν καὶ τελευταῖον τὸ κείμενον τοῦ ἀποστόλου καὶ τοῦ εὐαγγελίου τῆς ἡμέρας. Τοιαύτην ἐν γένει διάταξιν ἔχουσι τὰ τοιαῦτα μηναια σχεδὸν ἅπανταχοῦ· σημειούσθω δέ, ὅτι ἐν αὐτοῖς οὐδαμοῦ φαίνεται δευτέρα κανόνος ὠδὴ, ἣν ἔχουσι τὰ παλαιότερα μηναια τὰ γεγραμμέν' ἀπὸ τῆς δεκάτης ἄχρι τοῦ τῆς δυοκαδεκάτης ἐκατονταετηρίδος, καὶ τὰ μὲν τῆς δεκάτης τὴν ὠδὴν ἐκείνην πιστότατα τηροῦσι, τὰ δὲ τῆς ἐνδεκάτης ἐνίοτε παραλιμπάνουσι, τὰ δὲ τῆς ἐπομένης ἀπαλείφουσι παντελῶς, ἐὰν ὡς τεταγμένα κατὰ τὸν νεώτερον τύπον τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἐὰν δὲ τύπον ἔχωσι διάφορον ταύτης, ἀποσώζουσι ἐκείνην ἐτι στερρῶς.

Τὸν ἤδη περιγραφέντα χαρακτήρα τῶν παλαιῶν μηναιῶν ἀτελεῖ νομιζῶ· οὐ γὰρ εἶδον ἐγὼ πολλὰ τοιαῦτα μέχρι τοῦδε· οὐχ ἦτον ὁμως ἐπαρκεῖ τό γε νῦν εἰς μὲν ἰδέας τινός περὶ τοῦ πῶς ἐξ ἀρχῆς τὸ μηναιὸν διετάχθη, καὶ περὶ τοῦ πῶς ἀναπτυχθὲν ὕστερον, ἐπὶ τῇ καταργήσει βιβλίων ἑτέρων, ἐσωτερικῶς ἐφθάρη, τῆς μὲν δευτέρας ὠδῆς ἐκ τῶν κανόνων ἀποβληθείσης, τοῦ δὲ κειμένου σοβαρὰς ὑποστάσεως ἐν πολλοῖς τόποις ἀλλοιωσεις. Οἷας δὲ τὰ μηναια τὰ κατόπι τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἐκατονταετηρίδος ὑπέστησαν ἀλλοιωσεις, ἡ δι' αὐθαιρεσίαν τῶν ἀντιγραφῶν, ἡ διὰ κακὴν ἀνάγνωσιν, ἡ διὰ φθορὰς ὑπὸ τοῦ χρόνου συμβάσας ἐν τοῖς παλαιότεροις ἀντιγράφοις, εἰκάζει τις ἐκ τῶν ἐκδόσεων τῶν πρὸ τοῦ Βαρθολομαίου γενομένων. Κατὰ δὲ τὴν αὐτοῦ τύπωσιν τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν ἐξ ἐπισήμου διαταγῆς, ἵνα τὰ μηναια καθαρισθῶσιν, ἐλήφθησαν μὲν ὑπ' ὄψιν παλαιοὶ

κώδικες, ἀλλὰ πάντες οὗτοι κακῶς ἐξελέγησαν· τούτων γὰρ οἱ μὲν ἀρχαιότεροι παριστώσι μηναια καθολικά τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἢ τὸ πολὺ τῆς προτέρας τελευτώσης ἐκατονταετηρίδος, ὧν ἤδη τὸν χαρακτήρα περιέγραψα, τουτέστι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν τὰ μηναια διεφθαρμένα καὶ κατεστραμμένα διεκανονίσθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς τὸ περιεῖν εἰς τὸ ἐξῆς τὴν ἅπασαν ἐκάστης ἑορτῆς ἁσματικὴν ἀκολουθίαν· οἱ δὲ λοιποὶ κώδικες μηναια περιελάμβανον γεγραμμένα μετὰ τοῦ 1531-ου καὶ τοῦ 1571-ου ἔτους, ὁ ἔστι μετὰ τὴν πρώτην τῶν τοιούτων ἐκτύπωσιν· ἃ καὶ παρόμοια σχεδόν, ὡς φησὶν ὁ Βαρθολομαῖος, τοῖς ἐκδεδομένοις· ὠνόμασε δὲ ταῦτα «καὶ ἀκριβέστερα καὶ πληρέστερα»· ὡς δὲ τὰ παλαιότερα ἦσαν, αὐτὸς οὗτος περιέγραψεν ὡδε· «Ταῦτα, φησὶν, εἰς ἐν τεύχος δεδεμένα ὁμοῦ, ἔχουσι τοιαύτην τάξιν. Μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς μνήμης τοῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἁγίου τάττουσι πρῶτον τὸ ἀπολυτικόν τὸ κάθισμα καὶ τὸ κοντάκιον μετὰ τοῦ οἴκου, εἶτα τὰ προσόμοια τοῦ ἑσπερινοῦ, τὸν κανόνα, τὸ συναξάριον ἐν τῇ ε' ὠδῇ, καὶ ἐπὶ τέλους τὸ ἐξαποστειλάριον, σπάνιον καὶ τοῦτο, τὸν ἀπόστολον καὶ τὸ εὐαγγέλιον· τὰ δὲ ἰδιόμελα, κείμενα πάντα μετὰ τὰ προσόμοια τοῦ ἑσπερινοῦ, εἶναι τετονισμένα μετὰ φωνὰς τῆς ἀρχαίας μουσικῆς· μετὰ δὲ τὸ κάθισμα, τὰ προσόμοια καὶ ἐξαποστειλάριον· θεοτοκίον οὐδὲν· προσόμοια διπλᾶ μὲν δις ἢ τρίς ἀπαντῶνται εἰς ὅλον τὸ τετράμηνον (Σεπτεμβρίου μέχρι Δεκεμβρίου)· κανόνας δὲ διπλοῦς ἔχουσι εἰς τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου, εἰς τὰ εἰσόδια αὐτῆς καὶ εἰς τὰ Χριστούγεννα· ἀλλὰ καὶ τούτους τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου» κτλ¹. Τοιαῦτα τοῖνυν ἐκ τῶν χειρογράφων εἶχε βοηθήματα διὰ τὴν νῦν ἐν χρήσει τύπωσιν ὁ Βαρθολομαῖος· εἰ δ' ὁμως ἠύμοιρε καιροῦ πρὸς ἀναζήτησιν ἀρχαιοτέρων ἀπογράφων καὶ τούτοις ἀντιπαρέβαλλε τὰς ἐκδόσεις, τῇ δ' αὐτοῦ πείρᾳ καὶ τοῖς ἐκκλησιαστικῶς ἐπειθεν, ὅτι τὰ σημερινὰ μηναια δέονται ριζικῆς ἐπανορθώσεως, ὡς ὄντα προσόμοια μουσεῖψ, ἐν ᾧ πέριξ ἀρτίων τινῶν ἀγαλμάτων ἀπόκεινται μέλη τοιούτων ἀναριθμητῶν, ἀγνωρίστων ἤδη, κεφαλαὶ δηλαδὴ πόδες ὄμματα χεῖρες, τεμάχια τε κοιλῶν καὶ κορμῶν ἀπόδων ἀκεφάλων ἀπόμοιραι, πρὸς δὲ καὶ τὴν πρὸς ἀνόρθωσιν ἤρπαζε συγκατάθεσιν ἐκείνων, ἡ ἐκκλησία πάντως ἡ ἑλληνικὴ σήμερον ἂν εἶγε τῶν μηναιῶν ἐκδόσιν ἐπιφανεστάτην. Οὐχ ἦτον ὁμως τῇ περὶ τὰ χειρογράφα δοκιμασίᾳ τοῦ Βαρθολομαίου βάσις τις ἐτέθη κριτικὴ διὰ τὸν μέλλοντα χρόνον, ἀποδείξασα τρανῶς, ὅτι τῆς ἐκκλησίας οἱ προϊστάμενοι σὺν τῷ χρόνῳ βούλονται τῶν μηναιῶν ἔχειν ἐκδόσιν ἐντελεστέραν, καὶ ὅτι πρὸς τὴν ριζικὴν αὐτῶν ἀναθεώρησιν εὐμενικώτατα προσβλέπουσι· συνεπλήρωσε δὲ πῶς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ κατόπιν ὁ

1) Μηναιῶν τοῦ Σεπτεμβρίου. Βενετία 1890, σ. 7'.

Πίτρας, καρδινάλιος και τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ σοφὸς ἐπόπτης, ἐκδοὺς ἔτει μὲν 1867-ω τὸ περὶ τῆς ἑλληνικῆς ὑμνογραφίας δοκίμιον αὐτοῦ δοκίμιον, ἐν ᾧ τὰς φθορὰς ὑπέδειξε τῶν μηναιῶν διὰ γενικῶν τινῶν παρατηρήσεων ἀμαρτύρων¹, ἔτει δὲ 1876-ω τὸν πρῶτον τόμον ἱερῶν ἀναλέκτων, ἐν ᾧ περιέλαβεν ἄσματα πολυαρίθμων ὑμνωδῶν ἐκ τῶν χειρογράφων εἰλημμένα², διδάσκαλος οὕτως ἀναδειχθεὶς μαθήματος περὶ τῆς χριστιανικῆς ὑμνογραφίας, ὃ τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ φιλολόγοις ἄγνωστον ἦν· μετὰ δὲ τοῦτον ἕτεροι μέχρι σήμερον ἀσχολοῦνται μεμελημένα περὶ τὰ ποιήματα τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, τὰ τε διὰ τοῦ τύπου γνωστὰ καὶ τὰ διὰ τῶν ἀντιγράφων ἀποσωθέντα³. Ἄλλ' ὁ Πίτρας ἔξω τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ καὶ τῶν μελετῶν τῶν ἰδία φιλολογικῶν περὶ τῶν ἁσμάτων, ἐφιλοπόνησε, κελεύσει τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καὶ τῶν μηναιῶν ἐκδοσιν, ἧς ὁ πρῶτος ἐφάνη τόμος ἔτει 1880-ῳ, καὶ τοῦτο διὰ τοὺς αὐτῆ συνηνωμένους ἐκ τῶν ἀνατολικῶν⁴ ἢ δ' ἐκδοσις αὕτη πρακτικὸν ὅλως ἔχουσα σκοπὸν οὐδὲν ἐκαινοτόμησεν, εἰ μὴ κατὰ τοῦτο, ὅτι παραλείπει τὰ σημερινὰ τυπικὰ τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας καὶ τὰ συναξάρια· τὰ μὲν γὰρ τοιαῦτα τυπικὰ ξένα εἰσὶ τοῖς ἐν Συρίᾳ, τὰ δὲ συναξάρια πάλιν ἐκεῖ λέγονται ἀραβιστί. Τὰ τοιαῦτα τοίνυν μηναιᾶ περιέχουσιν ἀπλῶς ἄσματα, καθ' ἣν αὐτὰ τὰξιν ἔχει καὶ τῆς Βενετίας ἢ ἐκδοσις, ἀλλὰ διωρθωμένα κάλλιον ἐξ ἀντιπαρβολῆς πρὸς ἀντίγραφα· ἔχουσι δὲ καὶ τοῦτο τὸ προτέρημα, ὅτι τὰς μελικὰς τῶν ἁσμάτων στάσεις, πολλαχρῶς λελανθασμένας ἐν τῇ Βαρθολομαίου τυπώσει καὶ τῷ κόμματι δεδηλωμένας — ὃ τὴν ἔννοιαν τῶν ἁσμάτων ἐκ πρώτης ὄψεως ἀποσκοτίζει —, παρουσιάζουσιν ὀρθότερα, σύμφωνα δηλαδὴ τῷ μελισμῷ τῶν εἰρμῶν· διακρίνονται δὲ αὐταὶ τῷ σημείῳ τοῦ ἀστερίσκου, ὃν ἔχουσιν ἀντὶ τῆς τελείας στιγμῆς ἕνια παλαιὰ χειρόγραφα καὶ τὰ βιβλία τῆς ῥωσικῆς ἐκκλησίας· κατὰ ταῦτα μόνον διαφέρουσι τὰ ῥωμαϊκὰ μηναιᾶ πρὸς τὰ βενετικά, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ περιλαμβάνουσιν οἷα καὶ ταῦτα σφάλματα.

Γ'.

Διὰ μὲν οὖν τοῦ πρώτου κεφαλαίου κατεδείχθη παραδειγματικῶς, ὅτι τὰ μηναιᾶ τὰ σημερινὰ πλήρη καταστροφῶν εἰσι καὶ μεταβολῶν, καὶ ὅτι πολλὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ἁσμάτων ἢ ἀμαθία καὶ τῆς τέχνης ἢ ἐπιλησμοσύνη μετέδωκεν εἰς ἡμᾶς ἠκρωτηριασμένα· τὸ δὲ μετὰ τοῦτο κεφάλαιον, ἐν ᾧ

1) Hymnographie de l'église grecque, σ. 62 κς'.

2) Analecta sacra spicilegio Solesmensi parata. Tomus I. Parisiis.

3) Όρα Κ. Krumbacher, Geschichte der byz. Litteratur, σ. 305—344.

4) Μηναιᾶ τοῦ ἁγίου ἐνικυτοῦ. Τόμος α', περιέχων τὴν ἀκολουθίαν τῶν Σεπτεμβρίου καὶ Ὀκτωβρίου μηνῶν. Ἐν Ῥώμῃ 1880.

βοηθεῖα τῶν παλαιῶν ἀντιγράφων ὑπετυπώθη πως τὸ πῶς ἦσαν ἐξ ἀρχῆς τὰ μηναιᾶ διατεταγμένα, προσυπέδειξε καθ' ἰστορικὴν ἄποψιν ὃ τι συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ἐν αὐτοῖς ἁσμάτων· καὶ προσεῖπον, ὅτι τὴν ἀφορμὴν τὴν πρώτην ἔδωκεν ἢ τῆς δευτέρας ὠδῆς ἀποβολή. Φέρε δὲ νῦν ἐξετάσωμεν κατὰ τοῦτο τὰ σημερινὰ τετυπωμένα μηναιᾶ λεπτομερέστερον, ἵνα τοῦ πράγματος ἢ σημασίας κατ' ἐπιστήμην ἐμφανισθῇ τοῖς ἐπιθεωροῦσι τὰς ἐκδόσεις. Τὰ τετυπωμένα τοίνυν μηναιᾶ παρουσιάζουσι κανόνας, ὃ ἔστιν ἄσματα διαφόρων ὑμνωδῶν ὀνομαστῶν, οἷον Ἀνδρέου Κρήτης ἐπισκόπου, Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ, Κλήμεντος, Ἰωσήφ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Θεοφάνους τοῦ ὁμολογητοῦ, Γεωργίου Νικομηδείας ἐπισκόπου, καὶ πολλῶν ἑτέρων ἁσματογράφων. Ἰκανοὶ δὲ τῶν κανόνων ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσι μικρὰς ἢ μεγάλας ἀκροστιχίδας, ὧν ὁ σκοπὸς τὰ ποιήματα ταῦτα τοῖς ἐπειτα διασώζεσθαι παντελῶς ἀκίβδηλα καὶ μεταβολῆς ἄνευ· ταύταις γὰρ οἱ τῶν κανόνων εἰδήμονες, τουτέστιν οἱ γινώσκοντες τῆς ῥυθμικῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, οἷον οἱ τῶν μηναιῶν ἐπιθεωρηταί, καθωδηγοῦντο πρὸς τὸ πείθειν ἑαυτοὺς, ὅτι τῶν κανόνων οἰονόητινα διέσωσεν ὁ χρόνος ἄρτιον, ἀμετάβλητον· εἰ δὲ κατὰ τὴν ἀκροστιχίδα κανῶν τις ἐλλιπὴς ἦν, τότε δὴ τοῦτον ἐξεμελέτων, ἵνα μὴ τῆς ὀρθοδοξίας ἐχθροί, ἢ κληρικοὶ μαθήσεως ἐστερημένοι, ἢ καλλιγράφοι πάλιν καὶ τῶν μηναιῶν ἀναγνώσται, ἕνια τροπάρια παρέλειψαν ἢ μετέβαλον ἄρδην. Ἡ ἀκροστιχίς οὖν ἔστι τοῦ κανόνος ἢ κλείς ἢ σωτήριος, ἢ τὴν εἰς αὐτὸν εἰσβολὴν ἀρπάγων οὐκ ἐπιτρέπουσα, ἢ τὴν εἰσοδὸν στροφῶν ἢ δοξῶν ὀθνείων. Εὐτυχῶς δὲ τῶν τοιούτων ἁσμάτων ἵκανά, τῶν ἐν ταῖς ἐκδόσεσιν εὕρισκομένων, ἀποδείκνυνται νῦν ἄρτια εἶναι διὰ τῆς ἀκροστιχίδος, κατὰ δ' ἀκολουθίαν ἐμφανίζεται πόρισμα σαφὲς τοιοῦτον, ὅτι τῶν ἁσματογράφων ἔνιοι, οἷον Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Θεοφάνης ὁ ὁμολογητής, Ἰωσήφ ὁ Θεσσαλονίκης, ἐποίησαν ἄσματά τινα πανηγυρικὰ δευτέρας ὠδῆς ἄνευ. Τὰ μηναιᾶ τὰ τετυπωμένα διασώζουσιν ἐπίσης ἄσματα πολλὰ καὶ χωρὶς ἀκροστιχίδος· ἀλλὰ τούτων ἕνια τροπάρια καταδηλοῦσιν, ὅτι τὸ πρότερον, ὅτε συνετέθησαν, εἶχον ἀκροστιχίδας, καὶ ὅτι διὰ τῶν χρόνων ἤλθον εἰς ἡμᾶς οἱ τοιοῦτοι κανόνες ἠκρωτηριασμένοι καὶ συμπληρωμένοι δι' ἄλλων τινῶν ἁσμάτων, ἢ διὰ τῆς ἐκ νέου συντάξεως τροπαρίων ὑπὸ τοῦ τυχόντος, εἰς ἀναπλήρωσιν ἐκπεσόντων ἢ ἐξωστρακισθέντων ἁσμάτων αὐτοβούλῳ τινὶ γνώμῃ. Οὐχ ἤττον ὁμως ἐμπεριέχουσι τὰ μηναιᾶ καὶ κανόνας ἀφθόνους ἄνευ ἀκροστιχίδος, ὧν ἡ μελέτη καταδείκνυσιν, ὅτι πραγματικῶς ἐξ ἀρχῆς, ὡς ἔχουσιν, οὕτως ἐποίηθησαν· ἀλλ' εὐρήματα, γενόμενα διὰ τῶν παλαιῶν ἀντιγράφων, ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς ἤδη μὴ πιστεύειν εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν δόξαν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι κανόνες, εἰ καὶ πανηγυρικοὶ, συνεγράφησαν ἐξ ἀρχῆς ἄνευ δευτέρας ὠδῆς· καὶ παράδειγμα κείσθω

λόγου χάριν ὁ χαρμόσυνος ἁσματικός κανὼν Ἀνδρέου Κρήτης ἐπισκόπου, ὃν ψάλλομεν εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης, μητρὸς τῆς Θεοτόκου, τῆ 9-ῃ Δεκεμβρίου μηνός. Τὸ ἄσμα τοῦτο συνέγραψεν ὁ ποιητὴς ἄνευ ἀκροστιχίδος, τὰ δὲ σημερινὰ μηναιὰ παρουσιάζουσιν αὐτὸ ὡς ὄντιον, δηλαδὴ μετὰ πρώτης, τρίτης, τετάρτης, πέμπτης, ἕκτης, ἑβδόμης, ὄγδοῆς καὶ ἐνάτης ὥδης· μηναιὸν ὁμῶς εὐρέθη τοῦ Δεκεμβρίου μηνός, γεγραμμένον, ὡς φαίνεται, μετὰ τῆς δεκάτης καὶ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐν ᾧ τὸ ἄσμα φέρεται μετὰ τῆς δευτέρας ὥδης αὐτοῦ¹. ἔχει δὲ ὧδε·

Ῥδὴ β'. «Πρόσεχε οὐρανὲ καὶ λαλήσω»:

Ἡ ἔνθεος | ξυνωρίς τῶν δικαίων | καρπογονεῖ τὴν σεμνήν
τοῦ Κυρίου μητέρα· | λαοὶ ἀγαλλιᾶσθωσαν.

Ἡ ἄρουρα, | ἐξ ἧς ὁ στάχυς | ἐτέχθη ὁ ἀγεώργητος,
τῆς μητρὸς ἐν κοιλίᾳ | ἀρχὴν νῦν εἰσδέχεται.

Σπειρώσεως | ἐκφυγοῦσα ἡ Ἄννα | ἄρτι τὸ ὄνειδος
τοῦ Θεοῦ τὸ χωρίον | χωρεῖ τὸ εὐρύχωρον.

Θεοτοκίον.

Ὁ ἄχρονος | ὑπὸ χρόνον, παρθένε, | ἐκ σοῦ γενόμενος
τῆς ἀρχαίας κατάρας τὸν κόσμον ἐρρύσατο.

Παράγω δὲ καὶ νῦν ἕτερον παράδειγμα, ληφθὲν ἐξ ἀνεκδότου κανόνος ἀκροστιχίδος ἄνευ τοῦ μελωδοῦ Γεωργίου πρὸς τὸν ὅσιον Ἰσαάκιον, ἠγούμενον τῆς μονῆς τῶν Δαλματῶν· ὅπερ εὑρον ἐν χειρογράφῳ μηναιῷ τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος, πεφυλαγμένῳ δ' ἐν τῇ Καϊρείῳ βιβλιοθήκῃ τοῦ πατριαρχείου τῆς Ἀλεξανδρείας (ἀριθ. παλ. 436, φ. 109). Τὸ τετυπωμένον οὖν μηναιὸν τοῦ Μαΐου μηνός (λ') κανόνα περιέχει πρὸς τὸν ὅσιον ἐκεῖνον ἀνώνυμον προσημνηθέντα τοῦ Γεωργίου κανόνος διὰ τὸ δευτέρας αὐτὸν ὥδης ἐστερηθῆναι· ὁ γὰρ Γεωργίος ἐποίησε προσθεῖς ἐν τῷ κανόνι αὐτοῦ τοιαύτην, ἣ καὶ μέχρι τῆς δεκάτης, ἴσως δὲ καὶ τῆς κατόπιν ἑκατονταετηρίδος ἐψάλλετο· ἔχει δὲ ὧδε·

Ῥδὴν β'. «Πρόσεχε οὐρανὲ καὶ λαλήσω»:

Ἐθλασας | κεφαλὰς τῶν δρακόντων | τῶν νοουμένων, σοφέ,
βακτηρία ἐνθέῳ, | Ἰσαάκιε, ἀσκήσεως.

Ἐσβησας | ἠδονῶν τὸ φλογῶδες | ὄμβροις ἰδρώτων σου
καὶ ψυχῆς τοὺς αὐλακας | ἤρδευσας, πάτερ Ἰσαάκιε.

1) Theodori Toscani et Iosephi Cozza, De immaculata Deiparae conceptione hymnologia Graecorum ex editis et manuscriptis Cryptoferratensibus latina et italica interpretatione patologica comparatione et adnotationibus illustrata. Romae 1862, σ. 7.

Ἡμβλυνας | τῶν δαιμόνων τὰ τόξα | εὐχαῖς, Ἰσαάκιε,
καὶ τὰς βολὰς ἀντέπεμψας | κατ' αὐτῶν Χριστοῦ τῆ χάριτι.

Θεοτοκίον.

Ἐλυσεν | ἐνοχλὸς τῆς κατάρας | ὁ θεὸς τόκος σου
καὶ εὐλογία συνῆψε | τοὺς θεοτόκον, ἀγνή, τιμῶντάς σε.

Προστίθημι δὲ καὶ τρίτον ἐγὼ παράδειγμα κανόνος ἄνευ ἀκροστιχίδος εἰς τὸν ὅσιον Γεώργιον, μητροπολίτην Μυτιλήνης, ὃν ἔχει τὸ σημερινὸν μηναιὸν Ἀπριλίου μηνός (ζ') μετὰ τὸν κανόνα τοῦ Καλλισιπίου. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν κανόνα τὰ νεώτερα τῶν ἀντιγράφων, κατὰ δ' ἀκολουθίαν καὶ τὸ τετυπωμένον μηναιὸν, ὀνομάζει ποίημα Ἰγνατίου· τὸ παλαιότατον ὁμῶς μηναιὸν τοῦ πατρὸς Ἀντωνίνου ποίημα κατονομάζει τοῦ Θεοφάνους· ἔχει δ' ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ καὶ τὴν δευτέραν ὥδην αὐτοῦ, ἣν ἐγὼ παρατίθεμαι νῦν ἐνταῦθα πρὸς ἀναπλήρωσιν ἐντελεῆ τοῦ ποιήματος·

Ῥδὴ β'. «Πρόσεχε οὐρανὲ καὶ λαλήσω»:

Κατέφλεξας | τῶν παθῶν τὰς ἀκάνθας | ἐν τῇ ἀσκήσει σου
τῷ πυρὶ τῆς ἀγάπης, | παμμάκαρ, ὀλοκαυτούμενος.

Ἀνέβλυσε | τὸ ζῶν ὕδωρ, τρισμακάρ, | ἐν τῇ καρδίᾳ σου,
ποταμοὺς ἰαμάτων | πηγάζον τὰς σοὶ προστρέχουσι.

Τὸν ἔλεον | τοῖς ἐνδέεσι πλουσίως | δαφιλευσάμενος
τῆς ψυχῆς τὴν λαμπάδα | ἀνύστακτον διετήρησας.

Θεοτοκίον.

Ἀχραντε, | Θεοτόκε παρθένε, | μόνη πανύμνητε,
τὸν υἱόν σου δυσώπει | σωθῆναι τοὺς ἀνυμνοῦντάς σε.

Ἀλλὰ καὶ τῆ 9-ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός ἐκεῖτο κανὼν ἀνώνυμος, ἄνευ ἀκροστιχίδος ὡσαύτως, εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Εὐψύχιον, ἐν τῷ αὐτῷ παλαιστάτῳ μηναιῷ, ὅστις καὶ κατ' ὕψος καὶ κατὰ σύγκρισιν τοῦ θεοτοκίου πρὸς τὸ τῆς ἄνω δευτέρας ὥδης ἀποδείκνυται ποίημα τοῦ Θεοφάνους εἶναι· ἐπεὶ δὲ δευτέραν εἶχεν ὥδην, προσημνηθῆ κανὼν ὕστερον ἕτερος Ἰωσήφ τοῦ μελωδοῦ, ὁ νῦν ὑπάρχων ἐν τῷ μηναιῷ, ὃς ἐξ ἀρχῆς ἴσως ἐν μαρτυρείῳ τινὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐψάλλετο, ἢ μετὰ τὸ Θεοφάνους ἄσμα, ἣ καὶ πρὸ τούτου, ὅπερ κατ' ἔχον ὁ ποιητὴς ἐμέλισε βαρύν· τῆς δευτέρας δὲ ὥδης αὐτοῦ τὸ κείμενον οὕτως ἔχει·

Ἦδη β'. «Πρόσεχε οὐρανὸν καὶ λαλήσω» καὶ ἀνυμνήσω»:

Τὸν κλύδωνα | τῆς εἰδωλομανίας, | μάρτυς Εὐψύχιε,
τῷ σταυρικῷ πηδαλίῳ | διήλθες ἀβρόχοις ποσί.

Ὡς ἄριστος | ἐγγραφεὶς στρατιώτης | εἰς τὰ οὐράνια,
τῶν ἐπιγεῖων τὴν τέρψιν | ἠγήσω ὡς σκύβαλα.

Καθάρας σου | τῆς καρδίας τὸ ὄμμα | ἀπὸ παντός μολυσμοῦ,
τὸν Χριστὸν καθωπλίσω | ἐν ἄθλοις, Εὐψύχιε.

Τοῖς πένησι | τὸν φθειρόμενον πλοῦτον | νείμας, Εὐψύχιε,
θησαυρόν ἐν ὑψίτοις | ἐκθήσω τὸν ἄφθαρτον.

Θεοτοκίον.

Ἄχραντε, | Θεοτόκε παρθένε, | μόνη πανύμνητε,
τὸν υἱόν σου δυσώπει | σῶσαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Διὰ τῶν μέχρι τοῦδε κατηριθμημένων παραδειγμάτων τῶν μὴ μοναδικῶν, ὡσπερ εἰκός, γνώμην ἀσφαλῆ πορίζεται τις, ὅτι τὰ μηναιῖα περιέχουσι κανόνας ἰκανοὺς ἀκροστιχίδος ἄνευ, ὧν ᾠδὴ ἢ δευτέρα πραγματικῶς ἀπεβλήθη, πρὸς καταστροφὴν ἀπειρόκαλον τῶν ἁσμάτων αὐτῶν, ἔτι δ' ὅτι τῆς εἰς ἄρτιον ἀποκαταστάσεως αὐτῶν οἱ φιλόλογοι δύνανται μόνοις ἀρχαιοτάτοις ἀντιγράφοις ἐπιτυχάνειν. Ἄλλ' ἐν τοῖς τετυπωμένοις ὑπάρχουσιν, ἔξω τῶν εἰρημένων, καὶ κανόνες μετ' ἀκροστιχίδων ὑπὸ τῶν ὑμνωδῶν συντεθέντες. Τούτων οὖν αἱ ἀκροστιχίδες ἀσφαλῶς ἡμᾶς ὀδηγοῦσιν εἰς τὸ παραδέξασθαι ὅτι πολλοὶ τῶν τοιούτων κανόνων δεινῶς ἠχρωτηριάσθησαν· τρία γὰρ τέσσαρα καὶ πέντ' ἔσθ' ὅτε στοιχεῖα τῆς ἀκροστιχίδος ἐκ τοῦ κανόνος ἐλλείπουσι, καὶ ταῦτα πάντα μετὰ τὰ πρόωιστα γράμματα αὐτῆς, τὰ παραδεικνύοντα τροπαρίων ἀρχάς, ἃ τὴν πρώτην ἀποτελοῦσιν ᾠδὴν. Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς ἐν τῷ προλόγῳ τῶν μηναιῶν ἔλεξε περὶ τούτου τάδε (§ 11): «ἀλλὰ καὶ ἐλλείψεις τροπαρίων ἀπαντῶνται πολλαχού, καὶ εἰς ἄλλας μὲν ᾠδὰς, ἐξαιρέτως δὲ μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τρίτης, ὅπου φαίνεται μέγα τῶν ἀκροστιχίδων χάσμα· αἴτιον δὲ τῆς ἐλλείψεως ταύτης ὑποτίθεται, ὅτι ὑμνωδοὶ τινες εἶχον μὲν τροπαρολογῆσαι καὶ τὴν δευτέραν τῆς στιχολογίας ᾠδὴν, ἀφῆρέθη ὅμως ἔπειτα, ὡς τεταγμένη νὰ φάλληται ἐν μόνη τῇ μεγάλῃ τεσσαρακοστῇ, δι' οὗς ἀναφέρει λόγους ὁ Νικόδημος εἰς τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη φαίνεται πολλὰ πιθανή, καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ἐξῆς τέσσαρας κανόνας· ἠγουν τοῦ προφήτου Μωυσέως, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος, τῶν ἁγίων ἑπτὰ παιδῶν τῶν ἐν Ἐφέσῳ· καθότι οἱ κανόνες οὗτοι ἔχουσιν ἐν τοῖς θεοτοκίσις ἀκροστιχίδα τὰ ὀνόματα τῶν ποιησάντων αὐτοὺς ὑμνωδῶν, Κλήμεντος καὶ Γρηγορίου, τὰ ὁποῖα,

συγκείμενα ἐκ γραμμάτων ἑννέα, ἀπήτουν πάντως καὶ ἑννέα ᾠδὰς, ὅ ἐστι καὶ τὴν δευτέραν· ἀφαιρεθείσης δὲ αὐτῆς, ὡς προεῖρηται, συναφῆρέθησαν ὁμοῦ καὶ τὰ δεύτερα τῶν ὀνομάτων γράμματα, Α καὶ Ρ, καὶ ἀναγινώσκονται ἤδη Κήμεντος καὶ Γηγορίου. Τὰ αὐτά, καίτοι μὴ οὔσης τῆς αὐτῆς τοῦ ὀνόματος ἀνάγκης, πρέπει νὰ ὑποθέσῃ τις καὶ εἰς δύο ἄλλους κανόνας (ὀκτωβρ. ἡ' καὶ Φεβρ. κέ'), ποίημα μὲν ὄντας Γεωργίου, ἀκροστιχίζοντας δὲ ἐν τοῖς θεοτοκίσις Γεωργίου κατ' ἐλλείψιν τοῦ Ε, συναφαιρεθέντος ἀναμφιβόλως καὶ τούτου μετὰ τῆς β' ᾠδῆς. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ ὀκτάγραμμον αὐτὸ ὄνομα δὲν ἐξήρκει καὶ διὰ τὸ θεοτοκίον τῆς δ' ᾠδῆς, διὰ τοῦτο εἰς μὲν τὸν ἐν τῷ Φεβρουαρίῳ κανόνα ἀνεπληρώθη τὸ ἐλλείπον διὰ τοῦ Ν, τελευταίου γράμματος τῆς ἀκροστιχίδος, εἰς δὲ τὸν ἐν τῷ Ὀκτωβρίῳ ἐτέθη δις τὸ ἔσχατον τοῦ ὀνόματος Υ, ὡς καὶ ὁ Ἰωσήφ διπλασιάζει πολλαχού τὸ Φ δι' ἐλλείψιν τροπαρίου. Περὶ ἐλλείψεως τροπαρίων ἐν γένει ὅρα καὶ τὴν ὑποσημείωσιν εἰς τὴν ἀκροστιχίδα τοῦ ῥηθέντος κανόνος, ὅπου ὅμως, διὰ τὸ σύντομον, οὐδὲν περὶ β' ᾠδῆς ἀναφέρεται, οὐδὲ τὸ πρᾶγμα σαφηνίζεται ἀκριβῶς».

Ἐπίτηδες ἐξέγραψα τὰ λόγια ταῦτα τοῦ μακαρίτου Βαρθολομαίου πρὸς ἀποδείξιν, ὅτι τὸ ζήτημα, περὶ οὗ κατ' ἐξαιρέσιν ἐν τῷ προλόγῳ πραγματεύεται, δι' ἀπορίαν ἀρχαίων ἀντιγράφων ἀσαφῶς ἠρμήνευσεν· ὅσα γὰρ περὶ δευτέρας ᾠδῆς ἔλεξε γνώμην ἀποσχηματίζουσι συγκεχυμένην· διακρίνει τις μὲν ὅτι διήλθεν αὐτοῦ τῆς διανοίας ἢ ἔννοια τῆς ἀκροστιχίδος διὰ τοὺς πανηγυρικοὺς κανόνας, ἀλλ' ὅτι ταύτης ἐπελανθάνετο συνεχῶς· καὶ τί μὲν ὁ Νικόδημος ἔγραψε περὶ δευτέρας ᾠδῆς, εἰς ὃν ὁ Βαρθολομαῖος ἀναφέρεται, παρατεθήσεται περὶ τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου τούτου· τὸ ῥηθὲν ὅμως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βαρθολομαίου, τὸ «ὑποτίθεται ὅτι ὑμνωδοὶ τινες εἶχον τροπαρολογῆσαι καὶ τὴν δευτέραν ᾠδὴν τῆς στιχολογίας», σόλοικον ὅλως· τὴν γὰρ δευτέραν ᾠδὴν τῆς στιχολογίας ἄπαντες γινώσκουσιν, ὅτι ποιηταὶ πολλοὶ τροπαρολογοῦσι, καὶ πάντως ὁ Βαρθολομαῖος ἐμμνήσκειτο τοῦ εἰρμολογίου, ἐνθα περισφύζονται δευτέρας ᾠδῆς εἰρμοὶ πολυάριθμοι, σχηματισθέντες ἐκ στίχων τῆς δευτέρας ᾠδῆς Μωυσέως καὶ ἄλλων ἐκ προτύπων τοῦ ῥυθμικοῦ τούτων. Ἄλλὰ καὶ φαίνεται πιστεύων ὡσαύτως ὅτι πανηγυρικοὶ κανόνες ἀληθῶς ἐξ ἀρχῆς μετὰ δευτέρας ἐποιήθησαν ᾠδῆς, ὀδηγηθεὶς ἐξ αὐτῆς τῆς ἀκροστιχίδος· ἐπεὶ μέντοι τῶν τοιούτων ὀλιγίστους ἐγνώρισεν ἐπ' ἀκριβείᾳ, φαίνεται συλλαμβανόμενος ὁ Βαρθολομαῖος ἐπὶ μὴ κατανοήσει τελεία τοῦ σκοποῦ τῆς ἀκροστιχίδος· παράδειγμα δ' αὐτὸς οὗτος ἔστω· λέγει γὰρ ὅτι διὰ τὸ σύντομον οὐδὲν εἶπε σαφές περὶ δευτέρας ᾠδῆς ἐν τῷ μηναιῷ τοῦ Φεβρουαρίου (κέ')· ἀλλ' ὅμως ἐκεῖ κανὼν ὑπάρχει, οὗ ἢ ἀκροστιχίς· «Χαίρων γεραίρω Ταράσιον τὸν μέγαν· ἐν δὲ τοῖς θεοτοκίσις Γεωργίου». Ὁ δὲ Βαρθολο-

μαίος ύπεσημειώσατο ταῦτα· «Εἰς τὴν ἀκροστιχίδα ταύτην ἠλλείπουσιν ἐκ μὲν τῆς πρώτης λέξεως ὀλόκληρος ἢ συλλαβὴ ΡΩΝ, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας τὸ ληκτικόν Ω. Ἀλλὰ τοῦτο συμβαίνει πολλαχοῦ, ὡς αἰς τὰ τῶν ἀκροστιχίδων γράμματα ὑπερβαίνουσι παραπολὺ τὸν ὠρισμένον ἀριθμὸν τῶν τροπαρίων, καθὼς ἐξ ἐναντίας ἐλαττοῦται οὗτος ὁ ἀριθμὸς, κατ' ἀναλογίαν τῆς ποσότητος τῶν τῆς ἀκροστιχίδος γραμμάτων --- Τὰ δὲ θεοτοκία τοῦ κανόνος τούτου κυρίως μὲν ἀκροστιχίζουσι Γεωργίου, οὐδεμία ὁμῶς ἀμφιβολία, ὅτι ἐστὶ ποιήματα τοῦ αὐτοῦ Γεωργίου (κατὰ παράλειψιν τοῦ Ε), τοῦ καὶ ἄλλους πολλοὺς κανόνους μελουργήσαντος· ἀ', ὅτι τὸ Γεωργίας γράφεται διὰ τοῦ Ο καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ Ω, καὶ β' ὅτι οὐδὲ ἐν τῷ δωδεκαμήνῳ ἀπαντᾶται, οὐδὲ Λέων ὁ Ἀλλάτιος ἐν τῷ περὶ ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ ὑμνωδῶν συγγράμματι αὐτοῦ ἀναφέρει ὑμνωδὸν Γεωργίαν καλούμενον». Ταύτην οὖν τὴν μακρὰν ὑποσημείωσιν, εὐχρηστον εἰς μαθητὰς ἐκπαιδευτηρίου, ματαίαν ἐγὼ νομίζω· διὰ γὰρ τὸ σύντομον, ὡς ἐπροφασίσθη, ἔδει γράψαι τὸ, ὅτι τὰ δεῖνα στοιχεῖα λείπουσιν ἐκ τῆς ἀκροστιχίδος ἀπλούστατα διὰ τὴν ἀποβολὴν τῆς δευτέρας ᾠδῆς, περὶ ταύτης, ὡς φαίνεται, γνώμην τινὰ τοῦ Βαρθολομαίου προσχηματίσαντος. Εὐδὴλον οὖν, ὅτι ταύτην ὁ ἐκδότης ἢ πεποιθήσεως ἄνευ ἐμόρφωσεν, ἢ ὅτι τεχνηέντως ἐπίτηδες ἐσκότισεν, ἵνα μὴ κληρικὰς ἀναιρέση προλήψεις.

Ἡ μὲν δὴ συμπαραβολὴ πολλῶν ἀκροστιχίδων πρὸς τὴν σημερινὴν κατάστασιν ἐντύπων ἁσματικῶν ^{καὶ ὡς ἔστι} τεχνηέντως καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ μηναιὰ τὰ γεγραμμένα πρὸ τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἐκατονταετηρίδος ἀποδείκνυσιν ὠρισμένως, ἀναμφισβητήτως, ὅτι πολυαριθμῶν κανόνων αἱ δευτεραὶ ᾠδαὶ συναπεβλήθησαν, ἀκρωτηριασθέντων αὐτῶν ἀπὸ σκοποῦ. Περιέχουσι δὲ τὰ τετυπωμένα μηναιὰ ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ποιήματα, ὧν ἡ δευτέρα ᾠδὴ παντελῶς ἠλλείπει περιφρονηθεῖσα· καὶ ἐν μὲν αὐτῶν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ συνεπλήρωσα· πολλῶν δὲ πλείοτερα τῶν μετ' ᾠδῆς δευτέρας ἀνεῦρον ἐν παλαιαῖς μηναιαῖς, δῆλον οὕτω ποιοῦντα ὅτι διὰ τὸ περιέχειν αὐτὰ τὴν τοιαύτην ᾠδὴν οἱ κατόπιν ἐπιθεωρηταὶ κανόνους ἤττονος ἀξίας εἰσήγαγον εἰς τὰ μηναια, περιφρονήσαντες τοὺς ὑπ' ὀνομαστῶν ἐκτεθέντας ὑμνωδῶν· ἐνθα δὲ δευτέρας ᾠδῆς ἄνευ κανόνος οὐχ εὔρισκον, αὐτοὺς τοὺς μετὰ τοιαύτης κατέστρεφον ἀποβάλλοντες αὐτήν. Πρὸς οὖν ἔμπρακτον ἀπόδειξιν ὅτι πολυαριθμοὶ τῶν εἰς χρῆσιν ἤδη κανόνων ἠκρωτηριάσθησαν, ἀναγράφω νῦν ἐγὼ τοὺς ἐν τοῖς τετυπωμένοις μηναιαῖς ἀνευρεθέντας τοιοῦτους, ὑποδεικνύων ἅμα δι' ἀγκυλῶν ἐκ τῆς ἀκροστιχίδος ὅσα τροπάρια τὴν καταστραφεῖσαν ᾠδὴν ἀπετέλουν.

α) Μηναιὸν τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, ἡμέρα 3, μνήμη Ἀνθίμου ἱερομάρτυρος. Ἀκροστιχίς· «Ἄνθο[ς] σὲ μ]έλπω ποιμένων καὶ μαρτύρων.

Ἰωσήφ». — 4, προσφῆτης Μωυσῆς· «Μωσή[ς] προ]φητῶν πρώτος αἰνεῖσθω λόγος. Κλήμεντος». — 5, Ἰωάννης· «Τὸν Π[ροδρ]όμοιο τοκῆα κροτῶ σοφὸν ἀρχιερεῖα. Θεοφάνους». — 18, ὄσιος Εὐμένιος· «Εὐχα[ῖς] δί]δου μοι Χριστὸν εὐμενῆ, μάκαρ. Ἰωσήφ». — 22, Κοδράτος ἀπόστολος· «Σοὶ Κ[οδρᾶ]τε μέγιστε τοὺς ὕμνους πλέκω. Ἰωσήφ». — 25, ὄσια Εὐφροσύνη· «Ἦμνο[ν] σοι] μέλπω προφρόνως, Εὐφροσύνη, ὁ Ἰωσήφ». — 30, Γρηγόριος Ἀρμενίας· «Τὸν γ[ρήγο]ρον μέλπω σε, μάρτυς, ποιμένα ὁ Ἰωσήφ».

β) Μηναιὸν τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός, ἡμέρα 8, μνήμη τῆς ἁγίας Πελαγίας. Ἀκροστιχίς· «Πόθ[ω] γ[ερ]αίρω τὴν σοφὴν Πελαγίαν. Γεωργίου». — 20, μεγαλομάρτυς Ἀρτέμιος· «Τὴν σ[ὴν] νέ]μοις μοι πλουσίαν χάριν, μάκαρ. Ἰωσήφ». — 26, μνήμη σεισμῶ. «Ὡ Χρι[στέ, τ]ῆς γῆς τὸν κλόνον παῦσον τάχος. Ἰωσήφ». — 29, Στέφανος ὁ Σαβαΐτης· «Σοὶ, [Σ]τέφα[ν]ε, στέ[φα]νόν σ[ο]ι [ὁ] μ[ώνυ]μ[ο]ν οἴσομ[ε]ν ὕμ[νο]ν. Θεοφάνους». — 29, ὀσιομάρτυς Ἀναστασία· «Τοὺς [ἀνδρ]ικούς σου, μάρτυς, εὐφημῶ πόνους Ἰωσήφ».

γ) Μηναιὸν τοῦ Νοεμβρίου μηνός, ἡμέρα 9, μνήμη τῆς ὀσίας Μαρτῶνης. Ἀκροστιχίς· «Τὸ τῆ[ς] Ματ]ρώνης προφρόνως ἄδω κλέος. Ἰωσήφ». — 11, Θεόδωρος ὁ Στουδίτης· «Τὸν κλ[εινὸ]ν Θεόδωρον ἐν ἄτμασι τοῖσδε γεραίρω. Θεοφάνους». — 21, εἰσόδια τῆς Θεοτόκου· «Σὺ τῆ[ν] χάρι]ν, θέσποινα, τῷ λόγῳ δίδου. Γεωργίου». — 23, Γρηγόριος Ἀκραγαντίνων· «Τὸν θ[αυμα]τουργὸν Γρηγόριον θαυμάσω. Θεοφάνους». — 24, Πέτρος Ἀλεξανδρείας· «Ἐγκ[ωμι]άζω τὸν τρισόβιον Πέτρον. Θεοφάνους».

δ) Μηναιὸν τοῦ Δεκεμβρίου μηνός, ἡμέρα 7, μνήμη τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου. Ἀκροστιχίς· «Θείο[υ] Ἀμβ]ροσίοιο μέγα κλέος ἁσμασι μέλπω. Θεοφάνους». — 9, ἁγίας Ἄννης· «Ἡ τῆ[ν] χα]ρὰν τέξουσα τίκτεται κόρη. Γεωργίου». — 10, Μηνᾶς, Ἐρμογένης, Εὐγραφοῦ· «Στεφ[ρούς] ἀνυμνῶ μάρτυρας στεφηφόρους Ἰωσήφ». — 11, ὄσιος Δανιὴλ· «Ἦμνο[ις] γε]ραίρω Δανιὴλ τὸν στυλίτην Ἰωσήφ». — 15, ἱερομάρτυς Ἐλευθέριος· «Παθῶ[ν] ἔλε]υθερόν με δεῖξον, παμμάκαρ, Ἰωσήφ». — 21, μάρτυς Ἰουλιανή· «Μέλπ[ειν] σ]ε, μάρτυς, προσθέτω Θεός χάριν. Ἰωσήφ». — 22, μάρτυς Ἀναστασία· «Τοὺς [εὐκλ]εῖς σου, μάρτυς, αἰνέσω πόνους ἐγὼ ὁ Ἰωσήφ». — 24, ὄσια Εὐγενία· «Εὐγεν[ίης] μ]έγα κῦδος ἐν ἄτμασιν ἔξοχα μέλπω. Θεοφάνους». — 28, μάρτυρες 20000· «Πληθύ[ς] με σ]ώζεις καλλιτικῶν μαρτύρων Ἰωσήφ».

ε) Μηναιὸν τοῦ Ἰανουαρίου μηνός, ἡμέρα 8, μνήμη τῆς ὀσίας Δομνίκης. Ἀκροστιχίς· «Τὴν κ[αλλι]παιδα νῦν γεραίρω Δομνίκη ὁ Ἰωσήφ». — 13, τῶν ἁγίων μαρτύρων Ἐρμῆλου, Στρατονίκου· «Τῶν σ[ῶν] γε]ραίρω

μαρτύρων, σῶτερ, κλέος ὁ Ἰωσήφ». — 15, ὅσιος Ἰωάννης ὁ Καλυβίτης. «Πτωχ[ὸν πα]θῶν με δεῖξον εὐχαῖς σου, μάκαρ. Ἰωσήφ». — 23, ἱερομάρτυς. «Τὴν σ[τὴν ἀν]υμνῶ, παμμάκαρ, χαίρων χάριν Ἰωσήφ».

ς) Μηναιὸν τοῦ Φεβρουαρίου μηνός, ἡμέρα 5, μνήμη τῆς μάρτυρος Ἀγάθης. Ἀκροστιχίς: «Τὴν θ[εῖαν] Ἀγάθην ἀγαθοῖς μέλπωμεν¹ ἐν ὑμνοῖς. Θεοφάνους». — 7, ὅσιος Παρθένιος ἐπίσκοπος Λαμψάκου. «Τῶν [θα]υμάτων σου τὴν χάριν μέλπω, μάκαρ, Ἰωσήφ». — 12, ἱερομάρτυς Βλάσιος. «Ἕγχο[ι]ς κρ]οτῶ σε, μάρτυς, εὐσεβοφρόνως ὁ Ἰωσήφ». — 13, ὁσία Μαρτινιανή. «Μέλπ[ω, μάκ]αρ, σοῦ τοὺς δρόμους θεῖοις λόγοις. Θεοφάνους». — 21, ὅσιος Τιμόθεος. «Σὲ τ[ῶν μ]οναστῶν τὸ κλέος μέλπω, μάκαρ. Θεοφάνους». — 25, Ταράσιος Κ/πόλεως. «Χαί[ρων] γεραίρω Ταράσιον τὸν μέγαν. Γεωργίου».

ζ) Μηναιὸν τοῦ Μαρτίου μηνός, ἡμέρα 30, μνήμη τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος. Ἀκροστιχίς: «Κλίμ[αξ π]έφηνας τῶν ἀρετῶν, παμμάκαρ. Κλήμεντος».

η) Μηναιὸν τοῦ Ἀπριλίου μηνός, ἡμέρα 22, μνήμη τοῦ ὁσίου Θεοδώρου τοῦ Συκεώτου. Ἀκροστιχίς: «Θεῖ[ον] σε δ]ῶρον, παμμάκαρ, μέλπω, πάτερ. Ἰωσήφ». — 30, Ἰάκωβος ὁ Ζεβεδαίου. «Τὸν β[ρον τ]ῆς Ἰάκωβον εὐφρονα παῖδα γεραίρω. Θεοφάνους».

θ) Μηναιὸν τοῦ Μαΐου μηνός, ἡμέρα 19, μνήμη τοῦ ἁγίου Πατρικίου. Ἀκροστιχίς: «Πατρ[ίχιον] τὸν ἄριστον ἐν ἀθλοφόροις ἀείδω. Θεοφάνους» — 20, μάρτυς Θαλλέλαιος. «Τὸν κ[λεινόν] Θαλλέλαιον εὐφημεῖν θέμις. Ἰωσήφ». — 28, μάρτυς Εὐτύχης. «Τοὺς [σοὺς] ἐπαινῶ, μάρτυς, ἐνθέους τρόπους. Ἰωσήφ».

ι) Μηναιὸν τοῦ Ἰουνίου μηνός, ἡμέρα 14, μνήμη τοῦ ἁγίου Μεθοδίου Κ/πόλεως. Ἀκροστιχίς: «Ἀρχι[ερῆα] θ[ε]ο[σο]φ[ία] [Μεθόδ]ι[ο]ν ἄσμοσι μέλπω». Κανὼν ἀνόνημος, οὐ λείπουσιν, ἔξω τῆς δευτέρας ὥδης, ἑπτὰ τροπάρια. — 17, μάρτυς Ἰσαυρος. «Ἰσα[υρε, μ]άρτυς, εὐμενῆς φάνηθί μοι. Γρηγορίου».

ια) Μηναιὸν Ἰουλίου μηνός, ἡμέρα 7, μνήμη τῆς ἁγίας μάρτυρος Κυριακῆς. Ἀκροστιχίς: «Χαί[ρων κρ]οτῶ σε, μάρτυς, εὐσεβοφρόνως Ἰωσήφ». — 16, ἱερομάρτυς Ἀθηνογένης. «Τῶν σ[τῶν ἀθ]λητῶν, Χριστέ, μέλπω τὸ κλέος Ἰωσήφ». — 19, ὅσιος Δίος. «Δόξ[η]ς κρ]οτῶ σε τὸν φερώνυμον, μάκαρ, Ἰωσήφ». — 26, ὁσία Παρασκευή. «Ἕγχο[ι]ς γ]εραίρω τὴν πανεύφημον κόρη. Θεοφάνους». — 31, ὅσιος Εὐδόκιμος. «Ἕγχο[ι]ς, [μάκ]αρ, σοῦ τοὺς πανευσεβεῖς τρόπους ὁ Ἰωσήφ».

1) Τὸ τετυπωμένον ἐσφαλμένως ἔχει τὸ «μέλπωμεν».

ιβ) Μηναιὸν Αὐγούστου μηνός, ἡμέρα 3, μνήμη τοῦ ὁσίου Ἰσαακίου ἡγουμένου τῆς μονῆς Δαλμάτων. Ἀκροστιχίς: «Φαῖδ[ροὺς] ἀνυμνῶ τῶν μοναστῶν ἀστέρας ὁ Ἰωσήφ». — 4, Οἱ ἑπτὰ παῖδες ἐν Ἐφέσῳ. «Ταῖς [ἑπτ]ὰ παισὶν αἶνον ἄδω προσφρόως. Κλήμεντος». — 8, «Τὸν μέ[γαν Α]ιμιλιανὸν ἐν ἄσμοσιν ἔξοχα μέλπω. Θεοφάνους». — 21, ἁγία Βάσσα. «Τοὺς [σοὺς] ἀγῶνας, Βάσσα, τιμῶ προσφρόνως Ἰωσήφ». — 28, «Ἀγαθ[ονίχ]ου τοὺς πόνους μέλπειν θέμις. Ἰωσήφ».

Δήλον οὖν ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης τῶν ἀκροστιχίδων ἀριθμῆσεως, ὅτι τῆς ἐκκλησίας οἱ ποιηταὶ δευτέραν ὥδην εἰς κανόνας πανηγυρικοὺς εἰσήγαγον δι' ἅπαντας τοὺς μῆνας ἀνεξαιρέτως, αἱ καὶ μέχρι τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἐψάλλοντο. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο συζητήσεως ἐστὶν ἐκτός· ἐτυπώθησαν γὰρ ἤδη τοιοῦτοι κανόνες ἱκανοὶ διὰ φιλολογικὰς ἐρεῦνας ἐν Εὐρώπῃ¹. κάγω δ' αὐτὸς ἐκ περιεργίας ἠρεύνησα κατὰ τοῦτο χειρόγραφά τινα παλαιὰ μηναιῖα, καὶ ὅσας ἐν αὐτοῖς δευτέρας ὥδης ἀνεῦρον, ἥδη τύποις ἐκδίδωμι. Μηναιὸν δὲ τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, ἔτους 1095, σλαβιστὶ γεγραμμένον ἔχει δευτέραν ὥδην ἐν τῷ κανόνι Συμεῶνος τοῦ στυλίτου², ὃν οὐχ εὗρον ἑλληνιστὶ μέχρι τοῦδε· ὁ νῦν γὰρ ἐν τῷ μηναιῷ κείμενος ὑπάρχει ποίημα διάφορον, Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ, προτιμηθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει παντὸς ἐτέρου ποιήματος εἰς τὸν Συμεῶν ἀνατεθέντος. Τὸ δ' αὐτὸ πάλιν ἀρχαῖον σλαβικὸν μηναιὸν ἐμπεριέχει τῇ 6-ῃ ἡμέρᾳ, μετὰ τὸν κανόνα τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, κανόνα πρὸς τὸν μάρτυρα Κύριλλον μετὰ δευτέρας ὡσαύτως ὥδης³. Καὶ οὗτος ὁ κανὼν ἄχρι τοῦδε μένει μοι παντελῶς ἄγνωστος ἑλληνιστί· τὸν δὲ μάρτυρα τὴν σήμερον ἐορτάζομεν ἀπλῶς τῇ 29-ῃ τοῦ μηνός Ὀκτωβρίου, μόνου τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μνήμην ποιούμενοι. Καὶ πάλιν τῇ 15-ῃ Σεπτεμβρίου τὸ αὐτὸ σλαβικὸν μηναιὸν ἔχει κανόνα μετ' ὥδης δευτέρας εἰς τὸν τίμιον Σταυρόν⁴, διάφορον τοῦ σημερινοῦ, κατὰ τὰ μηναιῖα τὰ ἡμέτερα· ἔχουσι δὲ τὰ αὐτὰ σλαβικά μηναιῖα καὶ κανόνας ἀφθότους, ὧν ἡ δευτέρα ὥδη λείπει, οἷον ὁ εἰς Γρηγόριον τὸν Ἀρμενίας. Ταῖς τρισὶν οὖν εἰρημένους παραδείγμασι δῆλον μὲν πρῶτον, ὅτι τελευτώσης τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἡ δευτέρα ὥδη παρεφυλάσσετό πως· δεύτερον δέ, ὅτι κανόνων ἐτέρων εὕρισκομένων ἀνευ ὥδης δευτέρας, οὗτοι

1) Τοιοῦτους ἐξέδωκε διὰ τὸν Φεβρουάριον μῆνα καὶ Ἀμφιλόχιος ὁ ἀρχιμανδρίτης. Ο *неизданныхъ канонахъ въ служебной Февральской греческой миней конца X вѣка Московской Синодальной Библиотеки № 181*. Ἐν Μόσχᾳ 1870, σ. 3, 15, 19.

2) И. В. Ягичъ, Памятники древнорусскаго языка, ἐν Πετρούπολει: 1886, τ. I, σ. 010.

3) Αὐτόθι σ. 055—059.

4) Αὐτόθι σ. 0127.—0133.

προετιμῶντο εἰ δὲ μὴ τοιοῦτοι ὑπῆρχον, οἱ μετὰ δευτέρας ὥδῆς ἠκρωτη-
ριάζοντο. Ἑλληνικὸν δὲ μηνῶν τοῦ μηνός Ὀκτωβρίου, γεγραμμένον
ἀναμεταξὺ τῆς δεκάτης καὶ τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐν καὶ
μόνον ἐγὼ τυχαίως διέτρεξα, τὸ φυλαττόμενον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ πα-
τριαρχείου τῆς Ἀλεξανδρείας (ἀριθ. παλ. 437), καὶ ἐξ αὐτοῦ κατ' ἐκλο-
γὴν ἀντέγραφα δύο κανόνων ὥδᾶς δευτέρας, ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἀνώνυμος
ἀκροστιχίδα ἔχει ταύτην· «Κάρπον τε καὶ Πάπυλον ἄσμασι στέφω»· εὗρε
δὲ τὸν αὐτὸν καὶ Βαρθολομαῖος ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἰωσήφ, ἄνευ μέντοι
δευτέρας ὥδῆς, ὡς φαίνεται· αὕτη δὲ ἡ ὥδῆ οὕτως εἶχεν·

Ῥδῆ β'. «Ἴδετε, Ἴδετε, ὅτι Θεὸς ἐγὼ εἰμι ὁ δουλωθέντα»:

Οὐ παρετράπητε | θύειν εἰδώλοις, ἄγιοι, | τῇ προτροπῇ τῶν δυσσεβῶν,
ἀλλ' εὐχῆ συντονωτάτῃ πρὸς Θεὸν | ἐλεπτύνατε ταῦτα,
στηλιτεύοντες αὐτῶν | τὴν ματαιότητα.

Νόμον φυλάττοντες | θεαρχικὸν οἱ μάρτυρες, | τὰ περιεείμενα κλοιᾷ
καὶ τὰς ἀλύσεις ὡσπερ κόσμον εὐπρεπῆ | περιφέροντες ὕμνον
ὁμοφρόνως τοὺς αὐτοὺς | ἐνδυναμοῦντα Χριστόν.

Τὴν πρὸς αὐτὸν ὕμῶν | στοργὴν Θεὸς ἀγάμενος | ἀγγελικαῖς ὡς ἀγαθὸς
ἐπιφανείαις ἐγκελεύεται θαρρεῖν | καὶ προσκαίρου θανάτου
εὐχερῶς καταφρονεῖν | διὰ τὴν ὄντως ζωὴν.

Θεοτοκίον.

Ἐγνωμεν, Κύριε, | ὅτι Θεὸς ὢν ἀναρχος | ἀρχὴν ἠνέσχου προσλαβεῖν
καὶ ἐκ παρθένου προελθεῖν δίχρα τροπῆς, | ἦν ἐφύλαξας πάλιν
ἀδιάφθορον ἀγνὴν | καὶ μετὰ γέννησιν.

Ὁ δεύτερος δὲ κανὼν ἐστὶ ποίημα Γερμανοῦ πατριάρχου τοῦ ὁμολογη-
τοῦ πρὸς τοὺς ἁγίους μάρτυρας καὶ νοταρίους Μαρκιανὸν καὶ Μαρτύριον
(κε'), καὶ ἐπειδὴ δευτέραν εἶχεν ὥδῆν, οἱ κατόπιν ἐπιθεωρηταὶ προετίμησαν
ὡς εἰκὸς ἀντ' αὐτοῦ τὸν ἄνευ τοιαύτης κανόνα τοῦ Ἰωσήφ, παραλαβόντες
ἐκ τοῦ ποίηματος ἐκείνου ἐν καὶ μόνον προσόμοιον στιχηρὸν τροπάριον,
τὸ νῦν δοξαστικόν. Τὴν δευτέραν ὥδῆν ὁ Γερμανὸς ἐπλεξεν οὕτως·

Ῥδῆ β'. «Πρόσεχε οὐρανὲ καί»:

Δώσωμεν | μεγαλωσύνην Κυρίῳ | τῷ ἀναδείξαντι
τῶν σοφῶν ἀθλοφόρων | τὴν μνήμην τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ.

Ὁμόφυχοι | καὶ ὁμόγνωμοι ὄντες | οἱ ἀθλοφόροι Χριστοῦ
ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας | τὸ αἷμα πιστῶς ἐξέχεαν.

Ἐκλάμψαντες | ὀρθοδοξίας ἀκτίσιν | οἱ τοῦ Χριστοῦ ἀθληταὶ
κακοδοξίας ὁμίχλην | ἐδίωξαν τῇ ἀθλήσει αὐτῶν.

Θεοτοκίον.

Ἄχραντε | Θεοτόκε παρθένε, | μόνη πανύμνητε
τὸν υἱόν σου δυσώπει | σωθῆναι τοὺς ἀνυμνοῦντάς σε.

Πλὴν δὲ τούτων ἔχω καὶ κανόνας ἀγνώστους Ἀναστασίου κοιαιστο-
ρος, Γεωργίου καὶ Θεοφάνους, ἔχοντας ὡσαύτως ὥδᾶς δευτέρας· ἀλλὰ περὶ
τούτων ἄλλοθι που λόγος ἐσται. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τοῖς ἐκδεδομένοις μηναιοῖς
ἁσμάτων, τῶν μετ' ἀκροστιχίδος, ὧν ἡ δευτέρα ὥδῆ λείπει, κατὰ τὴν
προτεταγμένην αὐτῶν ἀρίθμησιν, εὗρον ἐν τοῖς μέχρι τοῦδε παρ' ἐμοῦ
τυχαίως ἀναγνωσθεῖσιν ἀντιγράφοις ἑλληνιστὶ τέσσαρας μόνον, ὧν δύο τὸ
πρῶτον κεφάλαιον ἐδήλωσε· οἱ δὲ λοιποὶ εἰσιν οἶδε. Τῇ 19-ῃ Μαΐου μηνός
ἄδεται κανὼν τοῦ Θεοφάνους εἰς τὸν ἱερομάρτυρα Κυπριανὸν καὶ τοὺς σὺν
αὐτῷ μαρτυρήσαντας· καθὰ δὲ προσηλώθη, λείπουσιν ἐκ τῆς ἀκροστιχίδος
αὐτοῦ στοιχεῖα πέντε, δῆλον οὕτω ποιῶντα, ὅτι τροπάρια τοῦ κανόνος ἐξέ-
πεσαν ἰσαριθμᾶ, ἃ τὴν δευτέραν τοῦ ποίηματος ὥδῆν ἀπετέλουν· ταύτην
ὁμῶς ἀνεῦρον ἐν τινὶ κώδικι τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς βιβλιοθήκης (ἀριθ. 241
τῆς Σαββαίτικῆς συλλογῆς) καὶ ἐν ἑτέρῳ τῆς πατριαρχικῆς Ἀλεξανδρινῆς
βιβλιοθήκης, τῆς ἐν Καίρῳ (ἀριθ. παλ. 436, φ. 69)· ἀμφοτέρω δὲ τάντι-
γραφα συγχρονίζουσιν. Ἡ δευτέρα τοίνυν ὥδῆ τοῦ κανόνος εἶχεν οὕτως·

Ῥδῆ β'. «Πρόσεχε οὐρανὲ καὶ λαλήσω»:

Ἰαμα | ψυχικῶν νοσημάτων | ταῖς σαῖς παράσχου λιταῖς
τοῖς ὕμνοσίν σου πίστει | τὴν μνήμην, θεεῖ Πατρίκιε.

Κόσμιος | ἱερεὺς ἀνεδείχθης, | πεφοιγημένην στολὴν
αἵματι μαρτυρίου | φορέσας, ἐνδοξε Μένανδρε.

Ἰθυον | τὴν ζωὴν μου, παμμάκαρ | ἱερομάρτυς Χριστοῦ,
ὡς ἔχων παρρησίαν, | Πολύαινε παμμακάριστε.

Ὀχημα | πρὸς Θεόν σοι τὸ ξίφος, | δι' οὗ ἐτμήθης, σοφέ,
ἀναδέδεικται, μάκαρ | Ἀκάκιε ἀξιάγαστε.

Θεοτοκίον.

Νύμφην σε | τοῦ Θεοῦ, Θεοτόκε, | ἡ παμμακάριστος
τετρακτὺς τῶν μαρτύρων | ἀνδρείως καθωμολόγησεν.

Τῇ 20-ῇ τοῦ αὐτοῦ μηνός ἄδεται πρὸς τὸν μάρτυρα Θαλλέλαιον
ἄσμα, οὗ ἡ ἀκροστιχίς· «Τὸν Θαλλέλαιον εὐφημεῖν θέμις Ἰωσήφ»· ἀλλὰ
διὰ τὴν ἀποβολὴν τῆς δευτέρας ὥδῆς ὑπὸ τῶν ἐπιθεωρητῶν ἠκρωτηριάσθη
τῶν μηναιῶν καὶ αὕτη ἡ ἀκροστιχίς, ἦν πλήρη τὰ ῥηθέντα χειρόγραφα

περιέχουσιν οὕτω· «Τὸν κ[λεινόν] Θαλλέλαιον εὐφημεῖν θέμις· Ἰωσήφ»¹
ἔχουσι δὲ ταῦτα καὶ τὴν ἀποβληθεῖσαν ὑστερον ὥδην, ἧς τὸ κείμενον ὧδε·

Ῥδὴ β'. «Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ θνατῶν»:

Λάμπων, μακάριε, | ταῖς φωταυγέσιν ἀρεταῖς
ιατρικῆ πείρα καὶ Θεοῦ | χάριτι θεία σωμάτων
ψυχῶν τε πᾶσαν νόσον | μακρὰν ἐποίησας ἀνθρώπων ἐν πίστει,
θαυμαζόμενος εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ.

Ἐρρει μελίρρυτον | νᾶμα ἢ γλῶσσά σου, σοφέ,
τῆς ἀληθοῦς πίστεως Χριστοῦ | καὶ ἀπιστίας πικρίαν
ἐδίδωξεν ἐμφρόνως | τῶν ἀκουόντων καὶ γνώμη ἀπλάστῃ
δεχομένων ἐπιγνώσεως τὸ φῶς.

Ἴνα σε Κύριον | ὁμολογήσῃ τοῦ παντός
ὁ ἀληθῆς μάρτυς σου, Χριστέ, | δικαστικῶν προβλημάτων
παρίσταται καὶ φέρει | τὰς ἐκ σιδήρου πικρὰς διαθέσεις,
δυναμούμενος τῷ κράτει σου σαφῶς.

Νοῦν ἀνεπτέρωσας | πρὸς τὸν ποδούμενον Χριστόν
καὶ τῶν δεινῶν τὰς ἐπιφορὰς | ὡς ἄλλου πάσχοντος, μάρτυς,
ὑπέφερες γενναίως | τὰς ἀντιδόσεις προβλέπων τὰς θείας,
ἃς παρέσχεν σοι, Θαλλέλαιε, Θεός.

Ῥλος τῷ πνεύματι | τῷ παναγίῳ φωτισθεῖς,
εἰδωλικῆς ἔλυσας νυκτός | τὴν ἀγνωσίαν καὶ πᾶσιν
ἀκτῖνας ἰαμάτων, | μάρτυς θεόφρον, ἀπήστραψας· ὅθεν
τὴν φωσφόρον σου τιμῶμεν ἑορτήν.

Θεοτοκίον.

Νόμον ἐτύπου σε | ἢ θεοφώτιστος σκηνῆ
καὶ κιβωτός, ἄχραντε ἀγνή, | ἢ μαννοδόχος τε στάμνος,
ἢ πάγχρυσος λυχνία· | τὸ θεῖον πῦρ γὰρ ἐβλάστησας φαῖνον
τοῖς ἐν σκότει καθημένοις τῶν δεινῶν.

Μετὰ τὰ περὶ δευτέρας οὕτως ὥδης εἰρημένα πολυπραγμονητέον, ὡς εἰ-
κόσ, καὶ περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ αἰτίου τῆς ἀποβολῆς αὐτῆς ἐκ τῶν μετα-

γενεστέρων μηναιῶν. Ἐπισκοποῦντες οὖν ἅπαντα τὰ σήμερον ἐν χρήσει παρ' Ἑλληνισι μηναιᾶ παρατηροῦμεν, ὅτι τῶν ἐν αὐτοῖς κανόνων οἱ πλείους ποιήματά εἰσιν Ἰωσήφ καὶ Θεοφάνους τῶν ὑμνογράφων· δευτέραν δὲ τάξιν ἐπέχει κατὰ τὸ ποσὸν αὐτῶν ὁ ποιητῆς Ἰωάννης μοναχός (ὁ Δαμασκηνός), τρίτην δὲ Γεώργιος ὁ Νικομηδείας ἀρχιεπίσκοπος, τετάρτην δὲ Ἀνδρέας ὁ Κρήτης καὶ Κοσμάς ὁ Μαΐουμα, πέμπτην δὲ Ἰγνάτιος καὶ Γερμανός οἱ πατριάρχαι καὶ Κλήμης ὁ Στουδίτης· ἄλλων δὲ τινῶν ὀνόματα σιγῇ παρέρχομαι· μόλις γὰρ αὐτῶν κανῶν εἰς ἐν τοῖς μηναιῶσι ὑπάρχει τοῖς σημερινοῖς· ὅθεν εὐεξήγητον ἀποκαθίσταται τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ τυπικῷ (κεφ. ζ'): «Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο, φησὶν, ὅτι εἴπερ ἔχει τὸ μηναιῶν ἐν μνήμῃ ἁγίου τινὸς κανόνας διαφόρων ποιητῶν, εἰ μὲν ἐστὶ κανὼν ὁ τοῦ κυροῦ Κοσμά, προκριτέος· εἰ δὲ τοῦ κυροῦ Ἰωάννου καὶ ἐτέρων, ὁ τοῦ Ἰωάννου προκρίνεται· εἰ δὲ τοῦ κυροῦ Θεοφάνους καὶ ἐτέρων, ὁ τοῦ κυροῦ Θεοφάνους προκρίνεται· προτιμητέος γὰρ ἐστὶ τῶν ἄλλων· εἰ δὲ τοῦ κυροῦ Ἰωσήφ, οὗτος τῶν λοιπῶν προτετίμηται ποιητῶν». Πότε δὲ τὸ σημεῖωμα τοῦτο συνετάχθη, παντελῶς ἄγνωστον ἐμοί· ἀλλ' οὐχ ἤττον φαίνεται μοι γεγραμμένον ἐπὶ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπειδὴ τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀντιγεγραμμένα μηναιᾶ συνεμπεριέχουσιν ἔσθ' ὅτε διαφέροντας κανόνας εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἅγιον, τὸν μὲν ὑστερον τοῦ δέ, παντελῶς ἀνάμικτον ἢ δι' ἁσμάτων ἑτεροειδῶν ἀνακοπτόμενον· καὶ τοῦτο σημεῖον ἴσως, ὅτι τὰ τοιαῦτα καθολικὰ ἢ μερικὰ καὶ τοπικὰ μηναιᾶ κιβωτός ἦσαν οἰονεὶ πάσης τῆς ἐγνωσμένης ἀγιολογικῆς ὑμνολογίας, ἐν' οὕτω χρησιμεύωσι καὶ διὰ πανηγύρεων τελετὰς καὶ διὰ σπουδὰς ὑμνολογικάς· τὰ μέντοι μεταγενέστερα μηναιᾶ, πάντα μὲν οὐχί, μόνα δὲ τὰ διατεταγμένα κατὰ καιροῦς ἐν Κωνσταντινουπόλει, τύπον ἔχουσιν ἀπλῶς ἱερουργικόν, καὶ διὰ τοῦτο, καθὰ φαίνεται, συμπαρουσιάζονται τεταγμένα κατὰ τὸ μεταξὺ μετερρυθμισμένον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τυπικόν ἐπ' εὐχερεῖ τῶν ψαλτῶν χρήσει, ἵνα μὴ τῆς ἀκολουθίας τελουμένης ἀνατρέχωσιν εἰς τε τὸ τυπικόν καὶ τὰ λοιπὰ βιβλία, οἷον τὸ κονδακάριον, τὸ εἰρμολόγιον, τὸ στιχηράριον, τὸ προφητολόγιον, τὸν ἀπόστολον καὶ τὸ εὐαγγέλιον· ἀλλ' ἢ τοιαύτη διάταξις ὀριστικῶς οὐ μόνον ἀπέρριψε τὴν δευτέραν ὥδην, ἀκρωτηριάσασα πάμπολλα ποιήματα, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς ἐφήρμοσε τοῦ τυπικοῦ σημειώματος τὴν προτροπὴν εἰς τὴν αἴρεσιν ἁσμάτων τῶνδε ἢ τῶνδε τῶν ποιητῶν, γενομένη φανερῶς οὕτως αἰτία τῆς καταδίκης καὶ τῆς ἀπωλείας ἁσμάτων γνωστῶν ἢ ἀγνώστων ἁσματογράφων.

1) Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς οὐ πάσας ἠνώρθωσε τὰς ἀκροστιχίδας· ἐνταῦθα γὰρ ἠδύνατο προσθεῖναι τὸ σφζόμενον ἐν τῷ κανόνι Κ, καὶ σιγμὰς δύο διὰ τὰ λείποντα γράμματα. Ἐν ἄλλῳ δὲ τινι τόπῳ (Μαρτ. κζ') κανόνος ἀκροστιχίς ἀπαιτεῖ μίαν ἔτι συλλαβὴν, ἣν αὐτὸς ὁ κανὼν ἐν τοῖς τροπαρίοις ἔχει, τὴν συλλαβὴν τῆς: «Τὸ [τῆς] Ματρῶνης ἔνθεον μέλπω κλέος». Ἡ αὕτη ἀμέλεια παρατηρεῖται καὶ ταῖς ἀκροστιχίσι τῶν ἐν τῇ Παρακλητικῇ κανόνων.

Πάντως ὅμως ἡ τῆς δευτέρας ᾠδῆς ἀποβολὴ φαίνεται βαθμιαίως ἀρξαμένη, καθὼς ἐκ τῶν παρὰ Jagić ἐκδεδωμένων σλαβικῶν εἰκάζω μηναιῶν νομίζω δὲ μάλιστα, ὅτι τῆς ἀποβολῆς ἡ ἀρχὴ δύναται καθορισθῆναι περὶ τὸ μέσον ἢ ἀκμαζούσης τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε περιώ-
 νυμος ἀρχιερεὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν βίον ἤγειν, Ἰωάννης ὁ Εὐχαίτων, ὅστις ἐν τοῖς τότε πράγμασι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς καὶ τοῖς ἐκπαιδευτικοῖς μεγάλην ἤσκησεν ἐπίδρασιν¹. ὅσοι γὰρ τῶν ἐκεῖ τότε περὶ αὐτὸν κανόνας ἄσματούχοι συνέθεντο, παρουσιάζονται τούτους δημοσιεύοντες ἄνευ ᾠδῆς δευτέρας, οἷον Μιχαὴλ ὁ Ψελλός καὶ μάλιστ' αὐτὸς ὁ γονιμώτατος Ἰωάννης ὁ Εὐχαίτων, οὗ τῶν κανόνων οὐδεὶς ἐμπεριέχει τοιαύτην, οὔτε ὁ πρὸς τοὺς τρεῖς ἱεράρχας ἀνατεθείς, οὔτε οἱ λοιποὶ πολυαριθμότατοι πρὸς τὴν Θεοτόκον καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους ἀνέκδοτοι κανόνες αὐτοῦ· ὑπάρχουσι δὲ καὶ τρία τοῦ Εὐχαίτων ἐπιγράμματα προσοχῆς ἄξια.

Εἰς τὰ δωρηθέντα μηναιῖα εἰς Εὐχαίτα.

Ἰγμων ἐπελθὼν ἡμερησίων βίβλους,
 πᾶσάν τε τούτων τὴν γραφὴν ἐπίξεσας,
 καὶ χεῖρα καὶ νοῦν ὡς ἐνὴν καταρτίσας,
 δῶρον φίλον δίδωμι καὶ μάλα πρέπον
 τῷ προστατοῦντι τῷ τόπῳ στεφηνόρῳ,
 ὃς ἐνδον οἰκεῖ τῆσδε τῆς ἐκκλησίας·
 δι' οὗ τύχοιμι τῆς ἀκηράτου βίβλου
 τῆ χειρὶ τοῦ πλάσαντος ἐγγεγραμμένους.

Εἰς τὰ αὐτά.

Οὐ πολλὰ μὲν, κράτιστα πάντα δ' ἐνθάδε·
 οὐκ ἂν γὰρ εὖροις ἀλλαχοῦ τὰ βελτίω·
 ἐβουλόμην δὲ ταῦτα μὲν τύπους μένειν,
 ἀντιγράφων εἶναι δὲ τὴν ὑπουργίαν.

Εἰς τὰ διορθωθέντα βιβλία.

Καλὴν δεδωκὼς ταῖς βίβλοις ὑπουργίαν,
 αὐτὸς πονηρὰν ἀντιλαμβάνω χάριν·
 τῶν μὲν γὰρ ἤδη τὰς νόσους ἰασάμην,
 ἐγὼ δὲ συντέτηκα καὶ κακῶς ἔχω,
 κόπων τὸ σῶμα συντριβεῖς ἀμετρία·

1) Ἰωάννης ὁ Εὐχαίτων ἐκηρύχθη μετὰ θάνατον ἀμέσως ἅγιος πατὴρ τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὴν ἄσματούχην ἀκολουθίαν αὐτοῦ, ψαλλομένην ἐν Κ' πόλει τὸ παλαιὸν τῆ 5-ῃ ὀκτωβρίου, συνέθετο Θεόδωρος ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ, κουβικουλάρης (ἢ κοιτωνίτης) καὶ βασιλικὸς νοτάριος. Pitra, Hymnographie de l'église grecque, σ. 83. Τοῦ αὐτοῦ, Codices manuscripti Palatini, σ. 68.

ἀλλ' οἱ τρυφῶντες ἐν πόνοις ἀλλοτριῖς
 καὶ ταῖς ἐμαῖς πλέοντες εὐδία ζάλαις,
 πρὸς Κύριον μέμνησθε τοῦ κεκμηκότος¹.

Τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα, ἃ πρὸς τὰ μηναιῖα τὰ παρ' αὐτοῦ δωρηθέντα τῆ ἐκκλησίᾳ τῶν Εὐχαίτων ἀναφέρονται, παρουσιάζουσι τὸν Ἰωάννην ἐπιδιορθωτὴν αὐτῶν· οἱ δὲ ἦσαν αἱ διορθώσεις, οὐ λέγουσι τὰ ἐπιγράμματα. Ἀφορμὴν ὅμως ἐκ τῶν ἀντιγράφων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ λαμβάνων εἰκάζω, ὅτι πιστῶς ὁ Ἰωάννης ἀκολουθήσας τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διάταξιν ἐφήρμοσεν ἐν αὐτοῖς, ὅσον ἠδύνατο, τὴν περὶ τοὺς κανόνας ἀρξαμένην τότε συνήθειαν, ὃ ἐστὶ τὴν βαθμιαίαν ἀποβολὴν τῆς δευτέρας ᾠδῆς καὶ τὴν διορθωσιν λέξεων, ἐνθα τάντιγραφόμενα τῶν ἀντιγράφων ἦσαν ἡμαρτημένα.

Τελευταῖον δὲ τίνες οἱ λόγοι τῆς ἐκβολῆς τῶν δευτέρων ᾠδῶν; τὸ γ' ἐπ' ἐμοὶ τὸ ζήτημα τοῦτο δυσερμήνευτον ἐστὶ διὰ τὴν ἀπορίαν ἐγγράφων μαρτυριῶν. Σφύζεται μὲν ἔντυπος μία καὶ μόνη γνωστὴ μοι μαρτυρία, αὐτὴ ἡ τοῦ Νικοδήμου, πρὸς ἣν ὁ Βαρθολομαῖος ἀνεφέρθη προσθεῖς τὸ ὅτι ἀφήρηται ἡ δευτέρα ᾠδὴ, «ὡς τεταγμένη νὰ ψάλληται ἐν μόνῃ τῇ μεγάλῃ τεσσαρακοστῇ» τοῦ Τριφδίου, γινώσκωμεν ὅμως, ὅτι ἔξω τῶν ἐν τῷ Τριφδίῳ δευτέρων ᾠδῶν, αἱ δεύτεραι τῶν ἐν τῷ παλαιῷ μηναιῷ μέχρι τῆς δυσκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐψάλλοντο, καὶ ὅτι ἔκτοτε μέχρι τοῦ νῦν οὐ ψάλλονται. Οἰκείαν μὲν ὁ Νικοδήμος οὐ διατυποῖ γνώμην, παραφράζει δ' ἀπλούστατα χωρίον, ὃ καὶ ἐρμηνεύει, Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον· «Προτείνει δέ, φησὶν, ἀπορίαν ὁ σοφὸς Θεόδωρος, ὁ καλούμενος πτωχὸς Προδρόμος, ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς τρίτης ᾠδῆς τοῦ κανόνος τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ, καὶ λέγει· διὰ τί ὁ Κοσμάς καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης καὶ οἱ λοιποὶ μελωδοί, οἱ τῶν πανηγυρικῶν κανόνων τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν καὶ ἁγίων ἑορτῶν ποιηταί, δὲν μεταχειρίζονται εἰς τοὺς κανόνας τῶν τὴν δευτέραν ᾠδὴν ταύτην, ἀλλὰ ὑπερβαίνοντες αὐτὴν τροπαρολογοῦσι τὴν τρίτην ᾠδὴν; Λύων οὖν τὴν ἀπορίαν (ὁ Θεόδωρος) λέγει, ὅτι διὰ τοῦτο οἱ ἀνωτέρω θεσπέσιοι μελωδοὶ δὲν συμπαραλαμβάνουσι τὴν δευτέραν ταύτην ᾠδὴν, ἐπειδὴ καὶ εἶναι ἀνάρμοστος ἡ ὑπόθεσις τῆς ᾠδῆς ταύτης εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἄσματούχων κανόνων αὐτῶν· οἱ μὲν γὰρ κανόνες αὐτῶν ἔχουσι ὕψος καὶ ἰδέαν χαροποιᾶν, ἑορταστικῆν καὶ πανηγυρικῆν, καθότι μουσουργοῦν-

1) Leonis Allatii, De libris et rebus ecclesiasticis Graecorum, σ. 79. Iohannis Euchaitorum metropolitae quae in codice Vaticano graeco 676 supersunt ἐκδ. P. de Lagarde. Gottingae 1882, σ. 50—51.

ται και ψάλλονται εις υποθέσεις χαρμωσύνους και κοσμοσωτηρίους· καν γάρ και αυτά τὰ ἄχραντα πάθη τοῦ Κυρίου ἀναφέρουσιν εις τοὺς κανόνας των και τὰ ἐμπύσματα και τὰ βράπισματα και τὸν σταυρὸν και τὸν θάνατον και τὴν ταφήν, ἀλλ' ὁμως και ταῦτα ἔχουσι μαζί με τὸ φοβερόν σμιγμένον και τὸ χαροποιόν, διατι ἀναγεννώσι και ἀναπλάττουσιν ὅλην τὴν κτίσιν. Ἡ δὲ δευτέρα ὠδὴ εἶναι ἐκ τούναντιον ὅλη σκυθρωπή, ὅλη φοβερικὴ, χωρὶς νὰ ἔχη σμιγμένον κανένα χαροποιόν· ἀναφέρει γὰρ πῶς ἡ σαίταις τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ θέλουν μεθύσουν ἀπὸ αἷμα, πῶς ἡ μαχαίρα του θέλει φάγη κρέατα, πῶς θέλει ἐξαποστειλῆ ὀδόντια θηρίων διὰ νὰ ἀρανίσουν τοὺς παραβάτας τῶν ἐντολῶν του, και πῶς φωτία ἀναμμένη εὐγαίνει ἀπὸ τὸ πρόσωπόν του· και ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἀναφέρει φοβερά και τρομερά. Διὰ τοῦτο λοιπὸν οἱ μὲν πανηγυρικοὶ και χορευτικοὶ μελωδοί, ἄλλης ιδέας και υποθέσεως ὄντες, παραιτοῦσι τὴν δευτέραν ταύτην ὠδὴν· οἱ δὲ ἄσματογράφοι, οἱ τὰ τριῶδια συγγράψαντες (ὅποιοι εἶναι ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης και ὁ κυρὸς Ἰωσήφ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ και Θεσσαλονίκης χρηματίσας ἐπίσκοπος, πρὸς ὃν ὁ αὐτάδελφός του Θεόδωρος ἀφιερώνει τὰ ἐν τῇ Ὀκτωήχῳ παρ' αὐτοῦ ποιηθέντα ἀντίφωνα και ἀναβαθμούς), οὗτοι, λέγω, μεταχειρίζονται και τὴν δευτέραν ταύτην ὠδὴν εις τὰ τριῶδια των, κατὰ τὸν ἀρμόδιον καιρὸν, ἡγουν κατὰ τὰς νηστίμους ἡμέρας τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, ὅταν ὁ στεναγμὸς και ἡ συντριβὴ τῆς καρδίας και τὸ δάκρυον σπουδάζεται ἀπὸ τοὺς χριστιανούς· φοβερίζοντες γὰρ και αὐτοὶ διὰ τῆς ὠδῆς ταύτης τὰς ψυχὰς τῶν ἁμαρτωλῶν, φέρουσιν αὐτὰς με τὰ φοβερικὰ ἐκείνης λόγια εις ἐπιστροφὴν και μετάνοιαν»¹. Και οὕτω μὲν ὁ Νικοδήμος ἠρμήνευσε τὴν περὶ δευτέρας ὠδῆς ἀπόφανσιν τοῦ Προδρόμου· σαφέστερον δὲ περὶ τοῦ πράγματος ὠμίλησεν ἐν ἄλλῳ τινὶ τόπῳ, εἰπὼν· «Ἡ αἰτία δὲ διὰ τὴν ὁποίαν δὲν τροπαρολογοῦσι τὴν δευτέραν ταύτην ὠδὴν οἱ ἱεροὶ μελωδοί, ὁ Κοσμάς, λέγω, και ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, εις τοὺς ἄσματικούς των κανόνας, εἶναι αὐτὴ κατὰ τὸν σοφὸν Θεόδωρον· διότι ἡ μὲν ὑπόθεσις τῶν ἄσματικῶν αὐτῶν κανόνων εἶναι χαροποιὰ και ἑορταστικὴ, καθότι ψάλλονται εις υποθέσεις και ἑορτὰς χαρμωσύνους· ἂν γὰρ και αὐτὰ τὰ πάθη ἀναφέρωσι και τὸν σταυρὸν και τὴν ταφήν, ἀλλ' ὁμως και ταῦτα ἔχουσι μαζί με τὸ φοβερόν και τὸ χαροποιόν· διότι ἀναπλάττουσιν ὅλην τὴν κτίσιν· ἡ δὲ ὑπόθεσις τῆς δευτέρας ταύτης ὠδῆς εἶναι ἐκ τοῦ ἐναντίου ὅλη σκυθρωπή, ὅλη φοβερικὴ, χωρὶς νὰ ἔχη σμιγμένον κανένα χαροποιόν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν οἱ μὲν πανηγυρικοὶ και χορευτικοὶ μελωδοὶ ἄλλην ιδέαν και ὑπόθεσιν ἔχοντες, χαροποιῶν,

1) Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου κήπος χαρίτων, ἤτοι ἔρμηνεία γλαφυρὰ εις τὰς θ' ὠδὰς τῆς στιχολογίας, ἐκ διαφορῶν συνερανισθείσα. Βενετίσιν 1819, σ. 20.

παραιτοῦσιν ὡς πενθικὴν τὴν δευτέραν ταύτην ὠδὴν· οἱ δὲ ἄλλοι ἄσματογράφοι, οἱ τὰ τριῶδια συγγράψαντες, οὗτοι μεταχειρίζονται και τὴν δευτέραν ὠδὴν εις τὰ τριῶδια των, κατὰ τὸν ἀρμόδιον καιρὸν· ἤτοι κατὰ τὰς νηστίμους ἡμέρας τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, ὅταν ὁ στεναγμὸς και ἡ συντριβὴ τῆς καρδίας και τὸ δάκρυον σπουδάζεται ἀπὸ τοὺς χριστιανούς· φοβερίζοντες γὰρ και αὐτοὶ διὰ τῆς ὠδῆς ταύτης τὰς ψυχὰς τῶν ἁμαρτωλῶν, φέρουσιν αὐτὰς εις ἐπιστροφὴν και μετάνοιαν· ὅθεν τὴν ὠδὴν ταύτην προμαρτυρίαν και διαμαρτυρίαν και ἔλεγχον κατὰ τῶν Ἰουδαίων ὀνομάζει ὁ Ζωναράς, και οὐχι ἄσμα εις Θεόν, ἵνα ἐὰν οἱ Ἰσραηλιταὶ παραβῶσι ταύτην, μὴ ἔχουσι νὰ ἀποκρίνωται, ὅτι τινὰς δὲν μᾶς εἶπε πρότερον και νὰ διορθωθῶμεν· διὰ τοῦτο και προεἶπεν εις τὸν Μωυσῆν ὁ Θεός· ἵνα γένηται μοι ἡ ὠδὴ κατὰ πρόσωπον μαρτυροῦσα (ἤτοι ἐλέγχουσα) ἐν οἰσὶ Ἰσραὴλ»¹. Ταύτην μὲν οὖν τὴν ἔρμηνείαν, ὡς ὁ Νικοδήμος ἔγραψεν ἐξ ἀρχῆς, ἀλλοιωθεῖσαν ἐνιαχοῦ λεκτικῶς, εὐρίσκομεν και ἐν ἐπισήμῳ τινὶ βιβλίῳ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐνθα τὸ συγγραφῆς ὄνομα παρεσιωπήθη· διὸ και πείθεται τις, ὅτι πάντες οὕτω πιστεύουσιν, ὡς ὁ Νικοδήμος ἠρμήνευσε τὰ περὶ τὴν δευτέραν ὠδὴν². Ὅπόθεν εὐδὴλον, ὅτι ἀπὸ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου μέχρι ἡμῶν ἐμορφώθη παράδοσις περὶ τοῦ δευτέραν ὠδὴν διὰ τοὺς πανηγυρικούς, ὡς λέγεται, κανόνας οὐδέποτε γεγράφθαι παρὰ τῶν ὑμνωδῶν. Ἄλλ' ὅτι τὴν τοιαύτην παράδοσιν ἐσφαλμένην ἐν τῷ προλόγῳ τῶν μηναιῶν ὑπέδειξεν ὁ Βαρθολομαῖος εἶναι ὀρθοίς ἐκ τινῶν ἀκροστιχίδων, εἶδομεν³· εἶδομεν δ' ὡσαύτως, ὅτι και φανερῶς οὐχ ὑπετύπωσε τὴν περὶ τούτου γνώμην αὐτοῦ, ἅτε δὴ γράψας τὸ «ὑποτίθεται, ὅτι ὑμνωδοὶ τινες εἶχον μὲν τροπαρολογῆσαι και τὴν δευτέραν τῆς στιχολογίας ὠδὴν, ἀφῆρηθη ὁμως ἔπειτα»· ἀλλ' εἶδομεν ἐπίσης ὅτι πραγματικῶς ἀπειράριθμοι τῶν χαρμωσύνων κανόνων ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τῶν ὑμνογράφων μετ' ὠδῆς ἐγράφησαν δευτέρας, και ὅτι μέχρι τῆς δυοκαίδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐν τοῖς μηναιῖς ὑπῆρχεν αὐτὴ. Ἐχόμενον οὖν ὅπως ἐρευνηθῆ τῆς παραλείψεως αὐτῆς ἡ αἰτία διὰ λόγους ἐπιστημονικούς, βασιανισθῆ δὲ και τὸ ἔρμηνευθῆν ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου διδάγμα τοῦ Προδρόμου.

1) Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου ἑορτοδρόμιον, ἤτοι ἔρμηνεία εις τοὺς ἄσματικούς κανόνας τῶν δεσποτικῶν και θεομητορικῶν ἑορτῶν. Ἐν Βενετίᾳ 1836, σ. κκ'.

2) Τυπικὸν ἐκκλησιαστικόν, κατὰ τὴν τάξιν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐκδοθὲν τὸ πρῶτον παρὰ Κωνσταντίνου πρωτοψάλτου. Βενετία 1884, σ. 332.

3) Τὴν ἐκ παλαιοῦ τῆς δευτέρας ὠδῆς ὑπαρξίν ἐν τοῖς κανόσι τῶν χαρμωσύνων ἑορτῶν ὑπεστήριξεν ἐσχάτως ὁ σοφὸς Εὐστάθιος ὁ Βουλισμᾶς, ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας [Ἐκκλησ. Ἄληθ. τ. XII, 1893, σ. 360], προσκομίσας τινὰ πρόχειρα παραδείγματα· και λέγει ὅτι «βεβαίως ἡ παράλειψις τῆς β' ὠδῆς ἤρξατο ἐπὶ Γεωργίου τοῦ μελωδοῦ, ὅστις ἄλλοτε ἐποίησε δευτέραν ὠδὴν και ἄλλοτε ὄχι»· ὅπερ ἀπαράδεκτον, ὡς δείκνυσι καθόλου τὸ σχεδιάσμα τοῦτο.

Στέρωμα τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς συγγραφῆς Θεοδώρου τοῦ Πρόδρομου, πρὸς ἣν ὁ Νικόδημος ἀναφέρεται· τεμάχιον δὲ μικρὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζωναρά, πρὸς ὃν ὡσαύτως ὁ Νικόδημος ἀναφέρεται, περιέχεται προχείρως ἐν τῷ μεγάλῳ ἐυχολογίῳ τοῦ Goar, ὅστις ἐρωτᾷ¹: Quid est quod Græci post primum quodlibet canonum canticum, omisso secundo, tertium confestim subjiciunt? Respondet Zonaras: παραλιμπάνεται δὲ ἡ δευτέρα ᾠδή, ὅτι οὐχ ὕμνος ἐστὶ πρὸς Θεόν, ἀλλὰ προμαρτυρία πρὸς Ἰουδαίους καὶ ἀπειλή καὶ ἔλεγχος τῆς πονηρίας αὐτῶν καὶ τῶν μελλόντων αὐτοὺς καταλήψεσθαι κακῶν προαγόρευσις· ᾠδὴ δὲ λέγεται, ὡς προκήρυξις τῶν ἐπαχθησομένων κακῶν τοῖς Ἰσραηλίταις, διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν καὶ κακίαν, καὶ τῶν περιπαθῶν σφοδρὰ προαγόρευσις, ἃ τραγωδίαν ποιῶσιν· αἰοῖδῃ γὰρ καὶ ᾠδῇ καὶ ὕμνος καὶ προσευχὴ ἐκλήθη, ὅτι περιπαθῶς καὶ θρηνηδῶς ὀφείλουσι γίνεσθαι καὶ ἐκ συντετριμμένης καρδίας». Ἐκ ταύτης μὲν οὖν τῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς ῥηθείσης νικοδημείου παραφράσεως ἐγὼ πορίζομαι ταῦτα· πρῶτον μὲν, ὅτι Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος καὶ Ἰωάννης ὁ Ζωναράς ἀκριβῶς ἐγίνωσκον, ὅτι Κοσμάς καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός δευτέραν ᾠδὴν οὐκ εἰσήγαγον εἰς τοὺς πανηγυρικοὺς αὐτῶν κανόνας. Ζητήσαντες οὖν ὁ τε Θεόδωρος καὶ Ἰωάννης ὁ Ζωναράς ἐρμηνεύσαι τοὺς λόγους, δι' οὓς ἐξ ἀρχῆς ἐκαῖνοι τὴν δευτέραν οὐ συνέγραψαν ᾠδὴν, ἐπίστευσαν ὅτι τούτους ἀνεῦρον ἐν τῷ σκοπῷ δι' ὃν ἡ δευτέρα τοῦ Μωυσέως ᾠδὴ συνετέθη. Νομίζω δ' ὅμως ὅτι σφάλλονται· ἐξω γὰρ τοῦ Κοσμά καὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ, πολλοὶ τῶν ὕμνων ἐποίησαν κανόνας ἁσματικούς καὶ μετ' ᾠδῆς δευτέρας καὶ τοιαύτης ἄνευ, οἷος ὁ παλαιότερος αὐτῶν Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, ὅστις ἐξω τοῦ μεγάλου περιφήμου κανόνος, ἐποίησε κανόνα πανηγυρικόν, μέγαν ὡσαύτως, διὰ τὴν τρίτην τοῦ Φεβρουαρίου μηνός, ὅτε Συμεῶν ὁ θεοδόχος ἐορτάζεται καὶ ἡ προφήτις Ἄννα· συναριθμοῦντα τροπάρια μετὰ τῶν ᾠδῶν ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν, ὧν εἴκοσι καὶ πλεον ἀποτελοῦσι τὴν δευτέραν ᾠδὴν, ἢ καὶ μετὰ τοῦ λοιποῦ ποιήματος ἐψάλλετο μέχρι τέλους τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος². Νομίζω τοίνυν, ὅτι Θεόδωρος καὶ Ζωναράς ὑπετύπωσαν ἀπλοῦστατα γνώμην περὶ τῆς τοιαύτης ᾠδῆς, οἷαν ἡ θεολογικὴ παιδείσις ἐν τοῖς χρόνοις αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διέδιδεν, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε τὰ καθολικὰ μηναιῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐμφανίζονται σπανίως ἔχοντα τὴν δευτέραν ἐν τοῖς κανόνισιν ᾠδὴν. Τότε δὲ πιθανῶς προσετέθη ἐν τῷ εἰρμολογίῳ τὸ σημεῖωμα τοῦτο· «Ἰστέον ὅτι ἡ δευτέρα ᾠδὴ (τῆς

1) Ἐκδόσεως Βενετίας 1733, σ. 352.

2) Αρχμ. Ἀμφιλοχίου, Ο неизданныхъ канонахъ въ служебной Февральской греческой миней, σ. 1—15.

στιχολογίας) οὐδέποτε στιχολογεῖται, εἰ μὴ ἐν μόνῃ τῇ μεγάλῃ τεσσαρακοστῇ· μετὰ δὲ τὴν τρίτην στιχολογοῦμεν αὐτὴν ἕως τέλους». Δεύτερον δὲ περίσυμα τῆς νικοδημείου παραφράσεως τοῦτ' ἐστίν· ὅτι Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος καὶ Ζωναράς ὁ Ἰωάννης ἐξεφράσθησαν ῥητῶς, ὅτι «καὶ οἱ λοιποὶ μελωδοί, οἱ τῶν πανηγυρικῶν κανόνων τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν καὶ ἀγίων ἐορτῶν ποιηταί, δὲν μεταχειρίζονται εἰς τοὺς κανόνας τῶν δευτέραν ᾠδὴν, ἀλλ' ὑπερβαίνοντες αὐτὴν τροπαρολογοῦσι τὴν τρίτην ᾠδὴν»· διὸ καὶ κατωτέρω μνημονεύεται φανερώς Ἰωσήφ ὁ ὕμνογράφος, ὡς γράψας ᾠδὰς δευτέρας μόνον εἰς τριῶνδια. Φανερόν οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι περὶ τὸ τέλος τῆς δυσκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος οἱ κορυφαῖοι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἁσματολογίας ἀγνόησαντες ταύτης τὴν ἱστορίαν ἐψευδολόγησαν ἀναισθήτως, διδάσκαλοι παραδόσεως ἐσφαλμένης ἄχρις ἡμῶν ἐπικρατούσης ἀποβάντες. Ὅτι δὲ τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα ψευδῶς ἔχουσιν, ὁ ἀναγνώστης τῶν προτεταγμένων κεφαλαίων ἐγνώρισεν ἤδη· Ἀνδρέας μὲν γὰρ ὁ Κρήτης εἰς κανόνας πανηγυρικοὺς εἰσήγαγε δευτέρας ᾠδὰς, οἷον εἰς τὸν ἀνατεθέντα τῇ συλλήψει τῆς ἀγίας Ἄννης· Θεοφάνους δὲ τοῦ ποιητοῦ κανόνας ἐορταστικούς ἐγνώρισamen ἤδη μετ' ᾠδῆς δευτέρας ὑπὲρ τοὺς ἕξ καὶ δέκα, Ἰωσήφ δὲ τριάκοντα καὶ ἕξ, Γεωργίου δὲ Νικομηδείας ἐπισκόπου πέντε, Κλήμεντος δὲ τρεῖς, Γρηγορίου δὲ καὶ Ἰγνατίου καὶ Γερμανοῦ τρεῖς· καὶ εἶποτε κατὰ τοῦτο συνερευνηθῶσι τὰ χειρόγραφα μηναιῖα τὰ πρὸ τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἑκατονταετηρίδος γεγραμμένα, τὸ ποσὸν τῶν μετὰ δευτέρας ᾠδῆς ἁσματικῶν κανόνων αὐξηθήσεται μεγάλως. Βεβαιότατον οὖν, ὅτι καὶ πανηγυρικῶν ἁσμάτων οἱ ποιηταί δευτέραν ᾠδὴν ἐποίησαν, ἦν ἡ ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως ἐψάλλεν ἀδιακρίτως κατὰ πάντα μῆνα τοῦ ἐνιαυτοῦ μέχρι τέλους τοῦ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος· ἀλλ' ὕστερον διὰ συμβολικὴν ἢ ἀναγωγικὴν τῶν θείων γραφῶν ἐρμηνείαν, ὑπερβαλλόντως ἀναπτυχθεῖσαν, ἀπεβλήθη κατὰ μικρὸν ἐκ τῶν μηναιῶν, παντελῶς, ὡς φαίνεται, καταργηθέντος ἢ λησμονηθέντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ λόγου τοῦ συναξαρικοῦ, τουτέστι τοῦ τυπικοῦ, δι' ὃν ἡ δευτέρα ᾠδὴ τὸ πρότερον ἐψάλλετο. Τοιαῦτά τινα κατ' ἐμὲ φαίνονται τὰ αἷτια τῆς ἐκ τῶν μηναιῶν ἀποβολῆς εἶναι τῶν δευτέρων ᾠδῶν, τουτέστι κατάργησις ἢ λήθη τινός ἀξιώματος τοῦ λειτουργικοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς συμβολικῆς τῶν γραφῶν ὑπέρμετρος ῥοπή πρὸς τὰ λειτουργικὰ τῆς ἐκκλησίας βιβλία· ὅτι δὲ διὰ τοιαύτην λήθη ἢ καὶ ῥοπήν ἁσματα πολυαριθμότατα καταστραφέντα μέχρις ἡμῶν ἠκρωτηριασμένα περιῆλθον, ἐντεῦθεν εἰκάζω· ἀνεξήγητον δηλαδὴ τὸ διατί ποιηταί κανόνων ἐορταστικῶν μετ' ᾠδῆς δευτέρας ἔγραψαν ὡσαύτως κανόνας ἐορταστικούς ἄνευ ᾠδῆς δευτέρας· παρατηρῶ γὰρ ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἀντιγράφοις τῶν μηναιῶν, ἐνθα τὰ κείμενα τῶν κανόνων ἄρτια μένουσιν,

ὅτι πολλάκις εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ποιητὴς συνέθετο κανόνας καὶ μετ' ὧδῆς δευτέρας καὶ χωρὶς αὐτῆς· παρατηρῶ δὲ τοῦτ' αὐτὸ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐν χρήσει τετυπωμένοις μηναίοις, καὶ παραδείγματος χάριν ἐξ αὐτῶν ἐμφανίζω μαρτυρία τινα διὰ τὸν ὑμνογράφον Ἰωσήφ· πρὸς μὲν γὰρ τὸν ἅγιον Ἀγαθόνικον (Αὐγούστου κή) ἐποίησε κανόνα μετὰ δευτέρας ὧδῆς, ὡς ἡ ἀκροστιχὶς μαρτυρεῖ· πρὸς δὲ τὸν ἅγιον Λοῦπον, τὸν κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἐορταζόμενον, κανόνα συνέταξεν ἐξ ἀρχῆς ἄρτιον, δευτέρας ὧδῆς ἄνευ. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει τῇ 9-ῃ τοῦ Δεκεμβρίου μηνός, ὅτε, πλὴν τοῦ μετὰ δευτέρας ὧδῆς ἁσματος εἰς τὴν ἁγίαν Ματρῶναν, ὁ Ἰωσήφ ἔγραψεν ὡσαύτως ἕτερον ἄνευ τοιαύτης ὧδῆς εἰς τοὺς ἁγίους Ὀνησίφορον καὶ Πορφύριον, τοὺς ἐορταζομένους αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ· καὶ πάλιν τῇ 27-ῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός, ὅτε πανηγυρίζεται τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος Ἀναστασίας ἡ μνήμη, κανόνας ἐποίησεν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἁγία δύο, τὸν μὲν ἄνευ ὧδῆς δευτέρας, τὸν δὲ μετὰ τοιαύτης. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ παραδείγματα ἄρκοῦσιν ἡμῖν ἤδη· τί δὲ σημαίνει τὸ τοιοῦτον ἔθος τῶν ὑμνογράφων; οὐκ ἔστιν ἄρα γε τοῦτο μαρτύριον ἐπαρκές, ὅτι τῆς ὑμνογραφικῆς τέχνης ὑπῆρχε κανὼν τις ἢ δίδαγμα τι θεμελιώδες ἐκκλησιαστικόν, ὃ τὸν ὑμνογράφον ἐκέλευε χρῆσθαι τῇ δευτέρᾳ τῆς στιχολογίας ὧδῃ, κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἁσματικῶν κανόνων, ἐπὶ τοιαύτης ἢ τοιαύτης περιστάσεως; οὐκ ἔστι δὲ πάλιν ἄρα γε τὸ διὰ τῶν μηναιῶν ἐκποριζόμενον ἔθος ἐκεῖνο μαρτύριον ἱκανόν περὶ τοῦ ὅτι τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην χρῆσιν τῆς δευτέρας ὧδῆς ἐπέταττε τῷ ὑμνογράφῳ λόγος εἰδικός, τεχνικός, ἐκ τοῦ συναξαρίου, τοῦ νῦν δηλαδὴ τυπικοῦ λεγομένου, παραλαμβανόμενος, οὔτινος οἱ Κωνσταντινουπόλεως ἱερεῖς περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς δυσκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐπέλαθοντο παντελῶς, ἢ διὰ τὴν ῥοπήν τῆς συμβολικῆς ἢ ἀναγωγικῆς τῶν ἱερῶν γραφῶν ἐρμηνείας, ἢ διὰ τὴν τότε πιθανὴν τῶν συναξαρίων, τουτέστι τῶν τυπικῶν, ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταρρύθμισιν; οὐκ ἐχρησίμευεν ἄρα γε τὸ ποίημα τὸ μετὰ δευτέρας ὧδῆς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ συνταχθὲν εἰς τινα τῶν ἁγίων οἰονδήποτε ὡς αὐτὸ τοῦτο κανὼν παρακλητικός, ὠρισμένος ἵνα φάλλῃται πρὸ τοῦ ὄρθρου τῆς κυρίως ἐορτῆς ἐν τοῖς ἀποδείπνοις, ἢ ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ, ἢ καὶ μετὰ τὴν ἱερουργίαν ἰδίᾳ, κατὰ παρακλήσιν ἐξιδιασμένην, οἷα καὶ νῦν ἐτι γίγνεται ἐν τισὶ τῶν μοναστηρίων; Ἄλλ' ἂν οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, διατὶ τὰ παλαιότερα τῶν μηναιῶν ἐν τισὶ τῶν ἐορτῶν ἕνα μόνον ἐμπεριέχουσιν ἄρτιον κανόνα διακρίσεως ἄνευ, δηλαδὴ καὶ χωρὶς ὧδῆς δευτέρας καὶ μετὰ τοιαύτης; Ὁ τοιοῦτος ἄρα γε κανὼν ἐφάλλετο μόνον ἐν τῷ ἐσπερινῷ, ἐν τοῖς ἀποδείπνοις, ἢ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ὄρθρῳ; Ὑπάρχει τοίνυν εἰς λόγος, ἄγνωστος ἡμῖν ἤδη, καθ' ὃν ἡ δευτέρα τῆς στιχολογίας ὧδῆ παρὰ τῶν ποιητῶν ἐτροπαρολογεῖτο καὶ τοῖς πανη-

γυρικοῖς ἢ ἐορταστικοῖς ἀνεμιγνύετο κανόνιν· ὃν ἴσως τυπικὸν ἀρχαιότατον, ἄγνωστόν που παρερριμμένον, φανερόν ποτε καταστήσει. Οὐχ ἤττον ὅμως τὸν μετὰ δευτέρας ὧδῆς κανόνα φαίνεται ὅτι αἱ ἐκκλησῖαι πρὸ τοῦ ὄρθρου ἐψάλλον, καθάπερ ὑποδείκνυσι πῶς τὸ τυπικὸν τῆς ἐν Φωκίδι μονῆς τοῦ Στειριώτου, ὅπερ ἀνεῦρον ἐν τῇ λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Σάβα· ἐν τούτῳ γὰρ τῷ τυπικῷ, γεγραμμένῳ περὶ τὴν ἀρχὴν τῆς τρίτης καὶ δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ τοῦ Στειρίου, περιεσώθησαν ἁσματικοὶ κανόνες ἄγνωστοι πολλοί, ὧν τινες ἐμπεριλαμβάνουσι δευτέρας ὧδᾶς. Ἄλλ' ὅτε τὸν κώδικα τοῦτον ἀνεῦρον, ἐγὼ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς δευτέρας ὧδῆς οὐδὲν ἐγίνωσκον, οὐδὲ προέβλεπον ὅτι ποτὲ τοῦτο θέμα μελέτης ἐμελλε γενέσθαι· καὶ διὰ τοῦτο σφόδρα λυποῦμαι νῦν, ὅτι τῶν ἐν τῷ τυπικῷ τούτῳ διατάξεων οὐδεμίαν ἀντέγραψα· ἴσως γὰρ ἐξ ἐκείνου τὸ ζήτημα, περὶ ὃ νῦν ἀσχολοῦμαι σοβαρῶς οὕτω, λύεται διὰ παντός. Ἀντέγραφα μέντοι τινὰς ἐκ τῶν ἐν τῷ κώδικι κανόνων, καὶ τῇ βοήθειᾳ τούτων ἤδη προστίθημι τοῖς εἰρημένοις τὰ συνεπόμενα, ἵνα τις ἄλλος ἐπιστατικώτερον ἐρευνήσας τὸν κώδικα σημειώσῃται τινὰς ἐκ τῶν ἐν τῷ τυπικῷ διατάξεων, τὰς ὀρίζουσας δηλαδὴ τὸν χρόνον καθ' ὃν οἱ μετὰ δευτέρας ὧδῆς ἐψάλλοντο κανόνες· εἰ γὰρ ἐκεῖ τοιαῦται διατάξεις ὑπάρχωσι, τὸ μὲν ζήτημα λύεται τελείως, ὡς ἐρρήθη, ἐγὼ δὲ ὁ τοῦτο θέμα ζητήσεως ἀναδείξας μεγάλως, ὡς εἰκός, χαρίσομαι, λογιζόμενος ὅτι μάτην οὐκ ἐκοπίασα. Κατ' ἰδίαν οὖν ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ Στειρίου περιέχονται κανόνες ἁσματικοὶ πρὸς ἁγίους περὶ τοὺς τριάκοντα, ὧν οἱ πλείους ὀνομάζονται παρακλητικοί, ἕτεροι δὲ τινες ἱκετήριοι ἢ ἱκετικοί, σταυρώσιμοι καὶ ἐξαγορευτικοί· ἐξ ὧν ἀντέγραψα πέντε κατ' ἐκλογὴν, ἅπαντας ἐπιγεγραμμένους παρακλητικούς¹. Ὁ μὲν πρῶτος ἐποιήθη παρὰ τοῦ μεγάλου πατριάρχου Φωτίου, καὶ ἐπιγράφεται «κανὼν παρακλητικός εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον τριάδα καὶ εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον», ὅστις δευτέραν ὧδὴν οὐ περιλαμβάνει², διὰ τὸ ὅτι πρὸς τὸν Θεὸν ἀναφέρεται, πρὸς τε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· γινώσκωμεν γὰρ ἤδη, ὅτι Κοσμάς ὁ μελωδὸς καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ποιηταὶ οὐδένα πρὸς τὴν θεότητα μετὰ δευτέρας ὧδῆς κανόνα συνέθετο πανηγυρικόν. Δεύτερος δὲ κανὼν, ἐκ τοῦ τυπικοῦ τοῦ Στειρίου παραληφθεὶς, παρακλητικός ἐστὶν ὡσαύτως, ἀνατεθειμένος δὲ πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον Μιχαήλ, οὗ ποιητὴς ὁ Εὐθύμιος. Ἐν τούτῳ τοίνυν ὑπάρχει πλήρης ὧδῃ δευτέρα³· πότε δὲ τὸ ποίημα ἐψάλλετο,

1) Ὅρα τὴν περιγραφὴν τοῦ κώδικος ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Βιβλιοθήκης, σ. 473—479.

2) Κατεχωρίσθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ συλλογῇ τῶν ὑπ' ἐμοῦ συνεκδοθέντων ἐν Πετροπόλει πονημάτων τοῦ πατριάρχου Φωτίου, σ. 9 κέ.

3) Ἱεροσολυμ. Βιβλιοθήκη, τ. II, σ. 672.

παντάπασιν άγνωω. Τρίτον δέ παρακλητικόν κανόνα, παρά τοῦ ποιητοῦ γεγραμμένον Ἰωσήφ, άντέγραφα τόν «εις τόν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Ἰωάννην τόν Χρυσόστομον, άκροστιχίδα φέροντα τήνδε: Ἐκτη δέησις τῷ Χρυσόστομῳ πρέπει». Καί οὗτος ὁ κανών ᾠδὴν οὐκ ἔχει δευτέραν· τὸ εἶναι ἄρα τόν κανόνα παρακλητικόν άπλῶς οὐδέν σημαίνει διά τήν ᾠδὴν ταύτην. Τέταρτον δέ κανόνα, ποιηθέντα παρά τοῦ Εὐθυμίου παρακλητικῶς «εις τόν ὅσιον καί θαυματουργόν Λουκᾶν» άντέγραφα μέν, άλλ' οὐδ' ἐν αὐτῷ δευτέραν εὖρον ᾠδὴν· άγνωω δέ καί τὸ πὸτ' ἐξ άρχῆς ἐψάλλετο· ἔστι δέ τύποις άνέχδοτος, καί μετὰ τήν ἕκτην ᾠδὴν αὐτοῦ κοντάκιον ὑπάρχει καί οἶκος. Πέμπτον δέ κανόνα παρέλαβον άντιγράψας τόν ἐπιγεγραμμένον ᾠδὲ: «κανών παρακλητικός εἰς τόν ὅσιον πατέρα ἡμῶν καί θαυματουργόν Λουκᾶν, φέρων άκροστιχίδα τήνδε: Ἵγμος πέφυκεν εὐκτικός μοι τῷ τάλα: ἐν δέ τοῖς θεοτοκίσις: Εὐθυμίου». Ὅν ψάλλουσι νῦν ἐκ παραδόσεως άρχαίας οἱ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στειρίου μονάζοντες τῇ 3-ῃ Μαΐου μηνός, ὅτε πανηγυρίζεται ἡ μνήμη τῆς ἀνακομιδῆς τοῦ λειψάνου Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου¹. ψάλλουσι δέ τοῦτον ἐν τοῖς ἀποδείπνοις ἡκρωτηριασμένον σφόδρα, καθά δείξει τῆς ἐφημερίδος ταύτης ἡ άλλης τινός τόπος ἕτερος, ἐν ᾧ λόγος ἔσται περί τε Εὐθυμίου τοῦ ὑμνογράφου καί περί τῶν ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ Στειρίου περισφζομένων ἁσμάτων εἰς τόν ὅσιον Λουκᾶν τόν Στειριώτην. Ἐν ἐκείνῳ μέν οὖν τῷ κανόνι ὑπάρχει τῶντι δεύτερα ᾠδῆ, ἡ συμπληροῖ τήν ἐπί κεφαλῆς άκροστιχίδα· παρεμβάλλεται δέ μετὰ τήν ἕκτην ᾠδὴν καί κοντάκιον καί οἶκος. Εἰ γοῦν ἡ τῶν ἐν τῇ μονῇ παραδόσις περί τούτου τοῦ κανόνος ἔστι παλαιά, δέδεικται πως ἄρα τινός ἀληθείας οὐκ ἔσπερῆσθαι τὸ παρατήρημα, ὅτι τοὺς μετὰ δευτέρας ᾠδῆς ἑορταστικούς κανόνας ἐψάλλον ἐν τοῖς ἀποδείπνοις οἱ παλαιοί. Τὸ ζήτημα μέντοι παντελῶς ἄλυτον ὑπολαμβάνω, εἰ μὴ πρότερον εἰδικώτερον ἐρευνηθῶσι τὰ παλαιότερα τῶν μηναιῶν καί τῶν τυπικῶν αὐτῶν ἕτερα δέ κεφάλαια, τῇ πραγματεία ταύτη προσήκοντα, θέμα μελέτης ἔξουσι τὸ ποῖά τινα κέρδη τῶν ἑλληνικῶν μηναιῶν ἡ ιστορία πορίζεται διά τῆς άντιβολῆς αὐτῶν πρὸς τὰς άρχαίας τῶν Σλάβων μεταφράσεις.

¹ Ἐγγραφον ἐν Πετροῦπόλει τῇ 1 τοῦ Φεβρουαρίου μηνός, ἔτους 1894.

Ἄ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς.

ΟΤΔΒΛΤ ΙΙ.

Ι. ΚΡΙΤΙΚΑ.

Docteur Mordtmann, *Esquisse topographique de Constantinople*. Lille, 1892. 4°, 91 стр. (Топографическiй очеркъ Константинополя, соч. д-ра Мордтманна).

Недавно скончавшийся графъ Riant, которому наука обязана капитальными трудами по исторiи Константинопольскихъ святынь, похищенныхъ латинянами послѣ завоеванiя столицы крестоносцами четвертаго крестоваго похода и развезенныхъ по разнымъ областямъ римско-католическаго мiра, въ послѣднiе годы своей жизни очень занятъ былъ между прочимъ разными вопросами по топографiи Константинополя во время завоеванiя его латинянами, главнымъ образомъ по той причинѣ, что считалъ необходимымъ выяснитъ и точно опредѣлитъ топографiю тѣхъ храмовъ и дворцовъ, въ которыхъ перевезенныя въ Западную Европу святыни и реликвии находились и почитались до похищенiя ихъ. Для достиженiя этой цѣли гр. Riant поручилъ д-ру Мордтманну, много лѣтъ проживающему въ Константинополѣ и занимающемуся его древностями и топографiей, составить планъ средневѣковаго Константинополя. Планъ и эскизъ были готовы для печати и просмотрѣны гр. Riant'омъ, когда смерть похитила этого необыкновенно преданнаго своему дѣлу труженика науки. Послѣ его смерти, бумаги покойнаго, по его желанию, перешли къ F. de Mély, которому покойный завѣщалъ продолженiе своихъ знаменитыхъ *Echivae Sacrae Constantinopolitanae*. F. de Mély, найдя въ бумагахъ гр. Riant'a планъ и эскизъ г. Мордтманна, предназначавшiеся сначала для Archives de l'Orient latin, издалъ ихъ въ Revue de l'art chrétien за 1891 г. Отдѣльный оттискъ изъ этого журнала и представляетъ собою такимъ образомъ книга, заглавiе которой мы выписали въ началѣ и которая будетъ служить предметомъ нашего разсмотрѣнiя.

1) Γ. Π. Κρέμου, Φωκικά· προσκυνητάριον τῆς ἐν τῇ Φωκίδι μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ τύπικλην Στειριώτου. Τόμος Ι, ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 73 κέ.